

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ BÖLÜMÜ
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ
ANABİLİM DALI

ANADOLU'DA BAŞLANGICINDAN M.Ö. II. BİN YIL SONUNA KADAR
YIRTICI KUŞ TASVİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI
Prof. Dr. TAYFUN YILDIRIM

HAZIRLAYAN
SEVGİ GÜRDAL

KONYA 2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇİNDEKİLER	i
ÖNSÖZ	v
BİBLİYOGRAFYA	vi
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ	1
1.1. Konu ve Kapsam	1
1.2. Amaç	1
1.3. Çalışma Yöntemi	1
2. NEOLİTİK DÖNEMDEN M.Ö. II. BİN YIL SONUNA KADAR ANADOLU TARİHİ GELİŞİMİ	3
2.1. Neolitik Çağ	3
2.2. Kalkolitik Çağ	5
2.3. İlk Tunç Çağı	8
2.4. Asur Ticaret Kolonileri Çağı	10
2.5. Hitit Çağı	13
3. YIRTICI KUŞLAR	18
3.1. Yırtıcı Kuş Vücudunun Bölümleri	18
3.2. Anadolu'da Yaşayan Yırtıcı Kuşlar	19
3.2.1. Gündüz Yırtıcıları	19
3.2.1.1.Kartal	19
3.2.1.2.Atmaca	20
3.2.1.3.Şahin	21
3.2.1.4.Doğan	21
3.2.1.5.Çaylak	22
3.2.1.6.Kerkenez	22
3.2.1.7.Akbaba	23
3.2.1.8.Kuzu Kuşları	23

3.2.1.9.Çakır Kuşları	23
3.2.2. Gece Yırtıcıları	24
3.2.2.1.Baykuş	24
3.3. Yırtıcı Kuşlarla Avlanma – Doğancılık – Atmacacılık	24
4. M.Ö. II. BİNE AİT YAZILI BELGELERDE SÖZÜ EDİLEN YIRTICI KUŞLAR	27
4.1. Kartal- <i>AMUŞEN</i> - <i>hara(n)</i>	27
4.2. Şahin - <i>SAG.KAK.AMUŞEN</i> - <i>kallikalli</i>	30
5. YIRTICI KUŞ İKONOĞRAFİSİ	32
5.1. Yırtıcı Kuşla Betimlenen Tanrı ve Tanrıçalar	32
5.1.1. Av Tanrısı – Kırların Koruyucu Tanrısı	32
5.1.2. Kuşlu Çıplak Tanrıça	34
5.1.3. Geyik Üstünde Çıplak Tanrıça	34
5.1.4. Kaniş'in Baş Tanrıçası	34
6. ANADOLU'DA BAŞLANGICINDAN II. BİN YIL SONUNA KADAR YIRTICI KUŞLAR	36
6.1. Anadolu'da Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Yırtıcı Kuş Kalıntıları	36
6.2. Anadolu'da Yırtıcı Kuş Tasvirleri	36
6.2.1. Anadolu'da Neolitik Dönemde Yırtıcı Kuş Betimleri	36
6.2.1.1.Heykeltıraşlık Eserler	37
6.2.1.2.Figürünler	38
6.2.1.3.Kabartmalı Dikilitaşlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	38
6.2.1.4.Duvar Resimleri	39
6.2.2. Anadolu'da Kalkolitik Dönemde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	40
6.2.2.1.Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	40
6.2.3. Anadolu'da İlk Tunç Çağında Yırtıcı Kuş Tasvirleri	40
6.2.3.1.Güneş Kursları Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	40
6.2.3.2.Sistrumlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	41
6.2.4. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Yırtıcı Kuş Tasvirleri	41
6.2.4.1.Pişmiş Toprak Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	41

6.2.4.1.1. Çaydanlıkların Kulpları Üzerine Tünemiş Yırtıcı Kuşlar	41
6.2.4.1.2. Meyvelikler Üzerine Tünemiş Yırtıcı Kuşlar	42
6.2.4.1.3. Banyo Kapları Üzerinde Yırtıcı Kuşlar	42
6.2.4.1.4. Ritonlar	43
6.2.4.1.4.1. Tekne Biçimli Ritonlar Üzerinde Yırtıcı Kuşlar	43
6.2.4.1.4.2. Kartal Biçimli Ritonlar	43
6.2.4.2. Fildişi Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	45
6.2.4.2.1. Figürünler	45
6.2.4.3. Taş Kalıplar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	46
6.2.4.4. Yırtıcı Kuş Tasvirli Mühürler	47
6.2.4.4.1. Yırtıcı Kuş Şeklinde Damga Mühürler	47
6.2.4.4.2. Damga Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	47
6.2.4.4.3. Silindir Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	51
6.2.5. Hitit Çağında Yırtıcı Kuş Tasvirleri.....	54
6.2.5.1. Kaya Anıtları Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	54
6.2.5.1.1. Alacahöyük	54
6.2.5.1.2. İmamkulu	55
6.2.5.1.3. Yazılıkaya	56
6.2.5.2. Küçük Taş Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	57
6.2.5.2.1. Yeniköy Kabartması	57
6.2.5.3. Pişmiş Toprak Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	58
6.2.5.3.1. Figürünler	58
6.2.5.4. Metal Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuşlar	58
6.2.5.4.1. Heykelcik Kaplaması	58
6.2.5.4.2. Gümüş Geyik Ritonu	59
6.2.5.4.3. Silahlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	60
6.2.5.5. Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri	61
7. SONUÇ	63
KATALOG	69 - 120
LEVHALAR LİSTESİ	

HARİTALAR
RESİMLER
LEVHALAR

ÖNSÖZ

Yırtıcı kuşlar; geçmişten günümüze kadar Anadolu tasvir sanatının önemli bir unsuru olmuştur. Son yıllardaki kazılarla çeşitli yırtıcı kuş betimlemelerinin sayısının arttığı görülmektedir. Bu nedenle başlangıcından M.Ö. II. binyıl sonuna kadarki dönemde yırtıcı kuş tasvirleri tez konusu olarak seçilmiştir. Paleolitik dönemde mağaralardaki duvar resimlerinde çeşitli kuşlar görülmekte fakat bu kuşların yırtıcı kuş olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmamaktadır. Bu nedenle tezin başlangıcı Neolitik Dönem olarak alınmıştır. Neolitik Dönem’de heykeltıraşlık eserlerde, heykelciklerde, kabartmalı taşlarda ve duvar resimlerinde, Kalkolitik Dönem’de mühürlerde, İlk Tunç Çağı’nda güneş kursları ve sistrumlar üzerinde, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nda mühürler, pismiş toprak kaplar ve taş kalıplar üzerinde, Hitit Çağı’nda kaya anıtları, küçük steller, silahlar, ritonlar ve mühürler üzerinde yırtıcı kuş betimleri vardır.

Anadolu tasvir sanatında yırtıcı kuşların neden bu kadar çeşitli ve çok eserde temsil edildiklerini öğrenme isteğim ve danışman hocamın teşviki bu konuyu seçmemde önemli ölçüde etken olmuştur.

Böylesine kapsamlı bir konunun hazırlanması sırasında her zaman yakın ilgisini ve özverili yardımlarını esirgemeyin tez danışmanım Prof. Dr. Tayfun Yıldırım’a, çeşitli konularda kaynak gösteren ve özellikle mühür / mühür baskıları üzerindeki betimlemelerle ilgili yönlendirici bilgiler veren Prof. Dr. Aliye Öztan’a, çalışmalarında yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Arş. Gör. Zafer Korkmaz’a ve Yrd. Doç. Dr. Güngör Karauğuz’a, literatür çalışmaları sırasında gösterilen sabırlı ve yardımsever tutumlarından dolayı A.M. Mansel-Y.Boysal Kütüphanesi ve Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

SEVGİ GÜRDAL

KONYA 2008

BİBLİYOGRAFYA

- Acar 1972** :Acar, B., Kuşlarımız. İstanbul 1972.
- Akurgal 1962** :Akurgal, E., The Art of the Hittites. New York 1962.
- Akurgal 1995** :Akurgal, E., Hatti ve Hitit Uygarlıkları. İstanbul 1995.
- Akurgal 2000** :Akurgal, E., Anadolu Uygarlıkları. Ankara 2000.
- Alkım 1948** :Alkım, B., “Ön Asya Sanatında Hitit Kaya Rölyeflerinin Hususiyeti”, III. TT Kongresi, Ankara 1948, 615–632.
- Alp 1950** :Alp, S., Hitit Hiyeroglif Mühür ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında. Ankara 1950.
- Alp 1972** :Alp, S., Konya Civarında Karahöyük Kazılarında Bulunan Silindir ve Damga Mühürleri. Ankara 1972.
- Arık 1937** :Arık, O., R., Alacahöyük Hafriyatı 1935’deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor. Ankara 1937.
- Arık 1937 a** :Arık, O., R., “Alacahöyük Hafriyatının İlk Neticeleri”, Belleten 1/1 (1937), 210–270.
- Aydingün 2005** :Aydingün, S., Tunç Çağı Gizemli Kadınları. İstanbul 2005.
- Baltacıoğlu 2006** :Baltacıoğlu H., “Güneş Kursları, Alacahöyük ve Arinna” Hayat Erkanal’a Armağan. Edit. Betül Avuç ve diğerleri, İstanbul 2006, 129–137.
- Baran / Yılmaz 1984** :Baran, İ., Yılmaz, İ., Ornitoloji Dersleri. İzmir 1984.
- Bilgi 2004** :Bilgi, Ö., Anadolu Dökümün Beşiği. İstanbul 2004.
- Bittel 1951** :Bittel, K., Çambel, H., Boğazköy. İstanbul 1951.
- Bittel 1970** :Bittel, K., Hattusha Capital of the Hittites. New York 1970.
- Bittel 1976** :Bittel, K., Ön Asya Tarih Öncesi Çağları. München 1976.
- Black / Green 1992** :Black, J., Green, A., Gods, Demons and Symbols of Ancient Mesopotamia. London 1992

- Boehmer 1979** :Boehmer. R.M., Die Kleinfunde Aus Der Unterstadt von Boğazköy. Berlin 1979.
- Boehmer /**
- Güterbock 1987** :Boehmer, R. M., Güterbock, H. G., Glyptik aus dem Stadtgebiet von Boğazköy: Grabungskampagnen 1931–1939, 1952–1978. Berlin 1987.
- Bossert 1975** :Bossert, H.T., Die welt der Hethiter. Wien 1975.
- Canby 2002** :Canby, J. V., “Falconry (Hawking) in Hittite Lands” JNES V/61 (2002), 61–200.
- Collins 1989** :Collins, B.J., The Representation Of Wild Animals in Hittite Texts, Doktora Tezi, Yale Üniversitesi, 1989.
- Collins 2002** :Collins, B.J., A History of The Animal World in The Ancient Near East. Leiden 2002.
- Darga 1973** :Darga, M., Karahna Şehri Kült Envanteri. İstanbul 1973.
- Darga 1992** :Darga, M., Hitit Sanatı. Ankara 1992.
- Dinçol 1982** :Dinçol, A. M., “Hititler” Görsel Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1, Yayınlayan. Ragıp Yazır, 1982, 17–120.
- Dinçol / Dinçol 2006** :Dinçol, A. M., Dinçol B., Boğazköy’den Karatepe’ye Hitit ve Hitit Dünyasının Keşfi. İstanbul 2006.
- Efe 2000** :Efe, T., “Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları ve Orman Fidanlığı Kurtarma Kazıları”, Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi. Edit. Ufuk Esin ve diğerleri. Ankara 2000, 103–110.
- Efe 2003** :Efe, T., “Batı Anadolu Tunç Çağı Uygarlığının Doğuşu”, Arkeo Atlas 2 (2003), 92–129.

- Efe 2007** :Efe, T., “Küllüoba Kazıları ve Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarına Katkısı”, Refik Duru’ya Armağan. Edit. Gülsüm Umurtak ve diğerleri, İstanbul 2007, 103–114.
- Emre 2002** :Emre, K., “ Kaya Kabartmaları, Steller, Orthostatlar – Görsel Sanat: Devletin ve Dinin Anıtsal ifadesi”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu – 1000 Tanrılı Halk. Edit. Wenzel Jacob, Ankara 2002, 487–492.
- Erençin 1977** :Erençin Z., Av Hayvanları ve Av. Ankara 1977.
- Ergene 1945** :Ergene, S., Türkiye Kuşları. İstanbul 1945.
- Ertem 1965** :Ertem, H., Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası. Ankara 1965.
- Ertem 1988** :Ertem, H., Koruyucutepe I. Ankara 1988.
- Esin 1984** :Esin, U., “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı 1983 Yılı Raporu”, VI. KST, Ankara 1984, 11–29.
- Esin /**
- Harmankaya 1985** :Esin, U., Harmankaya, S., “1984 Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı ”, VII. KST, Ankara 1985, 53–85.
- Esin /**
- Harmankaya 1987** :Esin, U., Harmankaya, S., “Değirmentepe (Malatya) Kurtarma Kazısı”, IX. KST II, Ankara 1987. 79–125.
- Gelb 1939** :Gelb, J. I., Hittite Hieroglyphic Monuments. OIP XLV, Chicago 1939.
- Güterbock 1943** :Güterbock H. G., “Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları”, Belleten XXVI, (1943), 272–293.
- Harmankaya 1997** :Harmankaya, S., “Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri. İstanbul 1997.
- Harmankaya 1998** :Harmankaya, S., “Türkiye Kalkolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri. İstanbul 1998.

- Harmankaya 2002** :Harmankaya, S., “Türkiye İlk Tunç Çağı Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri. İstanbul 2002.
- Harper 1969** :Harper, P.O., “Dating a group of ivories from Anatolia”, The Connoisseur / Special Commemorative Issue: The Centennial of the Metropolitan Museum of Art, November 1969.
- Hauptmann 1999** :Hauptmann, H., “Yukarı Mezopotamya’da Erken Neolitik Dönem”, 1998 Yılı AMM Konferansları, Ankara 1999, 117–147.
- Hauptmann 1999a** :Hauptmann, H., “The Urfa Region”, Neolithic in Turkey. Edit. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, İstanbul 1999, 65–86.
- Hauptmann 2007** :Hauptmann, H., “Nevalı Çori”, 12 000 Yıl Önce Anadolu-İnsanlığın En Eski Anıtları. Edit. Clemens Lichter, Selma Gün, Karlsruhe 2007, 442.
- Hauptmann /**
- Özdoğan 2007** :Hauptmann, H., Özdoğan. M., “Anadolu’da Neolitik Dönem”, 12 000 Yıl Önce Anadolu - İnsanlığın En Eski Anıtları. Edit. Clemens Lichter, Selma Gün, Karlsruhe 2007, 404–410.
- Herbordt 2005** :Herbordt, S., Die Prinzen-und Beamtensiegel Der Hethitischen Grossreichszeit Auf Tonbullen Aus Dem Nisantepe – Archiv in Hattusa. Berlin 2005.
- Hongo 1996** :Hongo, H., Patterns of Animal Husbandry in Central Anatolia From The Second Millennium Bc Through The Middle Ages: Faunal Remains From Kaman-Kalehöyük, Turkey, Doktora Tezi, Cambridge 1996.
- Hrouda 1996** :Hrouda, B., “Vorläufiger Bericht Über die Ausgrabungsergebnisse auf dem Sirkelihöyük/Südtürkei Von 1992–1995”, XVIII. KST 1, Ankara 1996, 291–312.

- Koşay 1938** :Koşay, H. Z, Alaca Höyük Hafriyatı 1936'daki Çalışmalara ve Keşiflere ait İlk Rapor. Ankara1938.
- Koşay 1951** :Koşay, H. Z, Alaca Höyük Kazısı 1937-1939'daki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Rapor. Ankara 1951.
- Koşay 1976** :Koşay, H.Z., Keban Projesi Pulur Kazısı 1968-1970. Ankara 1976.
- Koşay / Akok 1966** :Koşay, H.Z., Akok, M., Alaca Höyük Kazıları 1940-1948'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Raporlar. Ankara 1966.
- Koşay / Akok 1973** :Koşay, H.Z., Akok, M., Alaca Höyük Kazıları 1963-1967'deki Çalışmalara ve Keşiflere Ait İlk Raporlar. Ankara 1973.
- Mellaart 1962** :Mellaart, J., "Excavations at Çatal Höyük, First Preliminary Report 1961", An St 12, 1962, 41–65.
- Mellaart 1964** :Mellaart, J., "Excavations at Çatal Höyük, Third Preliminary Report 1963", An St 14, 1964, 39–119.
- Mellaart 1966** :Mellaart, J., The Chalcolithic and Early Bronze Ages in the Near East and Anatolia. Beirut 1966.
- Mellaart 2003** :Mellaart, J., Çatalhöyük-Anadolu'da Bir Neolitik Kent. İstanbul 2003.
- Muscarella 1974** :Muscarella, O.W., Ancient Art, The Norbert Schimmel Collection. Mainz 1974.
- Osten /**
- Schmidt 1932** :H. H. von der Osten, Schmidt E. F., The Alishar Höyük Season of 1927 Part II. OIP VII, Chicago 1932.
- Osten 1937** :H.H. von der Osten, The Alishar Hüyük Seasons of 1930–1932 Part II. OIP XXIX, Chicago 1937.
- Özdoğan 1984** :Özdoğan, M., Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırması. İstanbul 1984.

- Özgüç 1945** :Özgüç, N., “Alişar Eti Buluntularının Tarihlenmesi”, Arkeoloji Araştırmaları, Ankara 1945, 73–90.
- Özgüç 1953** :Özgüç, N., “Kültepe’de 1950 Yıllarında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Kazıda Bulunan Mühür ve Mühür Baskıları Hakkında Ön Rapor / Vorbericht über die siegel und Siegelabdrücke”, Belleten XVII, (1953), 119–127.
- Özgüç 1965** :Özgüç, N., Kültepe Mühür Baskılarında Anadolu Grubu. Ankara 1965
- Özgüç 1968** :Özgüç, N., Kaniş Karumu İb Katı Mühürleri ve Mühür Baskıları. Ankara 1968.
- Özgüç 1968a** :Özgüç, N., “Acemhöyük Kazısı”, Anatolia/Anadolu X, 1-28
- Özgüç 1977** :Özgüç, N., “Acemhöyük Saraylarında Bulunmuş Olan Mühür Baskıları” Belleten XLI, (1977), 357–381.
- Özgüç 1979** :Özgüç, N., “Gods And Goddesses With Identical Attributes During The Period of Old Assyrian Trade Colonies”, Florilegium Anatolicum-Melanges Offerts Emmanuel Laroche, Festschrift. Edit. D.E. Bocard, Paris 1979, 277–289.
- Özgüç 1991** :Özgüç, N., “1988 Acemhöyük Kazıları” Höyük 1, (Ayrı Basım), Ankara 199, 26–37.
- Özgüç 1999** :Özgüç N., Kültepe-Kaniş/Neşa, Sarayları ve Mabetleri; The Palaces and Temples of Kültepe-Kaniş/Neşa. Ankara 1999.
- Özgüç 2002** :Özgüç, N., “Tanrı Alayları, Savaş ve Av Sahneleri” Hititler ve Hitit İmparatorluğu – 1000 Tanrılı Halk. Edit. Wenzel Jacob, Ankara 2002, 495–499.

Özgüç /

- Önhan 2001** :Özgüç, N., Önhan, T., Kültepe-Kaniş Mühürlü ve Yazıtlı Bullalar. Ankara 2001.
- Özgüç 1950** :Özgüç, T., Kültepe Kazı Raporu 1948. Ankara 1950.
- Özgüç 1955** :Özgüç, T., “Kültepe Hafriyatı 1954 II. Kat Eserleri”, Belleten XIX, (1955), 445–454.
- Özgüç 1955a** :Özgüç, T., “Kültepe Hafriyatı 1954 Ib. Katı Eserleri”, Belleten XIX, 55–63.
- Özgüç 1959** :Özgüç, T., Kültepe-Kaniş. Ankara 1959.
- Özgüç 1959 a** :Özgüç, T., Kültepe-Kaniş-Asur Ticaret Kolonilerinin Merkezinde Yapılan Yeni Araştırmalar. Ankara 1959.
- Özgüç 1978** :Özgüç, T., Maşat Höyük Kazıları ve Çevresindeki Araştırmalar. Ankara 1978.
- Özgüç 1986** :Özgüç, T., Kültepe-Kaniş II. Eski Yakındoğu’nun Ticaret Merkezinde Yeni Araştırmalar. Ankara 1986.
- Özgüç 1988** :Özgüç, T., İnandıktepe - Eski Hitit Çağında Önemli Bir Kült Merkezi. Ankara 1988.
- Özgüç 2002a** :Özgüç, T., “Alaca Höyük – İmparatorluğun Çekirdek Bölgesinde Bir Kült Merkezi”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu – 1000 Tanrılı Halk. Edit. Wenzel Jacob, Ankara 2002, 468–469.
- Özgüç 2005** :Özgüç, T., Kültepe – Kaniş/Neşa. İstanbul 2005.
- Özgüç / Akok 1958** :Özgüç, T., Akok M., Horoztepe Eski Tunç Devri Mezarlığı ve İskan Yeri. Ankara 1958.
- Özgüç / Akok 1981** :Özgüç, T., Akok M., “Horoztepe Eserleri”, Belleten XXI, (1981), 201–216.
- Özgüç / Özgüç 1953** :Özgüç, T., Özgüç, N., Kültepe Kazısı Raporu 1949. Ankara 1953.

- Özkan 2006** :Özkan, S., “Hasancıklı’da Bulunmuş Eski Suriye Silindir Mührü” Hayat Erkanal’a Armağan. Edit. Betül Avuç ve diğerleri, İstanbul 2006, 602–605.
- Özkan 2007** :Özkan, A., “Köşk Höyük”, 12 000 Yıl Önce Anadolu - İnsanlığın En Eski Anıtları. Edit. Clemens Lichter, Selma Gün, Karlsruhe 2007, 469.
- Özkan 2007a** :Özkan, A., “Köşk Höyük / Niğde-Bor Ovası’nda Bir Neolitik Yerleşim”, Türkiye’de Neolitik Dönem - Yeni Kazıları, Yeni Bulgular. Edit. Mehmet Özdoğan; Nezih Başgelen, İstanbul 2007, 223–236.
- Schirmer 2002** :Schirmer, W., “Şehir, Saray, Tapınak – M.Ö. 2. ve 1. Bin Hitit Mimarisinin Özellikleri”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu - 1000 Tanrılı Halk. Edit. Wenzel Jacob, Ankara 2002, 482–485.
- Schmidt 1931** :Schmidt, E.F., Anatolia Through The Ages, Discoveries At The Alishar Mound 1927–1929. OIP XI, Chicago1931.
- Schmidt 1932** :Schmidt, E. F., The Alishar Höyük Seasons of 1928 And 1929 Part I. OIP XIX, Chicago1932.
- Schmidt 1933** :Schmidt, E.F., The Alishar Höyük Seasons of 1928 And 1929 Part II. OIP XX, Chicago1933.
- Schmidt 2007** :Schmidt, K., “Göbekli Tepe”, 12 000 Yıl Önce Anadolu - İnsanlığın En Eski Anıtları. Edit. Clemens Lichter, Selma Gün, Karlsruhe 2007, 432–433.
- Schmidt 2007a** :Schmidt, K., “Göbekli Tepe”, Türkiye’de Neolitik Dönem - Yeni Kazıları, Yeni Bulgular. Edit. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, İstanbul 2007, 115–129.
- Schmidt 2007b** :Schmidt, K., “12 000 Yıl Önce Anadolu Erken Neolitik Dönem Yontuları”, 12 000 Yıl Önce Anadolu - İnsanlığın En Eski Anıtları. Edit. Clemens Lichter, Selma Gün, Karlsruhe 2007, 430–439.

- Schmidt 2006** :Schmidt, K., Taş Çağı Avcılarının Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar. Çev. Rüstem Aslan, İstanbul 2006.
- Schwemer 2002** :Schwemer, D., “Karaciğer Falı, Talih Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Düş Yorumları – Alamet Yorumunun Türleri ve İşlevleri”, Hititler ve Hitit İmparatorluğu – 1000 Tanrılı Halk. Edit. Wenzel Jacob, Ankara 2002, 487–492.
- Seeher 1999** :Seeher, J., Hattuşa Rehberi. İstanbul 1999.
- Seeher 2000** :Seeher, J., “Boğazköy-Hattuşa 1998 Yılı Çalışmaları”, XXI. KST1, Ankara 2000, 299–308.
- Somçağ 2005** :Somçağ S., Türkiye Kuşları. İstanbul 2005.
- Süel / Süel** :Süel, A., Süel, M., “1994 Yılı Çorum-Ortaköy Kazı Çalışmaları”, XVII. KST 1, Ankara 1995, 263–282.
- Ünal 2007** :Ünal, A., Anadolu’nun En Eski Yemekleri - Hititler ve Çağdaşı Toplumlarda Mutfak Kültürü. İstanbul 2007.
- Yakar 2007** :Yakar, J., Anadolu’nun Etnoarkeolojisi. Çev. Selen Hırçın Riegel. İstanbul 2007.
- Yazgan 1900** :Yazgan, N., Türkiye’de 1987 Yılında Doğancılık ve Avcılık. İstanbul 1990.
- Yıldırım 2001** :Yıldırım, T., “A Group of Hittite Bronze Objects From The Seben District of Bolu”, Anatolica XXVII, 2001, 129–143.
- Yıldırım / Ediz 2004** :Yıldırım, T., Ezen, İ., “2003 Yılı Resuloğlu Mezarlığı Kazısı”, XXVI. KST 2, Konya 2004, 193–202.

KISALTMALAR

AMM Konferansları	:Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları
Anatolia/Anadolu	:Revue annuelle d'archéologie, 1956-1962. Université d'Ankara, Faculté des Lettres, Institut d'Archéologie. 1963'den itibaren: Anatolia (Anadolu). Journal of the Institute for Research in Near Eastern Civilizations and Languages
An St	:Anatolian Studies
Anatolica	:Annuaire internationale pour les civilisations de l'Asie Antérieure publiée sous les auspices de l'Institut Historique et Archéologique Néerlandais à İstanbul
Belleten	:Türk Tarih Kurumu, Ankara
HH	:Hitit Hiyeroglifi
İmp.	:İmparatorluk
İTÇ	:İlk Tunç Çağı
JNES	:Journal of Near Eastern Studies
KST	:Kazı Sonuçları Toplantısı
OIP	:Oriental Institute Publications
T.T.Kongresi	:Türk Tarih Kongresi

8. GİRİŞ

8.1. Konu ve Kapsam

Bu çalışmada, Anadolu’da başlangıcından M.Ö. II. bin yıl sonuna kadar yırtıcı kuş tasvirleri araştırılmıştır. Anadolu’da Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem, Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hitit Çağı’na tarihlenen merkezlerde yırtıcı kuş tasvirleri incelenmiş ve bu tasvirler tipolojik olarak kendi dönemleri içerisinde tasnif edildikten sonra kataloglanmıştır.

8.2. Amaç

Konunun seçilmesinin amacı yırtıcı kuş betimli eserler ışığında Anadolu’da başlangıcından M.Ö. II. bin yılın sonuna kadar olan dönemde yırtıcı kuş tasvirlerinin, tiplerinin ve benzer örneklerinin yayılımlarının resimde tipolojik karşılaştırmaları amaçlanmıştır. Diğer amaç da belirtilen dönem içerisinde yırtıcı kuş betimlenen eserlerin bir kaynakta toplanmasıdır. Tasvirli sanat eserlerinin toplumların, dinini, sosyal yapısını, propaganda araçlarını yansıttığı bilmekteyiz. Bu eserlerdeki yırtıcı kuş tasvirlerinin hangi merkezlerde, ne tip eserlerde, nasıl ve hangi amaçla betimlenmiş ve nasıl kullanılmış olduklarının incelenmesi ve ortaya konulması amaçlanmıştır.

8.3. Çalışma Yöntemi

Araştırmamızda Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphane ve Arif Müfit Mansel/Yusuf Boysal Kütüphanesi, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Türkiye’deki Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü (ARIT) Kütüphanesi ve İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi’ndeki kaynaklardan faydalanılmıştır.

Kütüphane araştırmasını takiben, günümüzde Anadolu’da yaşayan yırtıcı kuşlar ve yayılım alanları hakkında bilgi toplanmıştır. Bu bağlamda üniversitemizin biyoloji ve veterinerlik bölümlerinin kaynak kitapları taranmıştır.

Filolojik belgelerde (Hitit çivi yazılı tabletlerinde) tespit edilen yırtıcı kuşlar hakkında bize kapsamlı bilgi sunan Prof. Dr. H. Ertem’in Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Faunası ve B.J.Collins’in A History of The Animal World in The Ancient

Near East isimli kitaplarından yararlanılmış ve elde ettiğimiz veriler arkeolojik belgelerle desteklenmeye çalışılmıştır.

Konu kapsamına giren coğrafya ve dönemler hakkında araştırma yapılmış, Anadolu'nun geniş coğrafyası dönemlere göre incelenerek siyasi ve kültürel yapısı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Yırtıcı kuş tasvir edilen eserlerin ele geçtiği merkezler tespit edilmiş ve her eser için katalog bilgileri hazırlanmıştır.

Bundan sonraki aşamada eserler kendi içlerinde kronolojik olarak sınıflandırılmış ve eserlerin tanımı yapılmıştır. Farklı merkezlerde görülen aynı döneme ait benzer eserler için gruplandırmaya gidilmiş, gruplama yapılan her eserin detaylı tanımı yapılmamıştır. Detaylı tanımı verilmeyen eserlerin tanımı katalog kısmında daha ayrıntılı olarak verilmiştir.

Sonuç kısmında yırtıcı kuş betimlerinin stil gelişimi tespit edilmeye çalışılmıştır. Yırtıcı kuş tasvirlerinin hangi merkezlerde, ne tip eserlerde ve hangi amaçla betimlenmiş ve nasıl kullanılmış oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Katalogda eserler dönemlerine ve tiplerine göre numaralandırılmış, eserlerin buluntu yeri, tabakası, tanımı ve yayınlandığı kaynaklar belirtilmiştir. Katalog kısmındaki bazı bölümlerin eksikliğinin nedeni yayınlarda, eserin detaylı olarak sunulmamasından kaynaklanmaktadır.

Levhalar listesi yapılmış. Listede katalog numarası, levha numarası, bulunduğu yer ve kaynakça verilmiştir. Son aşamada tez harita ve resimlerle desteklenmeye çalışılmıştır.

9. NEOLİTİK DÖNEMDEN M.Ö. II. BİN YIL SONUNA KADAR ANADOLU ' NUN TARİHİ GELİŞİMİ

9.1. Neolitik Çağ

Önasya’da buzul çağının sonlarına doğru avcı ve toplayıcı yaşamdan yerleşik yaşama ve besin üretimine geçiş, insanların yaşam tarzlarında köklü değişikliklere neden olmuş ve insanlık tarihinde yeni bir dönem başlatmıştır. Önceleri koyun, keçi ve domuz, daha sonraları da sığır yetiştiriciliği şeklinde ortaya çıkan hayvancılığın ve tarımın adım adım gelişmesi, insanların daha büyük topluluklar halinde belli bir yere yerleşmelerinde etken olmuştur. Bu yeni yaşam düzeni, insanların toplumsal ve siyasi gelişmelere yol açan yeni düşünce tarzları ve yeni teknikler geliştirmelerini de beraberinde getirmiştir¹.

Eski taş çağının avcı ve toplayıcılıkla geçinen insanlarını çiftçilere ve hayvan yetiştiricilerine dönüştüren bu köklü değişim için Gordon Childe “Neolitik Devrim” deyimini kullanmıştır². Türkiye’de Neolitik Çağ yerleşme yerlerinin dökümü verilirken bu dönem çanak çömleğin var olup olmamasına dayandırarak ve basite indirgenerek Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ olarak ikiye ayrılmıştır³.

20. yüzyılın sonlarına kadar Levant Bölgesi Yakındoğu’da Neolitik’in beşiği sanılıyordu. D. Garrod ve R. Neuville tarafından ilk önce Natufien tanımlandıktan ve çerçevesi çizildikten sonra, özellikle 1930’dan 1936’ya kadar G. Garstang tarafından ve 1951’den 1959’a kadar K. Kenyon tarafından Ürdün Vadisi’nde Eriha’da yürütülen kazılarda, neolitikleşmenin en önemli aşamaları belirlenmiş ve evrelere ayrılmıştır: “Pre-Pottery-Neolithic A” (PPN A) ve “Pre-Pottery-Neolithic B” (PPN B). Burada ortaya çıkan en önemli yenilik, etkileyici mimarisi (kule ve surlar), çok sayıda yeni alet biçimleri ve özellikle de ok ucu tipleriyle, karakteristik özelliği yeni bir taş işleme endüstrisi olan ve o zamana kadar bilinmeyen bir kültürün keşfidir. Ancak bu kültür, o zamana kadar Neolitik’in ana belirleyicisi sayılan çanak çömleği tanımıyordu. “Pre-pottery” tanımının nedeni budur. Bu iki aşama birbirinden, esas olarak mimari özellikleriyle ayrılır: PPN A tabakalarının karakteristiği çukur tabanlı yuvarlak evlerdir. Buna karşın PPN B tabakalarındaki evlerin tipik özelliği, düzayak inşa edilmiş ve dikdörtgen bir plana sahip olmasıdır.⁴

¹ Hauptmann 1999, s.117

² a.g.e., s.117

³ Harmankaya 1997, s.13

⁴ Aurenche 2007, s.419

Braidwood, neolitikleşmenin başlangıcını, tarıma alınmış tahılların ve evcilleştirilmiş hayvanların yabani türlerinin, yeterli yağış alan ve sulama olanağı olan bir bölgede aranması gerektiğinden yola çıkmıştır. Çevre koşulu da göz önüne alındığında, Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'taki Toros ve Zagros dağlarının önündeki alanla beraber Verimli Hilal'in kuzey kenar bölgesi Neolitik'in doğduğu bölgeye dâhil edilmiştir. Bu bölgeye, "Önasya parlak Verimli Hilal'inin karanlık köşesi" sayılan Anadolu Platosu dâhil edilmemişti. J. Mellaart'ın 1957'de Pisidia'da Göller Bölgesi'ndeki Hacılar ve 1961'de Konya Ovası'ndaki Çatal Höyük'te başlattığı kazılarda, Neolitik yerleşimlerin M.Ö. 7. binyılda Orta Anadolu'ya kadar yayıldığı şeklinde, o zamanlar için son derece şaşırtıcı bir sonuç elde edilmiştir.⁵ 1964'de başlatılan Çayönü kazılarında, Önasya'da Neolitik başlarına tarihlenen bir yerleşime dair en geniş kapsamlı bilgiler elde edilmiştir⁶.

Toros dağları eşiğinde Neolitik başlarının araştırılması konusunda en önemli adım H. Çambel ve R.J. Braidwood tarafından 1963'te Güneydoğu Anadolu'da Siirt, Diyarbakır ve Urfa illerinde yapılan yüzey araştırmalarıyla atılmıştır. Urfa ve Diyarbakır illerinde bulunan Nevalı Çori, Göbekli Tepe, Hallen Çemi, Demirköy ve Körtik Tepe gibi 1980'li yıllarda başlanılan kazılarda insanlık tarihinin bu erken dönemine dair görüşler temelden değişikliğe uğramıştır⁷.

Aksaray yakınlarındaki Musular ve Aşıklı Höyük gibi yerleşmelerde, son yirmi yılda yapılan geniş kapsamlı yerleşme kazıları sayesinde Orta Anadolu Platosu'nda erken Neolitik'in varlığıyla ilgili bilgiler büyük ölçüde değişmiştir.⁸ Aşıklı Höyük'te kazıların başlaması ile, artık Anadolu "Bereketli Hilal'in karanlık köşesi" olmaktan çıkmıştır⁹.

Orta Anadolu Platosu'ndaki diğer bir höyük de Niğde'nin Bor ilçesindeki Köşk Höyük'tür. Köşk Höyük'te Neolitik yerleşme her biri en az iki evreli II-V. tabakalarla temsil edilmektedir¹⁰. II-V. tabakaları, C14 analiz sonuçlarına göre uyarlanmış tarihlerle M.Ö. 6400–5600 yıllarına aittir. İlk kez Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'ın ortalarından itibaren yerleşilmiş ve yerleşme Erken Kalkolitik'in başlarına kadar süreklilik göstermektedir¹¹.

⁵ Hauptmann 2007, s.405

⁶ a.g.e., s.406

⁷ a.g.e., s.406

⁸ a.g.e., s.406

⁹ Hauptmann 1999, s.117

¹⁰ Öztan 2007, s.469

¹¹ Öztan 2007a, s.223–234

Anadolu'daki Neolitik, Önasya'nın diğer bölgelerindeki çağdaşı kültürel gelişim sürecine benzer biçimde, Çanak Çömleksiz Neolitik A ve B (PPN A ve B) şeklinde iki büyük aşamada ele alınabilir. M.Ö. 11. binyıldan 8. binyılın sonlarına kadar süren akeramik aşamayı, Çanak Çömlekli Neolitik takip eder. Bu da aşağı yukarı M.Ö. 6000'lere kadar devam eder¹².

Geleneksel kronolojiye göre: İlk M.Ö. 10200 ile 8200 arasına tarihlenir ve PPN A'nın tümü ile PPN B'nin en eski evresini kapsar. M.Ö. 8200 ile 7000 arasındaki ikinci aşama ise, orta ile son PPN B'yi içerir. İlk aşama tün bölgede –kuzeyden güneye ve doğudan batıya- Hallan Çemi, Çayönü, Göbekli Tepe, Tell Abr, Jerf el Ahmar, Şeyh Hasan, Mureybet, Qermez Dere, ve Nemrik. Bunlar arasında Hallan Çemi ile Çayönü en eski yerleşimler olup M.Ö. 10 000'lere tarihlenir¹³.

Bütün bu yerleşimlerde en eski evler –tıpkı Eriha'daki gibi- yumuşak zemine gömülü, yuvarlak çukur tabanlıdır. Yıkılmayı engellemek için, duvarlar taşlarla güçlendirilmiştir. Üst kısımları, kerpiçle sıvanmış. Hafif bir malzemedен veya kerpiçten yapılan çatı, dikmelerle taşınmaktadır. Genelde en eski evler 3 ile 8 m arası çapa sahip tek bir mekândan oluşmaktadır¹⁴.

M.Ö. 8500'lerde, birinci aşamanın sonunda yuvarlak planlı evlerden, ikinci aşamanın karakteristik özelliği olan dikdörtgen planlı evlere geçilir. Bu değişim Mureybet, Jerf el Ahmar ve Nemrik'te yavaş yavaş gerçekleşmişken, Çayönü'nde bir anda olur. Nevalı Çori, Cafer Höyük ve Halula gibi yerleşimler ise yeni kurulur¹⁵.

9.2. Kalkolitik Çağ

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde; İlk Kalkolitik çağda M.Ö. 6. bin yılın sonunda Halaf kültürü ortaya çıkmıştır¹⁶. Halaf kültürü öğeleri, Çukurova Bölgesi'nden Zagros Dağları'na, yoğun olarak Fırat Nehri'nden Zap'a, Muş Ovası'ndan Orta Mezopotamya'ya ulaşan bir alanda bulunmaktadır. Çanak çömlek verileri, bu kültürün doğu ve batı Halaf olarak ikiye ayrılmasına yol açmıştır. Musul çevresinde bilinen bulgular, Fırat Vadisi'nde bulunanlardan çok farklı değildir. Bu açıdan bu bölgedeki kültür Doğu Halaf Kültürü, Fırat ve Fırat'ın yan kollarının oluşturduğu yöredeki kültür ise Batı Halaf Kültürü

¹² Hauptmann 2007, s.406

¹³ Aurenche 2007, s.421

¹⁴ a.g.e., s.421

¹⁵ a.g.e., s.422

¹⁶ Harmankaya 1998, s.11

olarak adlandırılmıştır. Günümüzde yapılan araştırmalar Halaf buluntularının, Elazığ-Muş-Van illerinin oluşturduğu hattın kuzeyine geçmediği, daha çok Şanlıurfa çevresinin çekirdek olduğu yörede yoğunlaştığını ortaya koymuştur¹⁷.

Orta Kalkolitik çağda bu bölgede Ubeyd Kültürü'nün ortaya çıktığı görülmektedir. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinde, Halaf kültür öğeleri ile Ubeyd kültür öğelerinin beraber görüldüğü dönem Halaf- Ubeyd geçiş dönemi olarak adlandırılmaktadır. Ubeyd çanak çömleği Anadolu'ya, Güney Mezopotamya'da yaşayan topluluklar tarafından getirilmiştir. Bu topluluklar Doğu Akdeniz'den Doğu Anadolu'ya kadar olan çok geniş bir alanda M.Ö. 5. bin yılın ilk yarısından M.Ö. 4. bin yılın başına kadar uzanan bir sürede yerleşmişler, kendi kültür kimliklerini burada oturanlara kabul ettirmişlerdir¹⁸. Özellikle Toros Dağları'nın güneyindeki kuşakta, Doğu Anadolu'da çok sayıda Ubeyd Dönemi yerleşmesi bulunmaktadır. Güneyde yapılan kazılarda Yumuktepe haricinde, Ubeyd Dönemi tabakalarına çok küçük alanlarda inilmesinden dolayı gerek yerleşim düzenleri gerek mimarileri konusunda bir bilgi edinmek mümkün olamamıştır. Buna karşılık Doğu Anadolu bu konuda Güneydoğu Anadolu'ya nazaran daha fazla bilgi kazandırmıştır. Tülintepe, büyük bir tahribat sonucunda üstündeki daha geç dönem tabakalarının yok olması ile Halaf- Ubeyd geçiş dönemi mimarisini en mükemmel sunan yerleşme olma hüviyetini taşımaktadır. Malatya Değirmentepe ve Elazığ Norşuntepe höyüklerinde Ubeyd Dönemi yerleşiklerinde kerpiç mimaride ne kadar usta olduklarını gösteren dörtgen planlı evler ortaya çıkmıştır¹⁹.

Son Kalkolitik Çağ; M.Ö. 4. bin yılın başında yine Mezopotamya kökenli yeni göçerler, beraberlerinde yeni kültür öğeleriyle Anadolu'ya girmişlerdir. Yaklaşık olarak 800–1000 yıl süre ile bu toplulukların getirdiği yeni öğeler, yerel kültürlerle karışarak Anadolu'nun Son Kalkolitik Çağ kültürlerini oluşturmuştur. Bu dönemde Tepecik'te Uruk mallarının yanı sıra, İç Anadolu ve Karaz türü çanakların aynı tabakadan çıkması, ilk defa bölgesel kültürler arasındaki ilişkilerin ortaya konmasına yol açmıştır. Tepecik'teki Uruk kolonisine ait kapı yapısı ile Hassek'teki etrafı kalın duvarla çevrili büyük yapı ve hala kazısı devam eden Hacinebi yerleşmesi bu dönemde anıtsal yapıların varlığını göstermektedir. Buna karşın çağın sivil mimarisini ancak çok küçük alanlardaki kerpiç yapılarla saptamak mümkün

¹⁷ Harmankaya 1998, s.9-11

¹⁸ a.g.e., s.11

¹⁹ a.g.e., s.12,13

olmaktadır. Gerek Sivas gerekse Muş ve Elazığ Ovası'nda bu dönemi tanımlayacak çanak çömlek parçalarının varlığı, yörenin bu çağda yerleşildiğinin kesin belirtileridir²⁰.

İç Anadolu Bölgesi'nin kültür silsilesi uzun yıllar Alişar Höyüğü kazı sonuçlarına göre değerlendirilmiştir. Alişar'ın meyvelik olarak isimlendirilen açıkly mallarına ait parçalar, Kızılırmak kavsi içindeki yeni belirlenen yerleşme yerlerinde de saptanmıştır. Buna karşılık Kızılırmak Nehri'nin güneyinde bu mal örnekleri daha az sayıda ele geçmektedir. Yörede, yiv bezemeli çanak çömlek, Yüksek Kilise/Gelveri, Kabakulak, Büyük Güllücek, Alacahöyük ve Alişar, Karakuyu II gibi merkezlere dağılmıştır. Kültürün Balkanlar'daki Pre-Cucuteni kültürü ile ilgili olduğu ve belki de kökenini oluşturduğu sanılmaktadır²¹.

Akdeniz ve Ege Bölgesinde İlk Kalkolitik Çağ Göller Bölgesi'nde Kuruçay kazılana dek Hacılar, bölgenin bu dönemi için anahtar bilgiler sunmuştur. Bu dönemde krem astar üzerine kırmızı boya bezemeli, iyi pişirilmiş, açıkly, çok kaliteli kapların var olduğu görölmektedir. Kuruçay'ın 7-10. tabakalarında dörtgen planlı geniş tek odalı kerpiç yapılardan oluşan bir mimari ile karşılaşlmıştır. Batı Anadolu kıyılarında ise tamamen Ege İlk Kalkolitik Çağ kültürlerine dayanan kültürlerin izleri görölmektedir. Bu yörelerde yüzey araştırmalarının varlığına karşın kazılar yok denecek kadar azdır²².

Son Kalkolitik Çağ'da Anadolu'nun bu bölgelerinde ana merkez olarak Beycesultan ile Kuruçay höyükleri gösterilebilir. Mellaart, Beycesultan kültürünün sınırlarını, araştırmaları çerçevesinde çizmiştir. Kuruçay'ın 3-6 A tabakaları arasında özellikle 6a tabakası bu dönemdeki toplumsal yaşantı konusunda bir fikir verecek mimariye sahiptir. Tek sıralı taş üzerine kerpiçten yapılmış duvarlı, tek odalı 30'a yakın ev gün ışığına çıkartılmıştır. Sur duvarı yerine yapıların dış duvarları bu görevi görmektedir. Üç kapısı olan bu köyün, planlı sokakları vardır. Bakır bulguları ile de dikkat çeken bu yapı katında İlk Kalkolitik Çağ'a nazaran daha yalın mallardan çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Kuruçay-Beycesultan, Son Kalkolitik Çağ kültürünün Göller Bölgesi ve çevresine yayıldığını göstermektedir. Batı Anadolu'nun kuzey kesiminde ise Kumtepe kültürünün etkileri görölmektedir. Özellikle Manisa Ovası'nda birçok yerleşmede bu kültürün açıkly bezemeli çanak çömlek bulgularını bulmak mümkün olmaktadır. Kulaksızlar mermer atölyesinin bu dönemde de işletildiği anlaşılmaktadır²³.

²⁰ Harmankaya 1998, s.13,14

²¹ a.g.e., s.14

²² a.g.e., s.14

²³ a.g.e., s.15-16

Karadeniz Bölgenin İlk Kalkolitik Çağ kültürleri hakkında fazla bir bilgi yoktur. M.Ö. 4. bin sonu ile ilgili bilgiler İkiztepe ve kısmen Dündartepe'den gelmektedir. Mimari açıdan bu yöreye has, taş temelsiz, dış yüzleri kil ile sıvalı, içte sıvasız ahşap bir mimarinin varlığı izlenmektedir. Sosyo-ekonomik yaşamda toplayıcılığın yanı sıra avcılığın ağır bastığı görülmektedir. Karadeniz kıyısı kültürlerine ait çanak çömlek parçaları ele geçmiştir. Bölgenin bu malları İç Anadolu'nun kuzey kısmındaki mal grupları ile ilişkilidir²⁴.

Marmara bölgesinde Eskişehir çevresinde, Kanlıtaş, Kes Kaya ve Orman Fidanlığı'nda "Yukarı Porsuk Vadisi Kültürü" adı verilen ve yaklaşık olarak İlk Kalkolitik Çağ'a tarihlenen bir kültüre ait buluntular elde edilmiştir. Bu kültürün Fikirtepe Kültürü ve Balkanlar'daki Vinça Kültürü ile ilişkisi vardır. Aynı yörede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında da Yukarı Söğütönü I, Erenköy II gibi yerlerde Son Kalkolitik Çağ'dan İlk Tunç Çağı'na geçiş malzemesi vardır. Son Kalkolitik Çağ'da Kuzeybatı Anadolu, Kumtepe, Beşik-Sivritepe kültürünün²⁵ hâkimiyeti altındadır. Taş temelli, kerpiç duvarlı, dörtgen planlı yapıların dönem mimarisinin klasik tarzı olduğu saptanmıştır. Uzun yıllar Özdoğan tarafından sürdürülen Trakya yüzey araştırmaları, Toptepe, Hocaçeşme ve Aşağı Pınar kazıları Trakya'nın Anadolu ile Balkanlar arasındaki ilişkisini ortaya koymuştur. İznik Gölü kıyısındaki Ilıpınar'da ahşap ağırlıklı mimarinin varlığı görülmektedir. Köy planlarında belirgin bir düzenin olduğu yine Orta Kalkolitik Çağ'a tarihlenen Aşağı Pınar yerleşmesinde saptanmıştır. Ilıpınar kazısı ise Marmara Bölgesi için sağlam sayılacak bir tabakalanma ortaya koymuştur²⁶.

9.3. İlk Tunç Çağı

Bakır ile kalayın alaşımından elde edilen "tunç"un keşfedildiği M.Ö. 4. bin yılın ikinci yarısından itibaren M.Ö. 3. binde insanlar şehir topluluklarını oluşturmuş, tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin yanında tunç madenini kullanmaya başlayarak ticari-ekonomik ve sosyokültürel gelişmelerini hızlandırmışlardır. Tunç madeninin kesici alet olarak günlük yaşamda kullanılması, hammaddesi sert olan taş, mermer gibi maddelerin kolay işlenmesini sağlamıştır. Bu dönem bilim dünyasında, Tunç Çağı (M.Ö. 3300–1200) olarak tanımlanmış ve İlk Tunç, Orta Tunç ve Son Tunç Çağı olarak kendi içinde bölümlere ayrılmıştır²⁷. M.Ö. 3

²⁴ Harmankaya 1998, s.17

²⁵ a.g.e., s.16

²⁶ a.g.e., s.17

²⁷ Aydıngün 2006, s.29

binyılın İlk Tunç Çağı olarak hüküm sürdüğü Anadolu’da Neolitik ve Kalkolitik Çağların küçük köyleri yerini büyük kentler kurulmuştur²⁸.

İlk Tunç Çağı I. Evresi (Yaklaşık M.Ö. 3.300/3.200–2.650): Kalkolitik Çağ’dan itibaren Eski dünya da başlayan ticaret ilişkileri ve kültürlerin etkileşimi, Anadolu yarımadasını Akdeniz-Ege-Karadeniz deniz ticareti ile Mezopotamya-İran-Kafkaslar-Balkanlar arasındaki kara ticaretinin merkezi durumuna getirmiştir. Gözlükule’de gaga ağızlı testilerin ortaya çıkışı İlk Tunç Çağı ayrımı için ilk yapay kıstas olmuştur²⁹.

Turan Efe son senelerde Batı ve Orta Anadolu İTÇ kültürel gelişimini, birtakım kültür bölgelerinin ve her kültür bölgesi içinde farklı çanak çömlek gruplarının yer aldığı görüşüne dayanan yeni bir perspektiften ele alınmıştır³⁰. Bu kapsamda Marmara Denizi’nden Sivrihisar ve Emirdağ’a kadar olan bölgede İTÇ başlarında İznik (Bithinya) ve Frigya olarak adlandırılan iki kültür bölgesi ortaya çıkar. Birinci bölge çanak çömleği Troya I Yortan Kültür Bölgesi ile bazı çarpıcı benzerlikler içerir. Frigya Kültür Bölgesi içinde ise Demircihüyük ve Yukarı Sakarya Çanak Çömlek grupları yer alır³¹.

İlk Tunç Çağı II. Evresi (Yaklaşık M.Ö. 2.650-2.400): Anadolu’da bu evrede bazı yörelerde rahip-kralların etkisi daha da artmış, ticaret düzenli bir sisteme sokulmuştur. Dine dayalı örgütlenme, tapınak/sarayların sayısını çoğaltmıştır. Sur ile çevrili büyük yerleşmeler çok kez seçkinlerin oturduğu küçük şato tipinde yukarı kent ile halkın oturduğu aşağı kent şekline dönüşmüştür³².

İTÇ II sonlarından itibaren Mezopotamya ve çevresi ile Troya ve dolayısıyla Kuzey Ege arasında, iç batı Anadolu üzerinden önemli bir ticari ilişkinin kurulmuş olabileceği 1980’li yıllardan bu yana sürekli vurgulanmaktaydı. “Büyük Kervan Yolu” olarak adlandırılmış olan bu ulaşım yolu üzerinde yer alan Küllüoba’da ve Demircihüyük-Sarıket mezarlığında ele geçirilen bazı buluntular, bu tezi destekleyici niteliktedir³³.

İlk Tunç Çağı III. Evresi (Yaklaşık M.Ö. 2.400–2.000/1.900): M.Ö. 3. bin yılının kabaca son çeyreğine konan bu evrede olasılıkla iklime bağlı olarak artı ürünün fazla oluşu ve ticaret ile toplumların çok zenginleştiği görülmektedir. Anadolu’nun maden, orman ve verimli

²⁸ Aydınğün 2006, s.29

²⁹ Harmankaya 2002, s.11-12

³⁰ Efe 2003, s.92-129

³¹ Efe 2007, s.105

³² Harmankaya 2002, s.23-24

³³ Efe 2007, s.109

toprak açısından zengin olması, kendi ülkelerinde tarıma uygun olmayan küçük budunların bu zenginliğe ortak olmak amacıyla Anadolu'ya gelmelerine yol açmıştır. Bu yeni istilacılar eski yerleşiklerin arasına karışmışlar, kendi kültürleri ile Anadolu kültürlerini bir pota içinde eriterek yeni kültürler üretmişlerdir. Gelişen kentlerin bazıları o yörenin yönetim merkezi durumuna gelmiştir. Surlar görkemleşmiş ve bazı yerleşmeler basit bir kent olma özelliğini yitirmiş, yönetici sınıfın ve bu sınıfla ilgili bürokratların barındığı saraylar büyümüştür.

Bu evre ile Anadolu'nun gerçek Protohistorik dönemi başlamaktadır. Artık Anadolu'daki sosyo-ekonomik yaşam, komşu ülkelerdeki yazılan belgelerden öğrenilmektedir. Bu belgeler de, Anadolu'nun bu evrede Mezopotamya ile ticari ve kültürel ilişkilerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu ilişkiler doğal olarak özellikle İç Anadolu, Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde etkilerini göstermiştir. Kent devletleri arasında siyasi bir birlik henüz kurulamamıştır. İTÇ'nin bitiminden sonra gelen dönemde Hitit Devleti'nin kurulma safhasında büyük kent beyleri arasındaki yazışmalarla öğrenilen, büyük kent beyliğine bağlı küçük kent beyliklerinin varlıklarını, M.Ö. 3. bin yılın son çeyreğine de taşıyabiliriz. Bu açıdan İTÇ III. evre için rahatlıkla "Beylikler/Kent Devletleri Dönemi" adını verebiliriz. Bu beylikler yalnız İç Anadolu Bölgesi'ne has değildir. Akdeniz Bölgesi, Batı Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde de kent devletleri vardır³⁴.

2003 yılında başlanan Resuloğlu Mezarlığı kazıları da M.Ö. 3. binyılın son çeyreğinde, Anadolu'nun yerli medeniyetini temsil eden yüksek bir kültürün izlerini ortaya koymaktadır. Bu mezarlara bırakılan ölü hediyelerinin çoğunluğu Alacahöyük, Kalınkaya, Oymaağaç, Yenihayat ve Balıbağ mezarlarına bırakılanlarla yakın ilişki içerisinde³⁵.

9.4. Asur Ticaret Kolonileri Çağı

M.Ö. 2. binin ilk çeyreğinde Anadolu ile Kuzey Mezopotamya arasında çok kuvvetli ve yaygın bir ticaret ağı kurulmuştur. Bu ticaretin yönetim merkezi yani asıl sahibi, yüzlerce yıl Asur Devleti'nin siyasi, dini ve kültürel başkentliğini yapmış olan Asur idi. Asur, yalnız Güney ve Kuzey Mezopotamya arasındaki en önemli nehir yoluna hâkim olmakla kalmamakta, aynı zamanda Anadolu'yu İran'a bağlayan kervan yolları üstünde bulunmaktaydı. Onun bu doğal konumu, hem Güney Mezopotamya hem de Anadolu ile

³⁴ Harmanakaya 2002, s.30-33

³⁵ Yıldırım / Ediz 2004, s.196

ticareti kolaylaştıran en önemli etken olmuştur. Coğrafi şartlar Asur'a, ülkelerarası ticaret kolaylığı şansını tanımış ve bu alandaki girişim ve deneyimlerinin artmasını sağlamıştır. Anadolu'daki maden türlerinin zenginliği, tarım ve hayvan ürünlerinin çeşitliliği komşu ülkelerce eskiden beri bilinmekteydi. Bunu M.Ö. 3. binin son çeyreğine tarihlenen Orta ve Batı Anadolu'nun büyük merkezlerinde, yani Kültepe, Alacahöyük, Eskiypar ve Troia'da (ayrıca Lemnos adasındaki Poliochni'de) keşfedilmiş hazinelerin oluşturduğu koleksiyonlar arasındaki objelerden bazıları kanıtlamaktadır³⁶.

Assur, Mezopotamya'da III. Ur/Yeni Sümer hanedanının (M.Ö. 2112-2038) yıkılmasından sonra, I. Erişum zamanında (M.Ö. 1974-1935) bağımsızlığını kazandı. Bu dönem, I. Şamşi-Adad'ın (M.Ö. 1808-1776) Asur'un ele geçirmesine kadar, yani 126 yıl devam etmiştir. Kral I. Erişum, Asur ticaretinin geleceğini sağlamak amacıyla ticarete reformlar yapmış ve Anadolu ile ticareti başlatmıştır. Bu reform, ticarete devlet tekeli kaldırılmaya, serbest ticaretin aile fertleri ve onların kuracağı firmalar tarafından yapılmasına ve kollektif ticaret esasına dayanıyordu³⁷. Yağmuru az, doğal kaynakları zayıf, hayvancılığı biraz daha iyi olan Asur'un ülke dışı, uluslararası, uzak mesafe ticaret sisteminin ilk gelişmiş örneğini yaratmış olmasının nedenleri, onun stratejik bir bölgede, kervan yollarının kilit noktasında kurulmuş olmasında, halkının usta ve enerjik tüccarlar olmasında aranmalıdır. Uzak mesafe ticaret sisteminde tüccarların ve temsilcilerin ticaretin yürütüldüğü ülkede yaşama zorunluluğu vardı. Bunu en geniş anlamda uygulayan Asurlular, kurdukları bu sistemi bir "ticaret kolonisi" anlamında geliştirmeyi başarmışlar ve yalnız kazanç amacıyla büyük şehirler kurmuşlardır. Hiç şüphesizdir ki, iki yabancı ülke arasındaki ticaretin başlaması ve devamı için her iki ülkede de siyasal şartların tutarlı ve otoritelerin dostluk ve işbirliği içinde olmaları, özellikle her iki tarafın da istikrarlı bir yönetim kurmuş olması gereklidir³⁸.

Çağın bu uygun şartlarından yararlanmasını bilen Asurlular Orta ve Güney-doğu Anadolu'da, çoğu yerli krallıkların merkezlerinde veya önemli şehirlerde, "Karum denilen birer ticaret merkezi/pazaryeri kurdular. Karum, "liman" anlamındadır. Ancak "liman" zamanla, şehrin bu kesiminde tüccarların yerleştiği, ambarlarını kurduğu, mallarını defo ettiği, alışverişini yönettiği ayrı bir ticaret mahallesi olarak gelişir. Karumlar; Güney Mezopotamya'da özerk bir yönetime sahip, sosyal statüleri, memurları, tüzel kişilikleri olan organize bir yerleşik ticaret birimi anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Asurlular Anadolu'da

³⁶ Özgüç 2005, s.3

³⁷ a.g.e., s.3-4

³⁸ a.g.e., s.4

karada ve şehrin kenarında kurdukları ticaret merkezini de bu anlamda “ Karum” olarak kabullenmişlerdir³⁹.

Asurluların koloni merkezlerine bağlı olarak kurdukları daha küçük pazar yerlerine “ticaret istasyonu” “wabartum” deniliyordu. Karum ve wabartum’ların birbirlerine karşı durumları ayrıntılı olarak bilinmemekle beraber wabartum en yakınındaki Karum’a bağlı ve onun yönetimindeydi. Asurlular yerlilere “nu’aum” diyorlardı. Bu kelime Kültepe’de hem II. kat hem de Ib katı metinlerinde geçmektedir⁴⁰.

Anadolu’da Asurlular tarafından kurulmuş on Karum’un (koloni merkezi) idare merkezi Kültepe (eski Kaniş veya Neša) idi. Yönetim bakımından bütün Karumlar Kaniş’e, o da doğrudan Assur’a bağlıydı. Kaniş, başkent Assur’la, kendine bağlı bütün Anadolu Karumları arsında bağ kuruyordu. İki Karum’un dışında kalan sekizinin yalnız adlarını biliyoruz; bağlı oldukları şehirlerin yerleri belli değildir. Bunlar hakkındaki bilgi kaynağımız Kaniş arşivleridir. Bu dönemin bütün tesis, kurum, kuruluş ve arşivlerini ve özellikle tam teşkilatlı şehrini Kaniş Karumu temsil etmektedir. Sistemin başkenti Assur’da, bu dönemi aydınlatan belge bulunamamıştır. Onun için tek tarafa bağlı kalmaya mahkûmuz. Anadolu’nun en eski tarihin, Yakındoğu’nun ticaret, ekonomi ve hukuk tarihinin aydınlatılmasına büyük katkılarda bulunan Koloni Çağı’nın bu mükemmel organizasyonu hakkındaki bilgimizin kaynağı, onun yönetim merkezi-sahibi Assur değil, Orta Anadolu platosunda, Kızılırmak kavisinin 21 km güneyindeki Kaniş’ tir⁴¹. Kaniş’te Karumu’nun en parlak dönemini II. yapı katı (1945-1835) ve onu izleyen Ib (1800-1730) katı temsil eder. Ia katı döneminde Kaniş’in öneminin azalması, yazılı belgelerin ortadan kalkması, Asur’la ticaret ilişkilerinin kesildiğini göstermektedir. Kısa süren bu devreden sonra Kaniş Karumu bir daha iskân edilmemiştir⁴². Tepenin 6. yapı katı Karum Kaniş’in Ia katıyla, 7. yapı katı Ib katıyla, 8. yapı katı ise II. katla çağdaştır⁴³.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı hakkındaki bilgilerimizin çoğu 1925’ten önce Karum’da bulunan tabletlerden elde edilmektedir. Sistemli kazılar neticesinde benzer tabletler tepede de bulunmuştur⁴⁴. Kültepe’den başka Orta Anadolu’da Boğazköy’de 64, Alişar’da 70 ve

³⁹ Özgüç 2005, s.5-6

⁴⁰ a.g.e., s.6

⁴¹ a.g.e., s.6

⁴² a.g.e., s.9

⁴³ a.g.e., s.12

⁴⁴ a.g.e., s.9

Kalehöyük’de 4 adet tablet bulunmuştur. Bunlar, filolojik ve arkeolojik verilere göre Kaniş Karumu’nun geç safhasının, yani Ib katı belgelerinin çağdaşıdır⁴⁵.

Boğazköy’de IVd-Vb, 8a-8b tabakaları Asur Kolonileri Çağı’na aittir⁴⁶. Alişar’da 10 T ve 11 T katları Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Eski Hitit Çağı dönemlerini kapsamaktadır⁴⁷. Konya Karahöyük’ün I. katı Asur Ticaret Kolonilerinin son safhasına, yaklaşık olarak M.Ö. 1750 civarına, II. ve III. katları ise belirli süreler geriye gidilerek M.Ö. II. binin ilk çeyreğinin başlarına tarihlenmek durumundadır⁴⁸.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın önemli bir yerleşmesi de Acemhöyük’tür. Orta Anadolu’nun en önemli höyüklerinden birini oluşturan Acemhöyük, en parlak dönemi bu çağında yaşanmıştır. MÖ 2. bin yılın ilk çeyreğine tarihlenen döneme ait yerleşim, ünlü sarayları ve buluntuları ile dikkat çekicidir. Höyükte Asur Ticaret Kolonileri devri dört yapı katıyla temsil olunmaktadır. I. yapı katı en geç olanıdır. M.Ö. II. binyılın ilk yarısına isabet eden III. yapı katı Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın en parlak dönemidir ve büyük bir yangınla sona ermiştir⁴⁹.

Anadolu, bu dönemde “şehir devletleri” olarak yerli krallıklarla, bir tür feodal siyasi sistemle yönetiliyordu. Asurluların yerli krallıklar üzerinde siyasi, idari ve askeri hiçbir etkinlik ve üstünlüğü yoktu⁵⁰.

9.5. Hitit Çağı

Asur Ticaret Kolonileri; Anadolu’da düzinelerce beyliğin birbiriyle çekiştiği ve savaştığı dönemde yaşama olanağını bulmuştur. Ancak bütün Orta Anadolu’ya egemen olan merkezi bir devletin kurulmasından sonra yabancı sömürücüler için ortam elverişli olmaktan çıkmıştır⁵¹.

Hititler’in federatif ve feodal yapılı krallık devlet sisteminin hangi tarihte ve hangi şehirde kurulmuş olduğu kesinlik kazanmamıştır. Kültepe-Kaniş ve Alişar yazılı belgelerinde

⁴⁵ Özgüç 2005, s.12

⁴⁶ Seeher 2000, s.300

⁴⁷ Özgüç 1945, s.90

⁴⁸ Alp 1972, s.258

⁴⁹ Özgüç 1968, s.3-9

⁵⁰ Özgüç 2005, s. 15

⁵¹ Akurgal 2000, s.47

Kral Pithana'nın oğlu Anitta'nın adları bulunmaktadır. Anitta M.Ö. 18.yy'ın son dördlüğünde, 1725–1700 tarihlerinde egemen olduğu Kültepe-Kaniş Ib yazılı belgeleriyle saptanmıştır⁵².

Eski Hitit Krallığının tarihsel gelişimi özet olarak Telepinu Fermanı veya Metni olarak anımsanan yazıtta bulunmaktadır. Bu yazıtta göre Eski Hitit Krallığı, Labarna tahta geçtiği zaman kullandığı adı Hattuşili I (M.Ö. 1650) ile başlamaktadır. Anadolu'daki savaşlarıyla krallığın birliğini sağladıktan sonra, Kuzey Suriye ve Halep şehrine kadar akınlar yaptığını, kendisine ait bir tür otobiyografi olan çift dilli yazıtta⁵³ görmekteyiz.

Hattuşili I'den sonra I. Murşili (M.Ö. 1630-1600) Suriye'yi ele geçirme politikasını bilinçli olarak sürdürmüş ve Babil'e kadar uzanıp bu şehri yakıp yıkmış ve böylece M.Ö. 1550 sıralarında Hammurabi sülalesinin son bulmasına neden olmuştur⁵⁴. I. Murşili, Babil seferi dönüşünde kız kardeşinin kocası Hantili ve Zidanta tarafından öldürülmüştür. Tahta I. Hantili geçmiştir. I.Hantili'de kendi oğlu tarafından öldürülmüş ve sonraki iki niteliksiz kral döneminde Hitit Krallığı kötü olayları algılamış ve devletin çöküşü hızlanmıştır. Telepinu (M.Ö. 1535–1500) çağında Hitit Krallığı Anadolu içine çekilmiştir. Boğazköy'de bulunmuş krallara ait kurban listelerinde Telepinu'dan sonra dört kral adı geçmektedir. Alluvamna, Hantili(II), Zidanta (II), Huzziya (II)⁵⁵.

I. Hattuşili ve I. Murşili'nin 60 yıllık parlak döneminden sonra gelen 9 kralın 100 yılı aşan egemenliği boyunca Hitit devleti gücünü yitirmiş, özellikle güney ve güneydoğudaki Hitit etkisi büyük ölçüde azalmış, bu durumdan yararlanan Hurri'ler Mitanni devletini kurmuş ve bu krallık I. Şuppiluliuma'nın tahta çıkış tarihine değin yüz yıla yakın bir süreç içinde Mısır'dan sonra döneminin ikinci büyük siyasal gücü olmuştur⁵⁶.

Büyük Hitit Krallığı'nın (M.Ö. 1460-1190) kurucusu olarak Tuthaliya II kabul edilmektedir⁵⁷. II. Tuthaliya iş başına geçince hemen kuzey Suriye ile ilgilendi. Bu yüzden II. Tuthaliya Kizzuvatna'ya ve Suriye'de Kargamış ile Halpa'ya akınlar düzenledi ve Hatti ülkesinin bu bölgelerdeki çıkarlarını emniyet altına aldı⁵⁸.

⁵² Darga 1992, s.12

⁵³ a.g.e., s.12

⁵⁴ Akurgal 2000, s.61

⁵⁵ Darga 1992, s.13-14

⁵⁶ Akurgal 2000, s.66

⁵⁷ Darga 1992, s.13-15

⁵⁸ Akurgal 2000, s.67

Büyük Hitit Krallığı'nın ilk güçlü kralı Šuppiluliuma I'in hükümdarlık öncesi dönemini aydınlatan belgeler azdır ve tartışmalar devam etmektedir⁵⁹. Tuthaliya'dan sonra I. Arnuvanda, II. Hattuşili, III. Tuthaliya ve Genç Tuthaliya krallık yapmışlardır. Hitit tarihinin en başarılı devlet adamı, politikacı ve kumandanı olan Šuppiluliuma I'in uzun süren egemenliği döneminde Hitit Büyük Krallığı, Babil ve Mısır'la eş güçte idi ve o çağdaki Önasya'da üç büyük devleti oluşturuyordu. Šuppiluliuma I'den sonra yerine büyük oğlu Arnuvanda II ve ondan sonra da Murşili II Hitit krallık tahtına geçer. Bu kral, hükümdarlık döneminin bütün olaylarını ve icraatını, yıllara ayırarak detaylarıyla kaleme almıştır⁶⁰. II. Murşili başarılı akınları, savaşları ve tedbirli idaresi ile Hitit tarihinin en önemli krallarından biri olmuştur⁶¹. II. Murşiliden sonra oğullarından Muvatalli'nin tahta çıkmıştır. Batıdaki komşularıyla olan karmaşık ilişkileri çözümleyecek askeri müdahalelerde bulunmuştur. Batı sorunu ikili antlaşmalarla çözmüş. Mısır firavunları Suriye topraklarına taliplerdi ve Kadeş şehrine kadar uzanmışlardı. Tehlikenin büyüklüğünü gören Muvatalli başkenti Hattuşa'dan "Aşağı memlekete" Dattašša'ya taşımıştır. Mısır'da Ramses II'nin tahta geçmesiyle savaşın kaçınılmazlığı ortaya çıktı. Tarihin en çok dile getirilen meydan muharebesi (M.Ö. 1285; kısa kronolojiye göre 1275) Kadeş yakınında, şehrin güneyindeki ovada yapılmıştır. Muvatalli'den sonra yerine ikinci sıra karılarından olan oğlu Urhi-Tešup babasının tahtına oturmuştur. Urhi-Tešup, kral Murşili III adını almıştır⁶².

III. Hattuşili yeğeni III. Murşili'yi tahtından indirip yasa dışı yolla Hitit devletinin başına geçmiş olmakla beraber Hattuşa sülalesinin en güçlü ve büyük krallarından biri oldu. Kralın en büyük başarısı M.Ö. 1270 yılında Mısır'la imzaladığı barış oldu. Böylece o dönemin iki en büyük devleti arasında sürekli bir barış sağlanmış oldu. III. Hattuşili büyük kızını Mısır sarayına gelin olarak verdi, böylece barış pekiştirilmiş oldu⁶³.

Hattuşili'nin ölümünden sonra krallığın başına geçen Tuthaliya IV'ün hükümdarlık döneminin görkemini kanıtlayan arkeolojik belgelerin yanında, dış politika alanında bazı tehlikelerin ortaya çıktığını yazılı belgelerden izlemekteyiz. Bu dönemde ülkede büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Tuthaliya IV döneminde, Hitit görsel ve plastik sanatlarının ulaştığı üst düzeyi Yazılıkaya Açık hava tapınağındaki bu kralın kendi rölyefleri tanık olmaktadır. Tuthaliya IV'den sonra oğlu Arnuvanda III. büyük olasılıkla M.Ö. 1220 tarihlerinde Hitit

⁵⁹ Darga 1992, s.16

⁶⁰ a.g.e., s.18

⁶¹ Akurgal 2000, s.79

⁶² Darga 1992, s.19-20

⁶³ Akurgal 2000, s.89-90

krallık tahtına geçmiştir⁶⁴. III. Arnavanda döneminde Batı Anadolu’da durum Hitit devleti’nin aleyhine dönmeye başladı. Anadolu’daki daha birçok feodal beyin Hattuşa’ya başkaldırdığı anlaşılmaktadır. Batı Anadolu kralcıkları birleşerek Hattuşa’ya karşı bir koalisyon bile kurmuşlardır⁶⁵. Arnavanda’nın Hitit Krallığı’na varis olacak çocuğu olmadığını, bu nedenle tahta kardeşinin geçtiğini yazılı belgelerden öğreniyoruz⁶⁶. Tahtın sahibi kralın adı belgelerde Šuppiluliuma olarak geçmektedir. Tanıdığımız son Hitit kralı olup M.Ö. 1210–1200 yıllarında egemen olmuştur. Belgelerden anlaşıldığına göre deniz yoluyla gelen bir tehlike krallığı tehdit altında tutmaktadır. Mısır kaynaklarında çok korktukları bu düşmandan “Deniz kavimleri” olarak bahsetmektedir. İlk gelen düşman akınlarıyla Hitit Krallığı’nın çöküp çökmediğini saptayamıyoruz. Bugünkü belgelere göre M.Ö. 12.yy’ın başlarında Önasya’nın en muhteşem krallık devletlerinden biri olan Hitit Krallığı’nın devlet olarak tarihten silinmiş olduğudur. Yeni gelenlerin baskısı sonucu yer değiştiren kavimler, özellikle Hititler gibi Hind-Avrupalı olan Luviler Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye’de geleneklerini sürdürerek, kısmen oradaki Sami kökenli Aramiler’le kaynaşmışlar ve yerel krallıklar yönetiminde yaşamaya devam etmişlerdir⁶⁷.

Anadolu’daki Hitit Krallık ve İmparatorluk dönemi kentleri: Boğazköy/Hattuşa, Alacahöyük, Eskiyyapar, Alishar, Maşat Höyük, Kuşaklı⁶⁸, İnandıktepe, Koruyucutepe, Ortaköy, Yazılıkaya, Bitik, Gavurkalesi, Konya Karahöyük, Eflatunpınar, Fıraktin, İmamkulu, Taşçı, Hanyeri, Elbistan Karahöyük, Yesemek, Karkamış, Tarsus-Gözlükule, Mersin Yümüktepe, Karabel⁶⁹ dir.

Alacahöyük II. kültür katı Hitit imparatorluk çağına⁷⁰, İnandıktepe’de V. yapı katı Eski Hitit Çağına, IV. yapı katı imparatorluk çağına tarihlenmektedir⁷¹. Maşat Höyük’te II. kültür katının temsilcileri de Hititler’dir. Kazılarda bu kültür çağına ait üç Hitit yapı katı tespit edilmiştir. Üçüncü ve en eski Hitit katı 15. yüzyılın sonundan daha eskidir. Maşat Höyük tarihinin en önemli safhası, Hitit Çağı’nın III. yapı katı ile temsil edilen bölümüdür⁷². Maşat Höyük’te 130’u aşkın çivi yazılı Hitit tableti bulunmuştur⁷³. Ayrıca Ortaköy’de de devlet

⁶⁴Darga 1992, s.22

⁶⁵Akurgal 2000, s.94

⁶⁶Dinçol 1982, s.52

⁶⁷Darga 1992, s.22

⁶⁸Schirmer 2002, s.482-485

⁶⁹Dinçol / Dinçol 2006, s.27

⁷⁰Özgüç 2002a, s.468

⁷¹Özgüç 1988, s.2-8

⁷²Özgüç 1978, s.4

⁷³a.g.e., s.1

arşivi bulunmuştur⁷⁴. Ortaköy’de Hitit katı tek bir tabakayla temsil edilmektedir⁷⁵. Koruyucutepe’de II. ve III. tabakalar ikişer evreli olmak üzere 4 Hitit yapı katı saptanmıştır. IV. Hitit katı M.Ö.1400’lerden daha geriye gitmektedir⁷⁶.

Hitit döneminde mimari çok gelişmiştir. Hitit mimarisi denince akla Orta Anadolu platosunda yer alan Hitit başkenti Hattuşa’da karşılaşılan anıtsal tapınak kompleksleri, kral sarayı Büyükkale ve tonlarca ağırlıkta taş bloklardan yapılmış kapılarıyla muazzam savunma sistemi, potern adı verilen özel taşlarla yalancı tonoz tekniğinde sur altından geçen tüneller akla gelmektedir⁷⁷.

Bu dönemde eski höyük yerleşme tipi devam eder. Önemli Hitit yerleşmelerinden Alacahöyük, Eski yapar, Maşat Höyük bu tür yerleşmelere örnektir. Höyük tipi yerleşmenin yanında yeni bir yerleşme tipi olan dağ kentleri ortaya çıkar. Bu tip yerleşmeye en kusursuz örnek Hattuşa’dır.

⁷⁴Yakar 2007, s.40

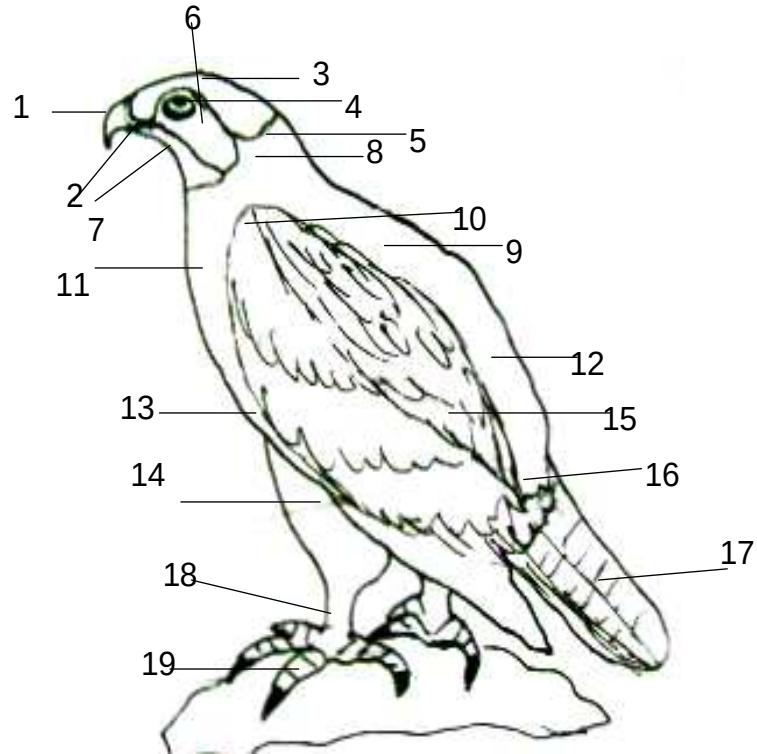
⁷⁵Süel / Süel 1995, s.265

⁷⁶Ertem 1988, s.2

⁷⁷Schirmer 2002, s.482

10. YIRTICI KUŞLAR

10.1. Yırtıcı Kuş Vücudunun Bölümleri



Şekil. 1 Bir Yırtıcı Kuş Vücudunun Bölümleri: 1.Üst Çene, 2. Alt Çene, 3. Başın üst kısmı, 4. Göz, 5. Ense, 6. Kulak bölgesi ve yanak, 7. Gerdan, 8. Boyun, 9. Sırt, 10. Omuz bölgesi, 11. Göğüs, 12. Kuyruk sokumu, 13. Abdomen (karın bölgesi), 14. Tibiotarsus, 15. Kanat, 16.Kuyruk üstü tüyleri, 17. Kuyruk, 18. Tarsometatarsus, 19. Ayak

Kuşlar; derileri tüylerle örtülü, ısıları değişmeyen (homöotherm) omurgalı hayvanlardır. Özel karakterleri şunlardır:

- a) Kalpleri birbirinden tamamen ayrı iki kulakçık ve iki karıncıklıdır.
- b) Ön ekstremiteler kanat haline geçmiştir.
- c) Yumurta ile çoğalırlar.
- d) Embriyolarında amnion ve allantois vardır.
- e) Kemiklerinin içi boştur⁷⁸.

⁷⁸ Erençin 1977, s.37

Kuşlarda gövdeyi deri kaplamıştır. Deri tüylerle örtülü olduğu için dıştan görünmez. Gaga ve ayaklardaki pullar, mahmuzlar ve tırnaklar epidermisin boynuzlaşmasından meydana gelmiş sert organlardır. Kuşlar için en karakteristik oluşum tüylerdir. Gövde dıştan tamamen tüylerle örtülüdür. Tüylerin gövdeyi kaplayışı, uçuşu kolaylaştırıcı bir düzen içinde olmuştur. Bu düzen bir yandan uçuş sırasında direnci azaltır, bir yandan yağmur sırasında gövdenin ıslanmasını önler. Tüyler (ince tüyler), deri altı yağ tabakası ısı kaybını önler. Renk tüyler üzerine yerleşmiştir. Renk desenleri kamuflajı sağlayacak biçimde gelişmiştir⁷⁹.

10.2. Anadolu’da Yaşayan Yırtıcı Kuşlar

10.2.1. Gündüz Yırtıcıları

Yalnız hayvansal besinlerle geçinirler. Çengel gibi aşağı doğru kıvrık üst gaga; sivri ve kıvrık tırnaklar, burun deliklerini kaplayan tüysüz bir zar (ceroma) ve besini depo etmeye yarayan bir kursağın bulunuşu bu hayvanların karakteristik vasıflarıdır⁸⁰. Çok iyi uçarlar ve bütün dünyada bulunurlar. Yavruların gelişimi yavaş olur⁸¹. Ayaklar yakalayıcı (pedes capiens) dır. Yumurtadan gözleri açık ve tüylü çıkarlar⁸². Yuvada kalan kuşlardır. Yalnız dişi kuluçkaya yatar⁸³.

10.2.1.1. Kartal

Kaya Kartalı – Altın Kartal – *Aquila chrysaetos*; asıl kartalların en tipik ve en yaygın temsilcisidir⁸⁴. Erginlerde başın arkası ve ense kısmı pas rengindedir. Vücut rengi esmer-kırmızımsı kahverengidir⁸⁵. Kanatların uzunluğu 76-89 cm, kant açıklığı 204-227 cm’dir. Erkek kartalın ağırlığı 4 kg, dişi kartalın ağırlığı 5 kg kadardır. Süzülürken kanatları V şeklinde yukarı kalkık durur. Hızı saatte 160 km kadardır. Avına dalış yaparken kızı 320 km. üzerine çıkabilir⁸⁶. Her mevsim bütün Anadolu’da yaşar. Yüksek dağlarda ve bilhassa orman sınırının üst kısmındaki kayalık yerlerde yaşar⁸⁷. Yuvasını kaya kovuklarına, yarıklarına

⁷⁹ Erençin 1977, s.37-38

⁸⁰ Ergene 1945, s.154

⁸¹ Baran / Yılmaz 1984, s.97

⁸² Ergene 1945, s.154

⁸³ Baran / Yılmaz 1984, s. 97

⁸⁴ Somçağ 2005, s.98

⁸⁵ Baran / Yılmaz 1984, s.100

⁸⁶ Somçağ 2005, s.98

⁸⁷ Baran / Yılmaz 1984, s.110

yapar. Kuvvetli bir kuştur. Pençeleri, parmak araları tüylüdür. Küçük memelileri beslenir⁸⁸. (res.3)

Anadolu’da görülen diğer kartal türleri: 1)Küçük Bağırtağ Kartal – *Aquila pomarina*; Türkiye’nin orta ve kuzey taraflarında kuluçkaya yatan, güneydoğu kısmında ise kışın görülen göçmen kuştur⁸⁹ (res.4). 2)Beyaz Kuyruklu Kartal – *Haliaeetus albicilla*; kartalların en büyüğüdür. Bütün Türkiye’de senenin her mevsimi görülen yerli kuşlardır⁹⁰ (res.5). 3)Balık Kartalı – *Pandion haliaetus*; yurdumuzda kışın ve yazın görünen göçmen kuşlardır⁹¹ (res.16). 4)Büyük Bağırtağ Kartal – *Aquila clanga*; Trakya hariç bütün Anadolu’da kışın görülen göçmen kuşlardır⁹² (res.7). 5)Şah Kartalı – *Aquila heliaca*; yurdumuzun her tarafında yılın her mevsiminde görülen yerli kuşlardır⁹³ (res.8). 6)Yırtıcı Kartal – *Aquila Rapax*; Anadolu’nun kuzey ve orta kısmında yerli olan bu kuşlar, doğu ve güneydoğu bölgelerinde yalnız kışın görülürler⁹⁴ (res.9). 7)Cüce Kartal – *Hieraaetus pennatus*; yurdumuzun büyük bir kısmında kışın; Güneydoğu, Doğu ve Doğu Karadeniz bölgelerinde ise kuluçkaya yatan göçmen kuşlardır⁹⁵ (res.10). 8)Atmaca Kartalı – *Hieraaetus fasciatus*; Türkiye’nin Batı ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yerli kuşlardır⁹⁶ (res.11). 9)Yılan Kartalı – *Circaetus gallicus*; Türkiye’de yazın görülen göçmen kuşlardır. Yılanların bol olduğu sessiz ormanlarda yaşarlar⁹⁷ (res.12).

10.2.1.2. Atmaca

Atmaca – *Accipiter nisus*; erkeği güvercinden daha ufak, ince ve zarif bir yırtıcıdır. Ayakları, gagasının dibi parlak sarı ve siyahtır. Boynundan itibaren gerdanı, karnı ve göğsü beyaz üstüne dalgalı enine çizgilidir. Tepe, ense, yanaklar, sırt ve kanatlarının üstü bejimsi kahverengidir. Gözünün üstünde beyaz kabarık bir kaş hattı vardır. Uzun ve düz olan dışı açık kahverengi, içi beyaz olan kuyruğu üzerinde 6-7 sıra koyu renk bant vardır. Dişisinin sırtı ve tepesi daha grimsi, karnındaki ve gerdanındaki enine çizgiler daha kızılımsı renktedir ve erkeğinden daha iridir. Ufak kuşlarla beslenir. Göçleri sırasında İstanbul Boğazı’ndan ve

⁸⁸ Erençin 1977, s.61

⁸⁹ Baran / Yılmaz 1984, s.100, 111

⁹⁰ a.g.e., s.104-105

⁹¹ a.g.e., s.100, 105

⁹² a.g.e., s.111

⁹³ a.g.e., s.100, 111

⁹⁴ a.g.e., s.100, 112

⁹⁵ a.g.e., s.110

⁹⁶ a.g.e., s.99, 110

⁹⁷ a.g.e., s.106

Anadolu'dan geçer; aynı zamanda az miktarda Güney Anadolu ile Karadeniz ve Batı bölgelerinde ağaçlık ve çam ormanlarında kuluçkaya yatar⁹⁸(res.13-15).

Anadolu'da görülen diğer bir atmaca türü ise Kısa Tırnaklı Atmaca - Accipiter brevipesdir. Türkiye'nin Batı ve Kuzeybatı kısımlarında yazın, diğer bölgelerinde ise kışın görülen göçmen kuşlardır⁹⁹ (res.16).

10.2.1.3. Şahin

Şahin – Buteo buteo; şahinin uzunluğu 51-57 cm, kanat açıklığı 113-128 cm'dir. Kanatlarının ve kuyruğunun altındaki bulanık, kalın çizgiler dışında tüyleri desensizdir ve uzaktan yekpare koyu kahverengi görünür. Süzülerek uçar. Trakya'nın kuzeyi, Güney Marmara ve Karadeniz bölgeleri şahin yatağıdır. Trakya Ovası ve Orta Anadolu bozkırlarında da görülebilir. Baş avı tarla sıçanıdır. Şahin yuvasını çoğunlukla ulu ağaçlara, bazen de yarlara yapar¹⁰⁰ (res.17–19).

Anadolu'da görülen diğer şahin türleri: 1)Paçalı Şahin – Buteo logopus; Türkiye'nin sadece Trakya kısmında kışlayan göçmen kuşlardır¹⁰¹ (res.20). 2) Kızıl Şahin – Buteo rufinus; Orta ve Doğu Anadolu yaylasında yaygındır¹⁰² (res.21).

10.2.1.4. Doğan

Doğan – Falco peregrinus; doğanın başından kuyruğuna kadar üst kısmı siyaha çalan koyu gri, alt tarafı beyaz zemin üzerine enine siyah çizgilidir. Gözlerinin altında favori şeklinde iki siyah akıtma vardır. Hızı 45–60 km arasındadır. Av peşindeyken hızı 100, avına dalarken ise 300 km'ye kadar çıkar. Erkek doğanın uzunluğu 38–45 cm, kanat açıklığı 89-100 cm, dişi doğanın uzunluğu 46-51 cm, kanat açıklığı 104-115 cm'dir. Bütün Türkiye'de her mevsim görülen yerli kuşlardır¹⁰³ (res.22–24).

Anadolu'da görülen diğer doğan türleri: 1)Delice Doğan – Falco subbuteo; ülkemizde yaygın olan ve oldukça tanınan yırtıcı kuşlardandır. Batı Anadolu ve İç Anadolu'da kuluçkaya yatar¹⁰⁴ (res.25). 2)Kaya Doğanı – Falco eleonora; Akdeniz ve Ege sahillerinde yazın

⁹⁸ Acar 1972, s.34

⁹⁹ Baran / Yılmaz 1984, s.103, 107

¹⁰⁰ Somçağ 2005, s.110,111

¹⁰¹ Baran / Yılmaz 1984, s.108

¹⁰² Acar 1972, s.35

¹⁰³ Somçağ 2005, s.115-119

¹⁰⁴ Acar 1972, s.35

görülen göçmen kuştur¹⁰⁵ (res.26–27). 3)Bıyıklı Doğan – *Falco biarmicus*; Anadolu’nun güney ve orta kısımlarında yerli, kuzey ve doğu bölgeleri ile Trakya’da kışın görülen göçmen kuşlardır¹⁰⁶ (res.28). 4)Ulu Doğan – *Falco cherrug*; Trakya’da, Akdeniz ve Karadeniz sahillerinde kışın görülürler¹⁰⁷ (res.29). 5)Step Doğanı – *Circus macrourus*; Anadolu’da kışın görülebilen göçmen kuşlardır¹⁰⁸ (res.30). 6)Çayır Doğanı – *Circus pygargus*; Türkiye’de genelinde kışın, Orta Anadolu’da ise yazın görülen göçmen kuşlardır¹⁰⁹ (res.31). 7)Mavi Doğan – *Circus cyaneus*; bütün Türkiye’de kışlayan göçmen kuşlardır¹¹⁰ (res.32). 8)Kırmızı Doğan – *Circus aeruginosus*; Türkiye’nin her tarafında görülen yerli kuşlardır¹¹¹ (res.33). 9)Güvercin Doğanı – *Falco columbarius* Türkiye’nin her tarafında kışlayan göçmen kuşlardır¹¹² (res.34).

10.2.1.5. Çaylak

Siyah Çaylak - *Milvus migrans*; kahverengimsi bir görünüşte olup, tepesi grimsi, yanakları ise koyu kahverengi lekelidir. Sırtı koyu kahverengi ve pas rengi dikine desenlidir; kanat uçları siyahtır ve hafif çatallı olan kuyruğun üstünde çapraz çatallı bir şekilde durur. Kuyruk az çatallı, pas rengine olup, 8-10 sıra enine belirsiz çizgiler vardır. Gözü sarıdır. Gözün üstünde enine siyah bir çizgi vardır. Gaga ucu siyah gaga dibi ve ayakları sarıdır. Yurdumuzda yazın görülen göçmen kuşlardır. Güneydoğu Anadolu’da yerlidir¹¹³ (res.36).

Anadolu’da görülen diğer çaylak türleri: 1)Kırmızı Çaylak – *Milvus milvus*; yurdumuzun Trakya ve Marmara bölgesinde görülen göçmen kuşlardır¹¹⁴ (res.37). 2)Arı Yiyen Çaylak – *Pernis apivorus*; yurdumuzun batı kısmında yazın, diğer bölgelerinde kışın görülen göçmen kuşlardır¹¹⁵ (res.38).

10.2.1.6. Kerkenez

Kerkenez – *Falco tinnunculus*; ergin erkeklerde başın üstü ve ense kısmı mavimsi gridir. Sırt taraf kırmızımsı kahverengi olup, üzerinde siyah lekeler vardır. Uçma tüyleri

¹⁰⁵ Baran / Yılmaz 1984, s.117, 120

¹⁰⁶ a.g.e., s.116, 121

¹⁰⁷ a.g.e., s.117, 121-122

¹⁰⁸ a.g.e., s.114, 115

¹⁰⁹ a.g.e., s.104

¹¹⁰ a.g.e., s.104, 114

¹¹¹ Ergene 1945, s.180

¹¹² Baran / Yılmaz 1984, s.119

¹¹³ Acar 1972, s.34

¹¹⁴ Baran / Yılmaz 1984, s.105

¹¹⁵ a.g.e., s.109

siyahtır. Kuyruk gri olup, kuyruk ucunda geniş siyah bir bant vardır. Göz altında siyah bir leke vardır. Kursak ve göğüs kısımandı boyuna esmer leke sıraları vardır. Gaga siyahımsı, ceroma ve ayaklar sarıdır. Vücut boyu 34 cm kadardır. Bütün Türkiye’de görülen yerli kuşlardır¹¹⁶ (res.39).

Anadolu’da görülen diğer kerkenez türleri; 1)Küçük Kerkenez – Falco naumanni; Bütün Türkiye’de yazın kuluçkaya yatan göçmen kuşlardır¹¹⁷ (res.40). 2) Kırmızı Ayaklı Kerkenez – Falco vespertinus; Türkiye’de kışın görülen göçmen kuşlardır¹¹⁸ (res.41-42).

10.2.1.7. Akbaba

Mısır Akbabası – Leş Kargası – Nephron percnopterus; vücut boyu 58-69 cm, renk kirli beyaz; yüz tüysüz, çıplak, boyun ve ense tüylü, gaga çengel şeklinde ve sarı; ayaklar boz, pençeler çengel biçiminde. Anadolu’nun her yerinde görülür. Leş, pislik, sürünge yer¹¹⁹ (res.43).

Anadolu’da görülen diğer akbaba türleri: 1)Kızıl Akbaba – Gyps fulus; yaz aylarında Orta Anadolu’da kış aylarında Güney Anadolu’da görülür. Uzunluğu 101-109 cm, kanat genişliği 234-276 cm¹²⁰dir (res.44). 2)Rahip Akbaba – Aegypius monachus; Bütün Türkiye’de görülen yerli kuşlardır. Leş yerler¹²¹ (res.45).

10.2.1.8. Kuzu Kuşları

Kuzu Kuşları Büyük kuşlardır. Gaga uzunluğu baş uzunluğuna yakındır. Baş ve boyun tamamen tüylüdür. Alt gaga dibinde öne dönük bir demet tüy vardır. Tarsometatarsus tamamen tüylüdür. Kanatlar kuyruk ucuna erişmezler. Koni şeklindeki uzun kuyrukta 12 tüy vardır. Türkiye’de yalnız bir tür bulunur¹²² (res.46).

10.2.1.9. Çakır Kuşu

Çakır Kuşu – Accipiter gentilis; erginlerde sırt taraf koyu kahverengi veya grimsidir. Beyaz renkli karın taraf enine koyu çizgilidir. Gözlerin etrafı ve yanak kısmı siyahtır. Kuyruk

¹¹⁶ Baran / Yılmaz 1984, s.118

¹¹⁷ a.g.e., s.118

¹¹⁸ a.g.e., s.117, 119

¹¹⁹ Erençin 1977, s.61

¹²⁰ Acar 1972, s.32

¹²¹ Baran / Yılmaz 1984, s.113

¹²² Ergene 1945, s.186

üzerinde enine dört geniş bant bulunur. Vücut boyları 48–61 cm arasında değişir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde görülmez. Akdeniz kıyılarında kışlar, diğer bölgelerde ise senenin her mevsimi görülür¹²³ (res.47).

10.2.2. Gece Yırtıcıları

10.2.2.1. Baykuş

Kısa gaga dipten itibaren çengel tarzında kıvrıktır. Kısa vücutlu, büyük başlı, uzun kanatlı ve kısa kuyrukludur. Kursakları yoktur. Kör bağırsakları uzundur. Birinci uçma tüylerinin dış kenarları tarak biçimindedir. Gözler hareketsiz ve görme alanları küçüktür. Buna karşılık omurganın boyun kısmı başın 270 derece dönmesini mümkün kılar. Yüz tüyleri göz etrafında birer çelenk gibi dizilmiştir. Tüyler ağaç kovuğu rengindedir (res.48–51).

10.3. Yırtıcı Kuşlarla Avlanma – Doğancılık – Atmacacılık

Doğan en hızlı, en yırtıcı ve en gözü pek avcı kuş olduğu için avcılıkta en çok kullanılan, makbul tutulan kuş olmuştur. Nitekim insana alıştırılmış yırtıcı kuşlarla av yapma pratiğine Türkçe'de doğancılık denmiştir. Ateşli silahların olmadığı çağlarda doğancılık kuş avlamanın başlıca yöntemi¹²⁴.

Hitit ve Hurri metinlerine göre kesin olmamakla birlikte günümüzde hastalık derecesinde yaygın olan doğan ile avlanma biliniyordu¹²⁵.

Doğanlar, yüksekte uçan açık alanlarda avlanan kuşlardır. Doğanlar devekuşu gibi büyük kuşları alabilirler. Bir günde aşağı yukarı bir düzine tavşanı yakalayabilirler. Canby'ye göre doğanla avcılık eti taze ele geçirmek için geliştirilmiş bir uygulamadır. Kraliyet ailesi ve asiller için doğanla avlanma av oyunudur¹²⁶.

Atmaca da kuş avında sık kullanılan bir yırtıcı kuştur. Bu nedenle yırtıcı kuş ile avlanmaya atmacacılık da denir. Bu iş için önce danaburnu (*Gryllotalpa gryllotalpa*) denen böcekten yakalamak gerekir. Bu böcek kullanılarak kıvılcırtlı örümcek kuşu yakalanır. Bu kuşlar atmacaları ağlarına çekmek için kullanılır. Atmacalar yakalandıktan sonra bıldırcın

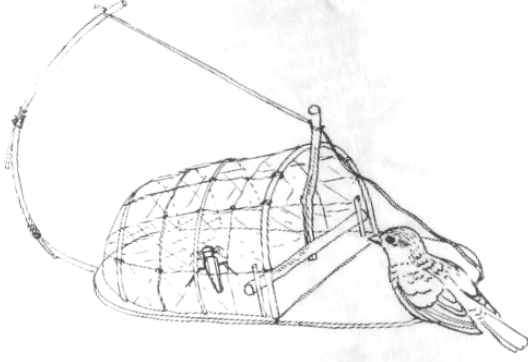
¹²³Ergene 1945, s.107-108

¹²⁴Somçağ 2005, s.115-116

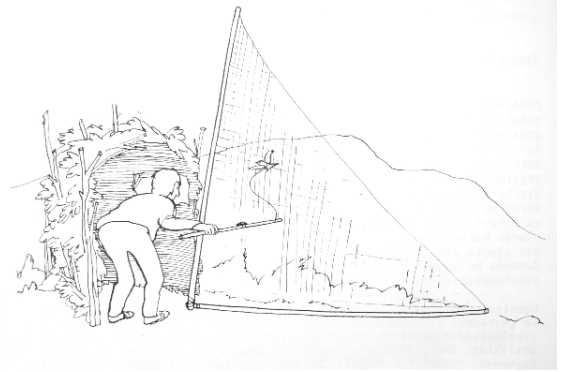
¹²⁵Ünal 2007, s.93

¹²⁶Canby 2002, s.164-166

yakalamak için eğitilmektedir¹²⁷. Örümcek kuşlarını (mühre) beslemek için de yırtıcı kuşlar vurulur¹²⁸.



Şekil 2 Kızılsırtlı Örümcekkuşu Tuzağı



Şekil. 3 Atmaca Tuzağı

Atmacalar bir güme, bir ağ ve canlı mühre kullanılarak yakalanmaktadırlar. Gümeler genellikle “L” şekline giren iki ya da üç duvardan oluşmakta ve yapraklı dallardan yapılmaktadır. Duvarlardan birinin ya da ikisinin üzerindeki küçük bir aralıktan avcı yaklaşan atmacaları izlemektedir. Kenarları 3x3 metre boyundaki çoğunlukla üçgen, nadiren de kare şeklindeki ağ, biri gümenin hemen yanında bulunan iki kamış direk arasına gerilmektedir. Ağın üst ucu atmacanın debelenmesi ile direktan kolayca aşağı kayarak kuşun üzerini örtecek şekilde gevşek bağlanmaktadır. Avcı gümenin içine saklanır ve yakından bir atmaca geçtiğini görünce üzerinde mührenin bulunduğu sopayı ağın gerisine çıkararak oynatır. Atmaca mühreyi yakalamak için gelir ve ağa yakalanır. Atmaca eve getirilince her iki ayağına ve beline üç ip bağlanır. Bel ipi atmacanın tüneğinden düştüğünde düşüşün yumuşatılması ve ayaklarının incinmesinin önlenmesi açısından önemlidir. Ayrıca ayaklara bazen küçük ziller takılır¹²⁹.

Yeni yakalanan atmaca, tüneğine yerleştirilip, kösteklenir bir gün kadar çevreye alışması sağlanır¹³⁰. Hitit döneminde de yakalanan doğanın bacakları deri kayışla kösteklenmektedir. Yakalanan kuşun ayağının kayışla kösteklendiğini bir Geç Hitit stelinde görmek te mümkündür¹³¹. Bıldırcın avında kullanılacak atmaca 5–10 gün eğitilir. Eğitimin en önemli kısmı atmacayı insana alıştırmaktır. Bu eğitimin en önemli unsuru yiyecektir. Atmaca

¹²⁷ Yazgan 1900, s.1

¹²⁸ a.g.e., s.12-15

¹²⁹ a.g.e., s.15-16

¹³⁰ a.g.e., s.17

¹³¹ Canby 2002, s.168

yiyeceklerle insana alıştırılır¹³². Atmaca tedirginliğini yenmekte ve avcının kolu üzerinde tünemeyi öğrenmektedir. Atmacaların ele kondurulduğu hemen hiç görülmediği gibi, kolun deri kolluklarla korunması da kesinlikle söz konusu değildir¹³³. Canby Hitit’lerde parmakların korunması için eldiven kullanıldığını belirtiyor. Buna kanat olarak gümüş, el şeklinde bir Hitit kabını göstermektedir¹³⁴. Av öncesi atmaca birkaç gün aç bırakılmaktadır.¹³⁵

Altın kartal da doğancılıkta kullanılmıştır. Bu karakteristik kartal dağlarda geniş alanlarda sayısız bulunur. Genellikle memelileri avlar¹³⁶.

Neolitik yerleşme olan Göbekli Tepe’de şahinler, kartallar, doğanlar ve çaylaklar gibi gündüz avlanan kuşlar, kızıl akbaba gibi türler, Yakınoğu’nun Çanak Çömleksiz Neolitik döneminin simgesel dünyasında da bir rol oynadığından, yalnızca etleri için avlanmıyorlardı¹³⁷.

¹³² Canby 2002, s.172

¹³³ Yazgan 1900, s.17

¹³⁴ Canby 2002, s.169

¹³⁵ Yazgan 1900, s.17

¹³⁶ Canby 2002, s.164

¹³⁷ Schmidt 2007a, s.125

11. M.Ö. II. BİNE AİT YAZILI BELGELERDE SÖZÜ EDİLEN YIRTICI KUŞLAR

Hitit yazılı belgelerinde kuşlar, Sümerce **ÁMUŞEN** kelimesiyle ifade edilmektedir. Yazılı belgelerde birçok kuş çeşidinden bahsedilmekle birlikte manası bilinen yırtıcı kuşlar kartal ve şahindir. Kartal ve şahin Hitit tanrı tasviri metinlerinde, ritüallerde, fal ve mitolojik metinlerde sıkça sözü edilen bir hayvandır¹³⁸.

11.1. Kartal - **ÁMUŞEN** - *hara(n)*

MUŞEN “kuş” AMAR.MUŞEN “kuş yavrusu”, “**ÁMUŞEN**” kartal ve kartalın Hititçe okunuşu da *hara(n)*¹³⁹dır.

ÁMUŞEN ve *hara(n)* tanrı tasviri metinlerinde, ritüellerde, fal metinlerinde, mitolojik metinlerde ve diğer metinlerde geçmektedir¹⁴⁰.

Kartal Boğazköy metinlerinde ekseriya yazı işareti veya doldurma motifi olarak bulunmaktadır¹⁴¹. Bossert, çift başlı kartalın hiyeroglif ad yazılışına dahil olmadığını düşünmektedir. Ancak Sedat Alp'e göre kartal ve çift başlı kartal ad yazılışına dahil olan hiyeroglif sıralarında görülür¹⁴². Kartal şahıs adı elemanı olarak çivi yazılı şahıs adlarından tanınmaktadır. Çivi yazısı **ÁMUŞEN** için hiyeroglif şahıs adlarında çift başlı kartaldan başka karşılık görülmemektedir¹⁴³. Kartal AMAR ve Á idogramıyla birlikte şahıs adları teşkilinde yer almaktadır¹⁴⁴.

Hitit metinlerde kuş biçimli içki kaplarından bahsedilmiştir. Fakat kuş biçimli Bi-ib-ri (içki kabı) denmekle yetinilmiştir. Kazılarda bulunan kartal biçimli içki kapları bunların varlığını doğrulamaktadır¹⁴⁵.

Tanrı tasvirli metinlerde kartalın hangi tanrının kutsal hayvanı olduğu bildirilmektedir¹⁴⁶. Viyanavanta şehrinde “kırların koruyucu tanrısı” tasvir edilmektedir.

¹³⁸ Ertem 1965, s.179 v.d.

¹³⁹ a.g.e., s.171-173

¹⁴⁰ a.g.e., s.181

¹⁴¹ a.g.e., s.181

¹⁴² Alp 1950, s.81

¹⁴³ a.g.e., s.82

¹⁴⁴ Ertem 1965, s.171-172

¹⁴⁵ Özgüç 2005, s.177

¹⁴⁶ Collins 1989, s. 120

Tanrı, altından ve sağ elinde bir yay (?), sol elinde bir kartalla bir tavşan tutan, ayrıca bir kılıç yahut kama ile silahlı ve geyik üzerinde duran bir adam olarak tasvir edilmiş. Burada tanrının asıl kutsal hayvanı, üstünde durduğu geyiktir; elindeki kartalla tavşan, tanrının avda vurduğu hayvanlar yahut “kırların hayvanları” yani “Kırların Koruyucu Tanrısı’nın” himaye ettiği bütün vahşi hayvanlar olmalıdır¹⁴⁷.

Başka bir envanter metninde Tanrıça İaia’nın Lapana şehrinde yapılan heykeli şu şekilde tarif edilmektedir¹⁴⁸:

Lapana şehri: İaia, tanrı tasviridir.

- 2 ağaçtan bir kadın heykelciği, oturmuş, örtünmüş başı altın kakmalı, fakat vücudu kurşun kaplama
- 4 ağaçtan iki dağ koyunu, kurşun kaplanmış, Tanrıçanın altında sağ ve solda oturur; 1 kartal, kurşun kaplama
- 6 2 asa, tunçtan iki kadeh¹⁴⁹

Boğazköy tanrı tasvirli bir metninde Zanzišna şehrinin Dağ Tanrısı bir adam heykeli olarak sol elinde gümüşten kalkan, fildişinden kartal ve yine fildişinden aslan tutar vaziyette tasvir edilmiştir¹⁵⁰.

Karahna şehri kült envanterinde büyük kült merkezlerindeki tapınakların personeli hakkında da bilgi verilmiştir. Karahna şehri koruyucu tanrısı tapınağının personeli sayılırken Karahna Şehri Koruyucu tanrısına “ ... (bir) kuş yetiştiricisi, (bir) çömlekçi tahsis edildi...”¹⁵¹, “... bir kuş yetiştiricisi, bir çömlekçi, bir ezme imalcisi (vardır). (Bunlar) tapınak müstahdemi(dir)...”¹⁵², “... Kummaha şehri Fırtına tanrısı, kartal Fırtına tanrısı...”¹⁵³ İfadeleri geçmektedir.

¹⁴⁷ Güterbock 1943, s.290

¹⁴⁸ a.g.e., s.291

¹⁴⁹ Özgüç 1965, s. 28

¹⁵⁰ Ertem 1965, s.182

¹⁵¹ Darga 1973, s.13

¹⁵² a.g.e., s.14

¹⁵³ a.g.e., s.16

Mitolojik metinlerde kartal Telipinu efsanesinde geçmektedir. Kaybolan Telipinu'yu aramak için Güneş Tanrı'sı kartalını gönderir¹⁵⁴. Yüksek dağları, derin vadileri, karanlık dalgaları araması için gönderir, fakat kartal Telipinu'yu bulamaz¹⁵⁵.

Kartal Güterbock'un (Kumarbi efsanesi s.68. v.d) tercümesini yaptığı Gurparanzah destanında Aranzah nehri (Dicle) bir kartal (**AMUŞEN**) olup uçar ve Akad içine gider. Yine Aranzah nehri kartal olup uçar ve [x]'e dişi tanrı MAH'a gider. Gulş-dişi tanrı onu görünce ona giyecek ve içecek verir. Aranzah nehri dolayısıyla kartal, dişi tanrılarla ilgili olarak görülür¹⁵⁶.

Diğer mitolojik metinlerde, kartal sihirle ilgili ve büyü metinlerinde geçer. Uçan kartal ve kartal kanadı bu işler için kullanılmaktadır¹⁵⁷.

Fal metinlerinde; MUŞEN idogramı, sık sık geçen kalıplaşmış cümlelerde yer alır. “kuş bakıcısı”, ve “kuş yetiştiricisi” kuşların geliş ve gidişlerine, muhtelif hareketlerine bakarak istikbal hakkında malumat vermektedir¹⁵⁸. Hitit kuş falcısı belirli bir zamanda görüş alanı içinde kalan yaban kuşlarının davranışlarını gözlemlemektedir. Yazılı kaynaklarda bu bağlamda tam 30 kuş adı geçmektedir. Kuşların hareketleri, falcının bakış açısından kaydedilirdi. M.Ö. 14. yüzyıla tarihlenen ve kuş falını anlatan bir Hitit metninde: “Hareketin kuşları havalandılar: ilk olarak bir *marassi* kuşu inişe geçti...; bir kartal...; bir *alliya* kuşu arkadan inişe geçti...; o arkadaşlarına aşağıda rastladı... Yolun ardında: kartal arkadan inişe geçti...”¹⁵⁹

Hitit ve Huri metinlerine göre çok sayıda kuş türü, ritüellerde kullanılmak üzere canlı yakalanmakta idi¹⁶⁰. Bu metinlerinde yakma ve serbest bırakma fiilleriyle ilgili olarak geçer. Bu metinlerde *hara(n)* kartal *kallikalli* “şahin” ile yan yana ve sıranın ilk kuşu olarak geçer¹⁶¹.

¹⁵⁴ Collins 1989, s.144-145

¹⁵⁵ Ertem 1965, s.185

¹⁵⁶ a.g.e., s.185

¹⁵⁷ a.g.e., s.185-186

¹⁵⁸ a.g.e., s.175

¹⁵⁹ Schwemer 2002, 454

¹⁶⁰ Ünal 2007, s.93

¹⁶¹ Ertem 1965, s.183-184

ÁMUŞEN Göğün Fırtına Tanrısı ile ilgilidir. Bir metinde Fırtına Tanrısı'na kurban olarak sunulan kuş ve hayvanlar arasında zikredilir¹⁶².

Figürünlerden bahseden metinlerde fildişinden (KAxUD AM.SI), demirden (AN.BAR), ağaçtan (GIŞ) kartal figürleri kaydedilmiştir¹⁶³.

Bir metinden muhtelif şahısların belli ağırlıklar da ÁMUŞEN figürünlerine sahip olduklarını öğreniyoruz. Aynı metinde 6 shekel ağırlığında 1 kartalı (figürününü) Aruşuşna şehrinin tanrısına yaptıkları kaydediliyor. Bir karışık varlık heykeli tasvirinde; karışık varlığın gözlerinin kartal, dişlerinin aslanınki gibi yapıldığı ifade edilmiştir¹⁶⁴.

Kartal, bazen bir tanrıçayla bağlantılı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılıkaya A odasında Fırtına Tanrısı'nın ailesinden 45 ve 46 no'lu tanrıçalar çift başlı kartal üzerinde tasvir edilmişlerdir. Kartal bazen de Boğazköy ve Tarsus mühürlerinde olduğu gibi bir tanrıyla ilişkilidir. Bu açıdan K. Bittel'in de vurguladığı gibi kartalın bir tanrıçaya bağlanması mümkün gözükmemektedir¹⁶⁵.

11.2. Şahin - SAG.KAK.AMUŞEN - kallikalli

Sümerce yazılışı SAG.KAK.AMUŞEN , Hititçe okunuşu *kal-li-kal-li'dir*.

Metinlerde *kallikalli* bazen MUŞEN determinatifi ile bazen de determinatifsiz geçer. Metinlerde ÁMUŞEN idogramının Hititçe okunuşu olan *hara(n)* ile birlikte ve daima *hara(n)*'dan sonra yer alır. Bu metinlerde *arha-tarna* - "serbest bırakma" fiiliyle ilgilidir¹⁶⁶.

Bir metne göre SAG.KAK.AMUŞEN kartal, kuzu, boğa ile birlikte kurban hayvanı? olarak Fırtına tanrısına sunulur.

Şahin avcı bir kuştur. Bir metne göre kuş yavrusu avlar ve yalnız avlanmadığı belirtilmiştir. Metinde;

“..... (çünkü) şahin bir tek kuş yavrusunu

avlar. (bununla beraber) şahin yalnız avlamaz” ifadesi yer almaktadır.

¹⁶² Ertem 1965, s.184

¹⁶³ a.g.e., s.184

¹⁶⁴ a.g.e., s.183

¹⁶⁵ Yıldırım 2001, s.134 ve gösterdiği dipnot. 69

¹⁶⁶ Ertem 1965, s.196

Dini bir metinde, koyun ve erkek keçi kurban olarak sunulduktan ve kesildikten sonra bu kuş canlı olarak üzerinde döner.

Boğazköy metinlerinden birinde altından bir SAG.KAK.A^{MUŞEN} kraliçe heykeline götürülen eşyalar arasında zikredilir¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Ertem 1965, s.195-198

12. YIRTICI KUŞ İKONOĞRAFİSİ

Anadolu’da, kartal, özellikle çift başlı kartal kaya kabartmalarında ve mühürlerde sık sık karşımıza çıkan bir motiftir. Kartal, Hitit dininde ve sanatında kutsal bir kuştur¹⁶⁸. Ayrıca kartal ve kartal başı şeklinde törensel kaplarda (ritonlar) vardır.

Kartal çoğu kez aslanla kıyaslanmaktadır. Aynı aslan gibi, kartal da tanrıların bazı özelliklerini hatırlatır. Av Tanrıları ve Dağ Tanrıları kartalla birlikte anılır. Muhtemelen kartal ve dağ yeryüzüyle ilişkili algılanmıştır¹⁶⁹. Dağ Tanrıları ile kartal arasındaki ilişkiyi Şarkışla baltasında¹⁷⁰ da görmek mümkündür. “Kırların Koruyucu Tanrısı” da bir elinde sembolü olarak kartal tutmaktadır¹⁷¹. Av hayvanları ve yırtıcı hayvanlar Koruyucu Tanrılar ve Av Tanrıları’nın aksesuarıdır. Dolayısıyla kartal da bu tanrıların simgesidir çünkü kartal çok başarılı bir avcıdır¹⁷².

12.1. Yırtıcı Kuşla Betimlenen Tanrı ve Tanrıçalar

12.1.1. Av Tanrısı – Kırların Koruyucu Tanrısı

Av Tanrısı betimlerde farklı şekillerde tasvir edilmiştir. Yırtıcı kuşla birlikte yapılan tasvirlerini dört tipte ele alabiliriz.

Birinci tip; Av Tanrısı’nın sadece kartal ile betimlendiği tiptir. Kültepe Kaniş Mühürlerinden birinde diz çökmüş elinde kuşuyla betimlenmiştir (Lev. XXVIII/1).

İkinci tip; Av Tanrısı eğri silahı ve kısa elbisesiyle betimlenmiştir. Kültepe-Kaniş mühürlerinde, elinde bir kartalla birlikte sık sık görülür¹⁷³. Av sahnesinde gösterilen bu tanrının en sade tipi, omzunda ucu kıvrık silah ve elinin üstünde tuttuğu (Lev.XXVIII/2) veya boğazından yakaladığı kuşla (Lev.XXVIII/3) tasvir edilen takkeli, kısa elbiseli olanıdır¹⁷⁴.

Üçüncü tip; Av Tanrısı kartal, silah ve tavşanla ayakta betimlenmiştir. Pliseli, kuyruklu elbise giyen takkeli tanrının çıplak kahraman ile beraber görüldüğü bir mühürde

¹⁶⁸ Özgüç 2005, s.178

¹⁶⁹ Collins 1989, s.120

¹⁷⁰ Darga 1992, s.107

¹⁷¹ Özgüç 2005, s.178

¹⁷² Collins 1989, s.120

¹⁷³ a.g.e., s.106

¹⁷⁴ Özgüç 1965, s.24

elinde kuş, iki ön bacağından yakaladığı tavşan ve omzunda eğri silah vardır (Lev. XXIX/1,2).

Dördüncü tipi ise Av Tanrısı'nın kuş, silah ve tavşan ile geyik üstünde betimlenen tipidir. Bu tanrının kartal ve tavşan tutmakta olan tipi üç yerli mühürde geyik üstünde durmaktadır (Lev. XXIX/3). Geyik üstündeki tanrı ile alameti eğri silah, kuş ve tavşan olan tanrının aynı olduğunu ve imparatorluk devri vesikalarının yardımıyla bu tanrıların kırlarda avcılarını koruyan tanrı tipini temsil ettiklerini anlıyoruz¹⁷⁵.

Hitit İmparatorluğu devrinden kalan kartal tasviri metinlerinden anlaşıldığına göre, Asur Ticaret Kolonileri Devrinden Hititlere geçen tanrılardan biri de Av Tanrısıdır. H.G. Güterbock ile von Brandenstein'in inceledikleri örneklerden de anlaşılabacağı üzere¹⁷⁶ geyikli tanrı Koloni Devrinde bazen bütün alametleriyle, bazen de alametlerinin bir kısmı ile tasvir edilmektedir. Hitit heykel tasviri metinlerinde Viyanavanta şehrinde yapılan tanrı heykelinin tarifi şöyledir.

Viianauuanta: **Kırların Koruyucu Tanrısı**, tanrı tasviri

2 altından bir adam heykelciği, ayakta, Kurutauuant, sağ elinde altından bir yay, sol elinde

4 altından bir kartal, altından bir tavşan altından bir kılıç, yanında altından meyveler

6 altından bir geyik üstünde

Bu metinde Kırların Koruyucu Tanrısının alametleri, geyik, kartal, tavşan, yay, kılıç ve meyvelerdir. Koloni devrinde bunlardan yalnız geyik, kartal, tavşan, eğri silah tanrının alametlerini teşkil eder¹⁷⁷. Schimmel geyik ritonu yüzeyinde elinde bir kartalla birlikte geyik üstünde Kırların Koruyucu Tanrısı gösteriliyor¹⁷⁸, ayrıca bu figürün arkasında X şeklinde bacakları olan taburede oturan bir elinde kadeh bir elinde kartal tutan tanrı da Kırların Koruyucu Tanrısıdır. Kırların Koruyucu Tanrısı, Tarsus damga mühründe yine aynı elinde tavşan tutmakta ve tünemiş kartal (ya da başka bir yırtıcı kuş) ile birlikte taburede

¹⁷⁵ Özgüç 1965, s.25

¹⁷⁶ Güterbock 1943, s.290

¹⁷⁷ Özgüç 1965, s.25

¹⁷⁸ Collins 1989, s.106

betimlenmektedir¹⁷⁹. Kırkların koruyucu tanrısı geyik, tavşan, kuş ve eğri silahıyla Acemhöyük damga mühürlerinde de görülmektedir¹⁸⁰ (Lev. XXX/1).

12.1.2. Kuşlu Çıplak Tanrıça

Kültepe yerli mühürlerinin bir tanesinde takkeli çıplak bir kadın sol elinde bir kartal, sağ omzunda eğri silah ile tasvir edilmiştir. Ayaklarında uçları yukarı kalkık ayakkabılar vardır. Av Tanrısının esas alametlerine sahip olan bu tanrıçanın, avla ilgili ve Av Tanrısı ailesine dâhil bulunması muhtemeldir¹⁸¹ (Lev. XXX/2).

Hasancıklı'da bulunmuş bir Eski Suriye silindir mühründe Suriyeli Çıplak Tanrıça'ya tapma¹⁸² sahnesi işlenmiştir. Mühürde Tanrıça'nın arkasında bir kartal durmaktadır. Kartalın tanrıçanın hemen arkasında yer alması onun tanrıça ile yakın bir ilişkisi olduğunu düşündürmektedir¹⁸³ (Lev. XXVII/6).

12.1.3. Geyik Üstünde Çıplak Tanrıça

Geyik üstünde duran çıplak tanrıça da kuşlu tanrıça gibi takke giymiştir. Tanrıça, aslan üzerinde duran ve sol omzunda gürz tutmakta olan Harp Tanrısı ve boğası üstünde duran Hava Tanrısı'nın karşısında yer almaktadır. Sol eliyle dik kalkmış antilobu sokmakta olan yılanı gagalayan bir kartalı, sağ eli ile de üstünde durduğu geyiğin yularını tutmaktadır¹⁸⁴ (Lev. XXX/3).

12.1.4. Kaniş'in Baş Tanrıçası

Kaniş'in baş tanrıçası giysilidir ve mühürlerin çoğunda başına kuşlar tünemiştir. Tanrıça'nın karışık varlıklar, hayvanlar ve nebatlardan oluşan zengin çevresi vardır. Ona bağlı olan yaratıklar; en altta, arka arkaya yatmış olan koyunlara bakan birer sfenks; bu grubun üstünde de karşılıklı oturup, sırtlarına birer koyunun yerleştirildiği iki bizon adam ve arasında aslan başlı kartal vardır. Bizon adamların başlarına sırt sırta iki aslan oturmuştur. Bu aslanlardan sağa bakanın üstünde Tanrıça'nın oturduğu koyun ve soldakinin sağrısında da Tanrıça'nın ayakları vardır. Ayrıca, kuşlar koyunun başı hizasından Tanrıça'nın başlığına kadar bir kavis çizmektedir. Bazı mühürlerde, yalnız, bizon adamlara kadar olan grup tasvir

¹⁷⁹ Collins 1989, s.106

¹⁸⁰ Özgüç 1977, s.373

¹⁸¹ Özgüç 1965, s.28

¹⁸² Özkan 2006, s.602

¹⁸³ a.g.e., s. 603

¹⁸⁴ Özgüç 1965, s. 28

edilmiştir. Üçüncü sfenks, kuşların bulunduğu sahada bir ağacın yanında yer almıştır. Ayrıca, Tanrıça'nın elinde de bir kuş vardır (Lev. XXXII/2). Bazı mühürlerde, Tanrıça antilop/koyun üstünde oturmakta ve önündeki vazodan çıkan kamışı tutmaktadır veya elinde bir kadeh vardır. Omuzu hizasında bir kuş bulunmaktadır. Birkaç özelliğiyle olsun, zengin çevreli olsun, bu giysili tanrıçalarda ortak olan alamet koyun/antilop, kuş ve kadehtir¹⁸⁵.

Tanrıça İaia'ya Lapana şehrinde yapılan heykel şu şekilde tarif edilmektedir¹⁸⁶:

Lapana şehri: İaia, tanrı tasviridir.

2 ağaçtan bir kadın heykelciği, oturmuş, örtünmüş başı altın kakmalı, fakat vücudu kurşun kaplama

4 ağaçtan iki dağ koyunu, kurşun kaplanmış, Tanrıça'nın altında sağ ve solda oturur; 1 kartal, kurşun kaplama

6 2 asa, tunçtan iki kadeh¹⁸⁷

¹⁸⁵ Özgüç 1965, s.27

¹⁸⁶ Güterboch 1943, s.290 v.d.

¹⁸⁷ Özgüç 1965, s.28

13. ANADOLU’DA BAŞLANGICINDAN II. BİN YIL SONUNA KADAR YIRTICI KUŞLAR

13.1. Anadolu’da Arkeolojik Kazılarda Ele Geçen Yırtıcı Kuş Kalıntıları

Arkeolojik kazı yapılan birçok yerleşmede kuş kemiği bulunmuştur. Fakat ulaşabildiğimiz kaynaklarda bu kemiklerin ne tür kuşlara ait olduğu konusunda bilgilerimiz sınırlıdır. Genelde muhtelif hayvan kemikleri arasında kuş kemiklerinin varlığından söz edilmektedir.

Buna karşın, Çatalhöyük’te Mellaart tarafından “kadın göğüsleri” olarak yorumlanan, merkezlerinde bir boşluk bulunan kabartmaların göğüs uçlarından yaban domuzunun alt çenesi, akbaba, tilki ve sansara ait kafatası kemikleri gibi buluntuların dışarı fırladığı belirtilmiştir¹⁸⁸. Mellaart duvar resimlerinde görülen akbabaların büyük olasılıkla Anadolu’nun kızıl akbabası (Gyps vulvus) olduğunu ifade etmiştir¹⁸⁹. Muhtemelen bulunan akbaba kafatası da kızıl akbabaya aittir. Ayrıca Kaman Kalehöyük’ün Eski Hitit Dönemi’ni temsil eden IIb tabakasında P29 alanında bir mısır akbabasına ait sol kanat kemikleri neredeyse tam olarak bulunmuştur¹⁹⁰.

Metinlere ve en başta Boğazköy-Hattuša, Keban Baraj bölgesi kazıları ve Kuşaklı arkeolojik kazılarında elde edilen paleozoolojik bilgilere göre Eski Anadolu’da mevcut hayvan türleri içinde çok sayıda ördek türü, kartal, doğan, keklik, turna ve daha birçok kuş türü geçmektedir¹⁹¹.

13.2. Anadolu’da Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.1. Anadolu’da Neolitik Dönemde Yırtıcı Kuş Betimleri

Neolitik dönemde; Nevali Çori’de dört heykelde, Göbeklitepe’de minyatür bir heykelcikte ve T şeklindeki bir dikilitaşta, Çatalhöyük’te üç duvar resminde yırtıcı kuş betimlenmiştir.

¹⁸⁸ Schmidt 2006, s.58, 223

¹⁸⁹ Mellart 2003, s.130

¹⁹⁰ Hongo 1996, s.90

¹⁹¹ Ünal 2007, s.106

13.2.1.1. Heykeltıraşlık Eserler

Nevali Çori’de yüksekliği 100 cm olan ve üç parça halinde bulunan bir totem dikmesinin üzerinde başı kırılmış yırtıcı kuş heykeli bulunmuştur. Totem dikmesi sırt sırta çömelmiş iki insan başı ve başlar üzerine tünemiş bir tane kuş figüründen oluşmaktadır (Lev. I/1,2). Başlardan birinin ön kısmı kırılmış. Figürlerin saçları birbirini kesen kazıma çizgilerle ağ gibi yapılmıştır. Ağ gibi yapılan bu saçlar omuzlara sarkıtılmış. Figürlerin karınları ve cinsel organları yuvarlak yapılmış. Doğum pozisyonu betimlenmiş olabilir. Dikmenin üst kısmını oluşturan tünemiş kuşun başı kırıktır. Kanatları manto gibi ve tüyler çizgilerle verilmiştir¹⁹². Daha sonraki yıllarda çıkan iki kuş heykelinin de bu dikmeye ait olduğu ifade edilmektedir. Totem dikmesi tamamlandığında alt bölümde yan yana iki kuşun hemen hemen yüz yüze yerleştirildiği ve ayaklarının yandan betimlendiği görülür. Kadınların başlarındaki kuş bir insanın ruhunu simgeleyebileceği gibi, doğal ve doğaüstü dünyalar arasındaki bir bağlantıyı da simgeleyebilir¹⁹³.

Nevali Çori’deki yırtıcı kuş betimlenen başka bir heykel de III. tabakada 3 no’lu evin temelinde, kült yapısının yaklaşık 70 cm güneydoğusunda bulunmuş olan yüksekliği 56 cm olan eserdir. Heykelin daha büyük sütunlu bir kompozisyona ait olduğu düşünülmektedir. Heykel, bir kadına ait olduğu düşünülen bir baştan oluşmaktadır¹⁹⁴ (Lev. I/3). Alın kısmında saç kalın bir kâhkül şeklindedir. Bu dikili taş a benzer taş, başı kırılmış büyük bir kuş heykeline benzemektedir. Kuş pençeleriyle alnın iki yanından kavramış gibidir¹⁹⁵.

Nevali Çori’deki diğer bir heykel de yüksekliği 37 cm, genişliği 26 cm ve derinliği 20 cm olan heykeldir. Kaba yapılmış eserin; başı, kolları ve karnın alt kısmı kırıktır. Ön tarafında kuş kafası olduğu anlaşılan bir çıkıntı vardır. Kol başlangıçları aslında kanat olmalıdır. İnsan kuş karışımı bir yaratıktır¹⁹⁶ (Lev. I/3).

Son eser Nevali Çori’de bulunmuş, Yüksekliği 50 cm, genişliği 30 cm, derinliği 18 cm ölçülerinde olan bir akbaba heykelidir (Lev. II/1). Gaga kısmı kırık olan kuşun ayakları betimlenmemiştir. Heykeldeki geçme çıkıntısı, duvar içine sabitlenmesinde kullanılmak üzere yapılmış olmalıdır. Heykelin gözleri ve gagasında siyah renk kalıntılarına rastlanmıştır¹⁹⁷.

¹⁹² Hauptmann 2007, s.561

¹⁹³ Hauptmann 2007a, s.145

¹⁹⁴ Hauptmann 1999, s.117

¹⁹⁵ Hauptmann 2007, s.561

¹⁹⁶ Hauptmann 1999, s.125

¹⁹⁷ Hauptmann / Özdoğan 2007, s.430

13.2.1.2. Figürünler

Neolitik dönemde şimdiye kadar yırtıcı kuş tasvir edilen tek bir figürün bulunmuştur. Bu eser Göbeklitepe’de II. tabakada bulmuş kireçtaşından yapılmış minyatür akbaba figürünüdür (Lev.II/2). Açık kırmızı kireçtaşından yapılmıştır. Uzunluğu 4,2 cm ve Genişliği 1,3 cm olan eser Şanlıurfa müzesindedir¹⁹⁸. Çok iyi korunmuş bir eserdir. Taşın yüzeyi iyice düzleştirilerek parlatılmıştır. Gagası çengel şeklinde kıvrılmış olan akbaba Nevali Çori’de bulunan akbaba heykelinin minyatür bir kopyası gibidir. Göbekli Tepe’nin simgesel sanatında egemen olan yılanın yanı sıra, akbaba da Mureybet kültüründen beri Neolitik ikonografide benzer rol oynamıştır¹⁹⁹.

13.2.1.3. Kabartmalı Dikilitaşlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Göbekli Tepe’nin en görkemli kabartmalı dikili taşı 2006 yılı kazı sezonu sırasında ortaya çıkarılmıştır. Bu eser D yapısının kuzeybatı duvarında yer alan P 43 no’lu dikilitaştır. T biçimli taşın sol tarafı henüz toprak katmanının içindedir. Dikilitaşın ön yüzünde şimdilik açıklığa kavuşturulamayan bir motif bulunmaktadır. Dikilitaşın sağ ve yan yüzünde ise, şimdiye kadar görülmeyen türde, geniş alana yayılı çeşitli motiflerden oluşan bir kompozisyon söz konusudur. Kompozisyonda baskın motif, D yapısı merkezine doğru yönelmiş, sağa doğru bakan büyük bir kuştur. Çengel şeklinde kıvrılmış gagası ile akbabanın betimlendiğine dair şüpheye yer bırakmayan kuş gövdesinin arka kısmının yuvarlak duvar içinde kalmasına rağmen, oturur pozisyonda betimlendiği anlaşılmaktadır. İki sıra deri katmanının belirtildiği çıplak boyun tüylü gövdeden V biçimli bir sınır çizgisiyle ayrılmıştır. Bu kuş motifinin resme hâkimiyeti yalnızca boyutuyla sınırlı değildir. İzleyici tarafından bakıldığında, sol kanat kalkıktır, sağ kanat ise burada bulunan yuvarlak bir şeyi tutarcasına öne doğru uzatılmıştır²⁰⁰.

Akbabanın önünde uzun gagalı küçük bir kuş vardır. Bu kuşun başının üzerinde öne doğru uzatılmış uzun bacaklarıyla “ibis” olabilecek²⁰¹ başka bir kuş betimlenmiştir. Kuşun önünde bir yılan ve biri yatay biri dik yapılmış iki H işareti vardır. Akbaba ve İbis arasında bir sıra üçgen onun üzerinde bir sıra kare ve karenin üzerinde yine bir sıra üçgenden oluşan geometrik motifler var. Bu motiflerin üzerinde üç tane dikdörtgen çanta şeklinde nesne

¹⁹⁸ Schmidt 2007, s.554

¹⁹⁹ Hauptmann 2007a, s.146

²⁰⁰ Schmidt 2007, s.446

²⁰¹ a.g.e., s.446

bulunmaktadır. Bu nesnelerin üzerinde çanta sapı gibi yarımay şeklinde kavisler vardır. Bu saplar köşeden köşeye değil de sağ taraflarında biraz içeride yapılmış ve oluşan boşluklara birer hayvan yerleştirilmiştir. Kompozisyon üst tarafta üçgen şeklinde bezeklerle tamamlanmıştır.

T şeklindeki bu taşın gövdesinde cepheden betimlenmiş büyük bir akrep, akrebin altında başını sağa çevirmiş büyük bir kuş ve kuşun önünde bir tilki vardır. Kuşun sağ tarafında başı olmayan sağ elini yukarı kaldırmış bir erkek tasviri vardır (Lev.III).

13.2.1.4. Duvar Resimleri

Neolitik dönemde Çatalhöyük'te akbaba betimlenen üç duvar resmi tespit edilmiştir. Duvarlarında akbaba betimlenen bu tapınaklara “akbaba tapınağı” denmektedir. Bu duvar resimlerinden ilki VIII tabakadaki 8 no'lu kült odasının doğu duvarındaki resimdir. Akbaba figürlerinin görüldüğü en erken tapınaktır. Karşılıklı yapılmış iki büyük akbaba arasında iki insan görülmektedir. İnsan figürlerinden birisi başsız olarak yatmakta diğeri elindeki sopalarla, başsız yerde yatan figürü vahşi kuşlardan korumaya çalışmaktadır. Panodaki tüm figürler siyah ile boyanmıştır²⁰² (Lev.IV/1).

İkinci akbaba tapınağı VII. kattaki 21 no'lu kült odasıdır. Tapınağın kuzey duvarında, karşılıklı iki akbaba figürü önünde başsız insan figürleri yer almaktadır. Duvarlarda görülen tahribat yüzünden resimler pek seçilememektedir. Dikmenin diğer tarafında da akbaba kanatları görülmektedir. Burada sahne tekrarlanmış olabilir. Beyaz zemin üzerine kırmızımsı kahverengi boya kullanılmıştır. Akbabaların bacakları gerçekçi değil, insan bacağı gibi²⁰³ yapılmıştır (Lev.IV/2).

Son duvar resmi VII. kattaki 8 no'lu kült odasının kuzey ve doğu duvarlarındadır. Kuzey duvarında beş, doğu duvarında iki büyük akbaba görülmektedir. Sahne doğu duvarındaki ilk dikmeye kadar devam etmektedir. Bu duvarın iki büyük panosu üzerinde kanat açıklıkları nerdeyse gerçek boyutlarda olan (yaklaşık 1,5 metre) daha büyük akbabalar bulunur (Lev.IV/3, V/1,2). Burada resmedilen kuş büyük olasılıkla Anadolu'nun kızıl akbabasıdır (Gyps vulvus). Kızıl akbaba Konya Ovası'nda sık sık görülür. Mellaart duvar resimlerindeki akbabaları ölü kültürle ilişkilendirmiştir²⁰⁴.

²⁰² Mellaart 2003, s.130

²⁰³ a.g.e., s.130

²⁰⁴ a.g.e., s.130

13.2.2. Anadolu’da Kalkolitik Dönemde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.2.1. Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Kalkolitik dönemde yırtıcı kuş tasvirleri mühürler üzerinde görülmektedir. Bu mühürlere, Değirmentepe’de Ubeyd mühürleri arasında rastlanmaktadır. Ele geçen bir mühür üzerinde kartal betimine rastlanmaktadır. Mühür, Değirmentepe’de Ubeyd dönemine tarihlenen mimari içerisinde HB mekânında bulunmuştur. Mühür yüzeyinde başı profilden, gövdesi, kanatları ve kuyruğu cepheden betimlenmiş bir kartal, kartalın kuyruğunun yan tarafında küçük bir kuş ve kartal başının iki yanında iki küçük yılan tasviri mevcuttur. Figürlerin vücutları üçgen çukurlarla belirtilmiştir²⁰⁵ (Lev.VI/1).

Aynı döneme ait EL mekânındaki kilden kap kapatması üzerindeki bir damga mühür baskısında ise mühür alanının tamamına başı yandan, kanatları, kuyruğu ve gövdesi cepheden betimlenmiş bir kartal motifi yerleştirilmiştir. Kuyruk, kanatlar ve gövde yine üçgen çukurlarla oluşturulmuştur. Kartalın pençeleri de işlenmiştir²⁰⁶ (Lev.VI/2).

Kalkolitik dönem yerleşimine ait son örnek BD mekânındaki bir kap kapatması üzerindedir. Kuşların ortasında duran kartal adam betimlenmiştir. Kuşlar arasında bulunan kartal adam motifi, burada bir mitolojik sahnenin gösterilmiş olabileceği izlenimini vermektedir²⁰⁷ (Lev.VI/3).

13.2.3. Anadolu’da İlk Tunç Çağında Yırtıcı Kuş Tasvirleri

İlk Tunç Çağında Anadolu’da yırtıcı kuş tasvirleri Orta Anadolu’nun kuzeyindeki Alacahöyük’te güneş kursları ve Horoztepe’de sistrumlar üzerinde yer almıştır.

13.2.3.1. Güneş Kursları Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Alacahöyük’de B.M. işaretli mezarında bulunmuş bir güneş kursu üzerinde tünemiş pozda kartallar betimlenmiştir. Kurs, tunçtan yapılmış, iki tarafı basıkça bir daireden²⁰⁸ oluşmaktadır. Basık tarafın birisinde güneş kursunun sapı vardır. Sap iki çatallı ve aralarındaki bir çubukla birleştirilmiştir. Dairenin içi üç yatay çizgiyle dörde bölünmüş ve bu çizgilere dik üç çizgi indirilmiştir. Oluşturulan bu karelere çapraz çizgiler geçirilmiş ve

²⁰⁵ Esin / Harmanakaya 1988, s.85

²⁰⁶ a.g.e., s.85

²⁰⁷ Esin 1984, s.14

²⁰⁸ Arık 1937, s.192

üçgenler elde edilmiştir. Daire ile sap arasında uçları düğme gibi biten bir çift boğa boynuzu vardır. Dairenin üstüne bir tarafında beş, bir tarafında dört tane düğmeli çiçek yerleştirilmiştir. Üstteki düğmelerin üzerine uzun boyunlu kuşlar yapılmıştır. Kuşların ağzında küçük hayvanlar görülmektedir. Kursu dik olarak dörde bölen üç çubuğun üst başına birer halkaya geçirilmiş üç tekerlek yapılmıştır. Bunlar çapraz ikişer çubukla dörde bölünmüşler. Kuşların gagaları enli, kuyrukları dilim dilim ve enli yapılmıştır (Lev.VII/1). Alacahöyük örneği Eski Tunç Çağı'nın ikinci yarısına tarihlenmektedir.

13.2.3.2. Sistrumlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Horoztepe'de bulunan Hatti sanatı ürünü sistrumlar üzerinde kartallar tasvir edilmiştir. Burada dört örnek vereceğiz. Bunların hepsinin sapan şeklinde gövdesi ve sapı vardır. İlk sistrumda kenar çerçevelerinin üst köşelerine başlıklar yerleştirilmiştir. Bu başlıkların arsına kanatlarını iki yana açmış uzun boyunlu iri bir kuş yapılmıştır. Kuşun gagası eğri, gözleri iri ve patlaklı²⁰⁹. Sistrumun gövdesinde disk biçimli altı levhacık oynar durumdadır. Bu levhalar ikişer ikişer üç çubuğa geçirilmiştir. Diğer iki sistrumda da kenar çerçevelerinin üst köşelerine başlıklar yerleştirilmiştir. İkisinin de disk biçimli ikişer levhası var. Bu levhalar yatay bir çubuğa geçirilmiş. Bu sistrumlarda da üç yatay çubuk ve altı levha olmalıdır, çubukların gövdeye geçirildikleri yerler görülmektedir. Başlıklar arasında kanatlarını açmış birer yırtıcı kuş bulunmaktadır. Kuşların gagaları sivri ve ince yapılmıştır (Lev.VII/2,3,4).

Dördüncü sistrum bunlardan biraz farklıdır. Kenar çerçevelerinin üst köşelerine başlık yapılmamış, düz bırakılmıştır. Başlıklar arasında düz bir çıkıntı var. Gövdenin ortasında yatay bir çubuğa geçirilmiş iki tane disk şeklinde levha yapılmıştır. Sistrumun gövdesine yönleri yukarıya doğru iki geyik ve iki kuş yerleştirilmiştir²¹⁰ (Lev.VII/5). Prof. Dr. Tahsin Özgüç Horoztepe sistrumlarını M.Ö. 2100 yıllarına tarihlendirmektedir.

13.2.4. Asur Ticaret Kolonileri Çağında Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.4.1. Pişmiş Toprak Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.4.1.1. Çaydanlıkların Kulpları Üzerine Tünemiş Yırtıcı Kuşlar

Kulpları üzerine yırtıcı kuş tünemiş çaydanlıklar Kültepe Kaniş Karumu II. katında bulunmuş törensel kaplardır. Bunlar iki tiptir; birinci tipte, birbirine bitişik oval karınlı iki

²⁰⁹ Özgüç / Akok 1958, s.20

²¹⁰ a.g.e., s.20

çaydanlığın kulpları yatay bir çubukla birleştirilmiş ve üzerine tünemiş bir kartal yapılmıştır (Lev.VIII/1). Çaydanlıklar yuvarlak küçük ağızlıdır. Emzikler çaydanlıktan yüksek, oldukça abartılı ve gaga biçimlidir. Kartalın gözleri iri ve badem şeklinde, gagası eğiktir. Başını yukarıya kaldırmıştır. Kanatlarının, bacak ve pençelerinin, patlak gözlerinin, kıvrık ve sivri uçlu gagalarının üslubu, silindir ve damga mühürlerde tasvir edilmiş olan kartalların üslubuna benzemektedir²¹¹.

İkinci tipte çaydanlığın tek gövdesi vardır. Kartal yüksek yapılan kulbu üzerine tünemiştir. Kartal yine aynı pozda ve aynı özelliklerde yapılmıştır (Lev.VIII/2).

13.2.4.1.2. Meyvelikler Üzerine Tünemiş Yırtıcı Kuşlar

Kültepe Kaniş-Karum II. katında devetüyü hamurlu, koyu kırmızı astarlı, açkılı çarkta yapılmış bir meyvelik²¹² bu gruba örnek teşkil etmektedir. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan bu kap geniş ağızlı ve ağız kenarı dışa dönüktür. Ağız üzerine karşılıklı tünemiş kartal ve antilop figürleri yerleştirilmiştir²¹³. Hayvanların hepsi kabın içine doğru bakmaktadır. Kartalların başları dik, gagaları oldukça sivri ve eğri yapılmış. Antiloplar başları dik ve oturur pozda yapılmışlar. Ayağın gövdeye bağlandığı yer yatay üç yivle süslenmiştir (Lev.VIII/3).

13.2.4.1.3. Banyo Kapları Üzerinde Yırtıcı Kuşlar

Kültepe Ib katında bulunmuş bir tane banyo kabını buna örnek verebiliriz. Dört köşeli banyo kabı, ağız geniş ve gövdesi dibe doğru daralmaktadır. Kabın içinde dar yüzüne dayalı olarak oturmak için yapılmış dikdörtgen bir bank vardır. Kültepe II. katta kullanılmamışlardır. Ib'de her evde bir tane, bazılarında birden fazla banyo kabı bulunmuştur. Yan taraflarında iki tane küçük kulbu vardır. Gövdesinde beyaz astarlı çerçeve içinde antilop, aslan ve kartal kabartmaları bulunmaktadır²¹⁴. Antilop başını geriye çevirmiş, aslan antiloba doğru yönelmiş, aslanın arkasında profilden bir kartal var. Figürlerde ayrıntılar yivlerle verilmeye çalışılmış. Kartalın gagası gövdesine göre büyük ve yukarıya dönük yapılmıştır (Lev.IX/1,2).

²¹¹ Özgüç, 2005, s.151

²¹² a.g.e., s.154

²¹³ a.g.e., s.154

²¹⁴ a.g.e., s.120

13.2.4.1.4. Ritonlar

13.2.4.1.4.1. Tekne Biçimli Ritonlar Üzerinde Yırtıcı Kuşlar

Kaniş Karumu II'de bulunmuş iki örnek vardır. İlki Devetüyü hamurlu, kızıl kahverengi astarlı, elde yapılmış, dikdörtgen biçimli bir tekne²¹⁵. Dar kenarındaki emzik koç başı biçimlidir. Teknenin diğer dar kenarında tünemiş kartal yer almaktadır. Kartal başını yukarıya kaldırmış. Ayrıntılar belli değil. Teknenin uzun kenarının biri boş bırakılmış, birine bir erkek figürü yerleştirilmiştir. Figür iri gözlü ve iri burunlu yapılmış. Figürün sağ kolu kırılmış sol kolu ile teknedeki tutunmaktadır (Lev.X/1).

Diğer riton; dikdörtgen prizma şeklinde, dar kenarlardan birinde koç başı şeklinde emzik olan ritüel bir kaptır. Sandalın ortasındaki platformun üzerinde yüksek kule şeklinde tapınak yükselmektedir²¹⁶. Tapınağın yan taraflarında ve arkasında altta ikişer üstte birer pencere vardır ve tapınağın ön tarafı açıktır. Sandalın yan tarafları siyah ve kremle satranç tahtası şeklinde kare kare boyanmıştır. Tapınağın içinde kollarını göğüs hizasında birleştirmiş tanrıça heykelciği²¹⁷ vardır. Tapınağın arkasında ellerini yana açmış, tapınağın durduğu platformu tutan erkek figürü vardır. Tapınağın önünde ise bir erkek figürü ellerini dışarı uzatmış, teknenin yan tarafına yapıştırılmış küreği tutmaktadır. Erkek figürlerinin serpuşları sivri, gözleri iri ve patlak yapılmış. Tapınağın üstünde kanatlarını iki yana açmış büyük bir kuş vardır. Kuş ve diğer figürler krem astar üzerine siyah boyayla yapılan bantlarla süslenmiştir (Lev. X/2a-c).

13.2.4.1.4.2. Kartal Biçimli Ritonlar

Eski Anadolu'da, hayvan biçimli kapların ilk örnekleri Geç Neolitik Dönem'den itibaren ortaya çıkmaktadır²¹⁸. Asur Ticaret Kolonileri Çağın'da hayvan anatomisini iyi tanıyan usta sanatkarlar birçok hayvan figürleri içerisinde kuş figürü de yapmışlardır. Yakındoğu'da ilk çağlardan beri bilinen ve Hitit metinlerinde de BIBRU olarak tanımlanan hayvan biçimindeki ritonlar Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda yüksek bir seviyeye erişmişlerdir. Bu içki kapları teknik, biçim, üslup ve hayvan türleri bakımından çok çeşitlidir²¹⁹.

²¹⁵ Özgüç 1959, s.113

²¹⁶ Özgüç 2005, s.186

²¹⁷ a.g.e., s.186

²¹⁸ Mellaart 1970, Lev. LXI, 1 / 2, s.265, 1-2, s.267, 11, (Hacılar)

²¹⁹ Özgüç 2005, s.167

Hitit çivi yazılı metinlerinde; gümüşten, ağaçtan, pişmiş topraktan, kilden, taştan, beyaz taştan, lacivert taştan yapılmış hayvan şekilli kaplar (BIBRU) yer almaktadır²²⁰.

Kartal ritonları temelde iki tip olarak görülmektedir:

Birinci tip, kartal şeklindeki tören kapları. İkinci tip kartal başı şeklinde tören kaplarıdır. İki tip de Kültepe’de oldukça bol bulunmuştur.

Birinci tip, Kaniş Karumu II. katında bulunan²²¹ tek bir örnekte kartal kanatlarını açmış uçar pozisyonda betimlenmiştir. Bu kartal tünemiş pozdaki kartallardan daha küçük yapılmıştır. Bu kartalın diğer kartallardan daha küçük olmasının nedeni uçarken, gözden uzak olduğu düşünülerek yapılmış olmasına dayanır²²². İki yana açtığı kanatları ince yapılmıştır. Sanki avını yakalamak üzereymiş gibi pençelerini açmıştır. Doldurma deliği sırtında, gagası sivri, kemerli ve açıktır. Gözleri derin bir çukur şeklinde yapılmıştır. Sıvı açık olan gagasından boşaltılıyor. (Lev.XI/1).

Diğer örnekler tünemiş pozda yapılmış kartallardır. Bu tip kaplar ağırlıktadır. Kaniş Karumu II. kattan dört, Ib katından bir örneği ele alacağız. Kahverengi hamurlu ve kırmızı astarlı olan ilk örneğin pençeleri arasında yakaladığı avı vardır. Gagası kıvrık sivri uçlu, gözleri iri ve gözün ortası oyuk yapılmış. Kanatları kapalı, geriye doğru uzatılmış ve kuyruğuyla birlikte yapılmış. Pençesinde bir tavşanı kavramış, sağ pençesinin altından tavşanın kafası dışarıya çıkmıştır. Tavşanın gözleri, ağzı ve kulakları belirgin yapılmıştır. Kabin doldurma deliği sırtındadır (Lev.XI/2).

Diğer iki örnek krem astarlıdır ve koyu kahverengi boyayla süslenmiştir. İkisi de tünemiş pozda başlarını ileriye doğru uzatmışlar. Gagaları kemerli, birinin gözü yuvarlak (Lev.XII/1), diğerinin gözü badem şeklinde (Lev.XII/2) yapılmıştır.

Dördüncü örneğin; başı kırık, kahverengi astarlı ve vücudu tamamen çizgi dairelerle süslenmiş (Lev.XII/3).

Beşinci örnek; Ib katına aittir²²³. Kabaca şekillendirilmiştir. Kartalın başı kırık, kanatlar ve kuyruğu birbirine paralel derin çizgilerle belirtilmiştir (Lev. XII/4).

²²⁰ Ertem, 1988, s 14

²²¹ Özgüç 2005, s.174

²²² a.g.e., s.174

²²³ Özgüç 1955, s.58

Kartal Başlı Biçimli Ritonlar: Bu tip kaplara Kültepe Kaniş II. katta sık sık rastlanmaktadır. Bunlar, yuvarlak ağızlı kartal başı şeklinde kaplardır. Kartalların gagaları sivri ve kemerlidir. Görüntüleri oldukça canlıdır. Ağız ve alt çene birbirinden bir yivlerle ayrılmıştır. Bu örneklerden bazıları tek renkli ve açık, bazıları ise boyalıdır.

Vereceğimiz ilk örneğin gözleri badem şeklinde ve iri, kaşları çatık ve çentik bezemelidir (Lev.XIII/1). İkinci örneğin başının üst kısmı düz. Gagası sivri ve kemerli, alt ve üst çene derin bir yivle ayrılmıştır (Lev.XIII/3). Bir diğerrinin göz kapakları kalın ve göz bebeği siyah boyayla boyanmış, alınının ortası geometrik bezeklerle süslenmiştir (Lev.XIII/3).

13.2.4.2. Fildişi Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.4.2.1. Figürünler

Acemhöyük'te bulunan bir şahin figürünü ve bir kanat parçasını bu gruba örnek verebiliriz.

Figürün; fildişinden yapılmış ve yüksekliği 11,3 cm'dir²²⁴. Kanatlarını iki yana açmış ve cepheden betimlenmiştir. Kuyruğu baş ve gövdeyle birlikte yapılmıştır. Kuyruk üçgen olarak açılmış ve açılmaya paralel yivlerle süslenmiş. Kanatlar gövdeden ayrı yapılmış ve sonradan gövdeye monte edilmiş. Kanıtların başlangıç bölümleri düz yapılmış, uç kısımlara doğru tüyler yivlerle gösterilmiştir. Gözleri badem şeklinde, gözbebekleri yuvarlak, gagası kemerli ve sivridir. Kuşun pençesinde, başı acı içerisinde arkaya çevrik antiloplar yer almıştır (Lev.XIV/1). G. Pratt koleksiyonuna ait olan kuşun pençelerindeki antilopların iki ayrı şahine ait oldukları anlaşılmaktadır. Nimet Özgüç'ün de belirttiği gibi antilopların üslupları, Kaniş Karumu'na ait serpantinden bir antilobun üslubuyla aynıdır.

Bir başka fildişi şahine ait kanat parçası Acemhöyük'te III. yapı katındaki yanmış binada bulunmuştur. Şahin, yangından dolayı kızıl pembe renk almıştır²²⁵. Bu da diğer şahin figüründe olduğu gibi kuş gövdesine geçirilmek üzere yapılmış olmalıdır. Eserdeki dört köşeli geçme deliği kanadın gövdeye bağlanmasını sağlamaktadır²²⁶. Bu kanadın da başlangıç bölümü düz yapılmış uçlara doğru tüyler yivlerle gösterilmiştir (Lev.XIV/2).

²²⁴ Harper 1969, s.162

²²⁵ Özgüç 1968, s.16

²²⁶ a.g.e., s.14-16

13.2.4.3. Taş Kalıplar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Kültepe II. katta bulunmuş iki adet, Ib katında bulunmuş bir adet taş kalıp vardır.

Kültepe’de II. katta bulunmuş iki taş kalıp 7.2x5 ve 3x3 ölçülerinde olup dikdörtgen levha biçimindedir²²⁷. Bu kalıplardan bir tanesi sağlam diğeri yarımır. Sağlam olan kalıbın ortasındaki dairenin içinde, gövdesi cepheden başı yandan betimlenmiş bir kartal yer almıştır. Kartal uzun ve sivri gagalıdır ve vücut hatları küçük birbirine paralel çizgilerle belirtilmiştir. Kartalın başı daire şeklinde yapılmıştır. Göz başın merkezinde ve yuvarlaktır. Kalıbın üst tarafında köşede bir, alt tarafta iki delik vardır. Kartalın üslubu devrin mühürlerinde görülen kartalların üslubundadır. Aynı tipteki diğerk kalıp yarımır. Bu örnekte de noktalardan oluşturulmuş daire içinde kartal vardır. Her iki kalıbın üst ve orta delikleri birbirine denk gelmektedir. Kenarlarındaki deliklerin yardımıyla birbirlerine iyice yapıştırılan bu iki kalıbın ortasındaki delikten eritilmiş maden akıtılmaktadır. Böylece üst ve alt yüzünde kartal resmi bulunan yuvarlak yüzeyin kısa bir çubuk üstünde durması temin edilmiştir²²⁸ (Lev.XV/1,2).

Diğerk taş kalıp da Kültepe Ib katı yapısını dolduran yangın enkazı içinde bulunmuştur²²⁹. Dikdörtgene yakın bir formu var. Sahnede cepheden betimlenmiş bir tanrı, kucağında çocuk olan bir tanrıça, bir antilop ve başları üzerinde kartal var. Tanrı ellerini göğsü hizasında önünde birleştirmiş, herhangi bir nesne tutmuyor. Sivri uçlu serpuş ve uzun elbise giymiş. Elbisenin eteği birbirine paralel yatay yivlerle süslenmiş ve tam ortadan dik bir yivle iki bölüme ayrılmıştır. Tanrı uzun yüzlü, iri burunlu ve sakalsızdır. Saçı serpuştan dışarı çıkmış, bukle halinde. Tanrıça; göğüslerinden birini sol eliyle tutmaktadır. Sağ koluyla ise kucağında taşıdığı çocuğu²³⁰ tutmaktadır. Tanrıçanın kıyafeti de tanrınıninkine benzemektedir. Başında dikey yivlerle süslü silindirik başlık vardır. Tanrıçanın yüzü uzun ve burnu büyük yapılmış. Saçı başlık altından çıkmış. Tanrı ve tanrıça arasında antilop dik durmuş başını geriye çevirmiş. Kartal; başını sol tarafına çevirmiş, kanatlarını iki yana açmış ve kanatları yatay yivlerle belirtilmiş. Kartalın sol kanadı tanrının serpuşuna değmektedir (Lev.XV/3).

Kartalın tüyleri Ib katı damga mühürlerinde olduğu gibi belirtilmiştir. Bu bir kurşun figürün kalıbında görülen ilk kartal tasviridir²³¹.

²²⁷ Özgüç 1955, s.449

²²⁸ a.g.e., s.449

²²⁹ Özgüç 2005, s.242

²³⁰ a.g.e., s.242

²³¹ a.g.e., s.242

13.2.4.4. Yırtıcı Kuş Tasvirli Mühürler

13.2.4.4.1. Yırtıcı Kuş Şeklinde Damga Mühürler

Bu gruba Boğazköy'de²³² bulunmuş üç tane damga mührü örnek verebiliriz. İlk örnek tamdır. Mührün asma deliği kuşun boyun kısmına yapılmıştır. Gagası hafif kemerli, gözleri iri yuvarlak ve göz bebeği çukur yapılmıştır. Gövdede kanatları gösteren çentikler vardır. Mühür kısmı badem şeklinde yapılmış ve bu forma paralel yatay şeritlerle süslenmiştir (Lev.XVI/1a,c,d).

İkinci örnekte de kuşun gagası kemerli ve sivri, gözleri yuvarlaktır. Kanatları yine yivlerle belirtilmiştir (Lev.XVI/1b). Üçüncü örnekte kuşun gövdesi kırılmış sadece baş kısmı vardır. Bunun gözleri de yuvarlak yapılmıştır (Lev.XVI/2e).

13.2.4.4.2. Damga Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Asur Ticaret Kolonileri Devri'nde Kültepe, Boğazköy, Alişar, Acemhöyük, Alacahöyük, Konya Karahöyük ve Sirkelihöyük'te yırtıcı kuş betimlenen damga mühürler bulunmuştur.

Asur Ticaret Kolonileri Devrinin damga mühürlerinde hayvan tasvirleri çoktur²³³. Damga mühür ve mühür baskılarında; yırtıcı kuş avlanma sahnesi, tanrı ve tanrıçalarla birlikte betimlenen yırtıcı kuşlar, kartal, çift başlı kartal ve bir merkez etrafında dönen kartal başları vardır.

Örneklerine Kültepe, Boğazköy, Sirkelihöyük ve Alacahöyük'te rastladığımız bir grup damga mühürde yırtıcı kuş avlanma sahnesi betimlenmiştir. Bu mühürlerde yırtıcı kuş avını yakalamak üzereyken betimlenmiştir. Kuş ve avı profilden betimlenmiştir.

Kültepe Ib katındaki bir örnekte kuşun yakalamak üzere olduğu hayvan başını geriye çevirmiş antilop (geyik) tur. Geyik ve kartal birbirine paralel yatay çizgilerden oluşturulmuş bir çerçeve içerisine yapılmıştır (Lev.XVI/2). Boğazköy'deki üç örnekten ikisinde kuşun yakalamak üzere olduğu hayvan tavşan bir diğerinde dağ keçisidir (Lev.XVI/3, XVII/1,2). Aynı konuyu Sirkelihöyük'te bulunmuş bir Koloni Çağı mühründe de görmek mümkündür.

²³² Boehmer / Güterbock 1987, s.31

²³³ Özgüç 1968a, s.14

Üç yapraklı yonca şeklinde olan mühür alanında iri bir hayvanı yakalamak üzere olan kartal betimlenmiştir (Lev.XVII/3).

Yine Alacahöyük, Boğazköy ve Kültepe’de örneklerine rastlanan bir grup mühürde karşılıklı duran iki yırtıcı kuşun pençeleri altında bir tavşan betimlenmiştir (Lev.XIII/1-4).

Alacahöyük’te Eski Hitit geleneğini sürdüren²³⁴ bir mühürde karşı karşıya gelmiş kartal olması muhtemel iki kuşun pençeleri altında sinmiş gibi bir tavşan vardır. Kuşların tek ayakları gösterilmiştir. Kuyrukları balık kuyruğu gibi yapılmış. Gagaları kemerli, başlarında sorguç var. Tavşanın kulağı çok büyük yapılmış. Figürlerin etrafını saran herhangi bir çerçeve söz konusu değil (Lev.XVIII/4).

Boğazköy’deki bir örnekte başı ve kanatları kartal gövdesi aslan olan iki karışık varlığın pençeleri altında sağa profilden bir tavşan betimlenmiştir (Lev.XIX/1).

Başka bir grup damga mührü de Alacahöyük, Konya-Karahöyük, Kültepe ve Boğazköy’de örneklerine rastladığımız; çift veya tek başlı kartalın pençeleri altında iki yana kaçmakta olan hayvanlar oluşmaktadır. Alacahöyük’deki örnek üç yapraklı yonca şeklinde olan kaide alanında, başını sağa çevirmiş vücudu cepheden belirtilmiş bir kuş ve kuşun pençeleri altında iki yana kaçmaya çalışan iki tavşan betimlenmiştir. Figürler sitilize yapılmıştır (Lev.XIX/2). Karahöyük’ten vereceğimiz iki örnekte örgü bantlarıyla oluşturulmuş çerçeve içerisinde çift başlı kartal ve pençeleri altında sırt sırta vermiş aslanlar vardır (Lev.XIX/3, Lev.XX/1). Kültepe’deki örneklerde çift başlı kartal ve pençeleri altındaki hayvanlar oldukça basit yapılmış (Lev.XX/2,3). Bu grup Boğazköy’de üç yapraklı yonca şeklindeki mühürlerde görülür. Bu mühürlerde, pençelerini iki yana açmış gövdesi cepheden betimlenmiş tek başlı kartal ve kartalın pençeleri altında iki yana kaçmaya çalışan iki tavşan betimlenmiştir (Lev.XX/4).

Damga mühürlerde çift başlı kartal çok sık görülen bir motiftir. Bittel’in de işaret ettiği gibi çift başlı kartal Anadolu’ya Mezopotamya’dan geçmiştir. Bittel’in arma olarak kabul ettiği bu motifi Güterbock arma olarak kabul etmemektedir²³⁵. Çift başlı kartal, Asur Ticaret Kolonileri Çağı’nın geç evresinde en sık rastlanan motiflerden biridir. Tanrılarla çift başlı kartal arasındaki ilişki kesin olarak bilinmemektedir²³⁶.

²³⁴ Arık 1937, s.123

²³⁵ Ertem 1965, s.181

²³⁶ Collins 1989, s.110–111

Bu motif Kültepe, Boğazköy, Konya Karahöyük, Alişar ve Acemhöyük mühürleri ve mühür baskılarında görülür. Boğazköy örnekleri genelde üç yapraklı yonca şeklinde olan mühür alanına yapılmıştır (Lev.XXI/1). Bazılarının mühür alanında sadece çift başlı kartal vardır (Lev.XXI/1,XIV/1,2). Bazılarında ise çift başlı kartal saç örgüsü, helezon, spiral, örgü bandı veya birbirine paralel yatay küçük çizgilerden oluşturulmuş çerçeve içerisindedir (Lev.XXI/2-XXXIII/4). Çerçeveseler özellikle Karahöyük'te oldukça yaygındır. Bazı mühürlerde iki kat çerçeve içerisinde küçük bir çift başlı kartal yapılmıştır. Çift başlı kartal silindir mühürlerde nadiren görülmektedir.

Çift başlı kartalların vücutları cepheden, başları profilden yapılmıştır. Pençelerini iki yana açmışlar, başın biri sağ tarafa diğeri sol tarafa bakmaktadır. Kartalların boyunları bazen “V” şeklinde açılmakta, bazen de birbirine paralel yükselmektedir.

Acemhöyük'te bulunan bir mühürde ise spirallerle oluşturulmuş üçgenin dış tarafına üç tane çift başlı kartal yapılmıştır (Lev.XXIV/3).

Bir grup mühürde kartal başlarından bir tanesi aslan başı olarak yapılmıştır (Lev.XXIV/4,5; XXV/1).

Bazı mühürlerde çift başlı kartal yerine tek başlı kartal işlenmiştir. Bunların da vücutları cepheden, başları profilden yapılmıştır (Lev.XXV/2-4).

Örneğine Kültepe, Karahöyük ve Acemhöyük'te rastlanan bir grup damga mühürde, merkezdeki bir nokta etrafında dönen kartal ve aslan başları betimlenmiştir.

Karahöyük'te yaklaşık 1.4 cm çapında yarıdan fazlası kırılmış olan bir damga mühür baskısında, sağlam olan tarafta iki kartal başı görülmektedir²³⁷. Saçları uzun arkaya doğru kıvrılmıştır. Başları anaför biçimde mihverleri etrafında dönmektedir. Mühür alanında vücutları neredeyse bir kare oluşturacak şekilde birleştirilmiştir. Boyunlar balık kılçığı motifile süslenmiştir. Mühür alanı noktalarla süslenmiştir (Lev.XXVI/1).

Bu örneğe benzer bir başka damga mühür baskısı da Acemhöyük'de bulunmuştur. Pişmiş topraktan yapılmış gri renkli bulla üzerinde merkezde bir nokta ve bu noktanın etrafındaki halkanın etrafında iki kartal iki aslan başı helezonik bir şekilde dönmektedir²³⁸. Başlar uzun boyunların üzerine yapılmıştır. Kartalların ve aslanların boyunları aynıdır. Hem

²³⁷ Alp 1972, s.175

²³⁸ Özgüç 1968a, s.14

aslanların hem kartalların başında uçları geriye doğru kıvrılmış saç vardır. Başlar arasındaki boşluklarda karşılıklı iki güneşle karşılıklı koç başı ve balık vardır. Figürlerin gözleri yuvarlak yapılmıştır (Lev.XXVI/2). Figürler yüksek kabartma olarak yapılmış, hayvanların işleniş tarzı Kültepe’de yeni gruba ait olanların tarzından farksızdır²³⁹.

Kaniş Karumu Ib katında ele geçen pişmiş topraktan yapılmış diğer bir damga mührün yüksekliği 1,9 cm, genişliği 1,5 cm’dir. Tepesi yuvarlak koni şeklinde ve yatay birbirine paralel yivlilerle süslenen kulbu olan mühür kurs kaidelidir²⁴⁰. Kurs kaidesindeki çerçeve içerisinde, tek merkez etrafında dönen yedi kuş başı görülmektedir (Lev.XXVI/3,4).

Pratt koleksiyonun Acemhöyük menşeli olduğunu gösteren satın alınmış 18 bulla içerisinde sekiz damga mühür baskısı vardır. Bunlar arasındaki iki damga mühür baskısında bir merkez etrafında altı kuş başı²⁴¹ vardır. Kuşların boyunları dik yapılmış (Lev.XXVII/1,2).

Acemhöyük damga mühürlerinden birinde saç örgüsüyle oluşturulmuş çerçeve içerisinde, Asur Ticaret Kolonileri Devrinin sevilen heraldik bir şemasının (Birbirlerini bellerinden kesen çift antilop) en zarif örneği tasvir edilmiştir. Gövdeler hayvanların yuvarlak vücut hatlarına uygun olarak, taranmıştır. Bu tasvir tarzı orta Anadolu’da 19. yüzyıla ait yerli mühürlerde görülür²⁴². Birbirini belden kesen iki antilobun sağında ve solunda iki maymun vardır. Antilopların yönleri dışarı dönüktür. İki antilop başı arasında başını geriye çevirmiş iri bir kuş var ve antilop bacakları arasında bir maymun başı vardır. Antilop başlarının üzerinde birer hilal vardır (Lev.XXVII/3).

Acemhöyük-Eski Anadolu grubuna ait bir damga mühür baskısında Kırkların Koruyucu tanrısı²⁴³ betimlenmiştir. Tanrının yanında dağ koyunu üstünde başka bir figür daha vardır. Mühürde tanrı, atribütleri olan geyik, kuş ve tavşanla birlikte betimlenmiştir (Lev.XXVII/4).

Acemhöyük Eski Anadolu Grubu mühürlerinden birinde bir taburede oturan elinde kadeh tutan bir tanrıça²⁴⁴ betimlenmiştir. Tanrıçanın kulağı küpeli, başı takkeli ve dolgun yapılmış. Tanrıçanın arkasında kaide üzerinde bir kuş, önünde bir meyvelik ve üst tarafta bir rozet yer almıştır. Sahne kalın bir saç örgüsü çerçeve içerisine yerleştirilmiştir (Lev.XXVII/5).

²³⁹ Özgüç 1968a, s.15

²⁴⁰ Özgüç 1968, s.34

²⁴¹ Özgüç 1968a, s.18-19

²⁴² a.g.e., s.14

²⁴³ Özgüç 1977, s.372

²⁴⁴ a.g.e., s. 375

13.2.4.4.3. Silindir Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Anadolu mühür kazıyıcıları geniş sahnelerin işlenmesine daha uygun olan silindir mühürleri, ancak Asur Ticaret Kolonileri devrinde yapmaya başlamışlardır²⁴⁵.

Bu gruptaki mühürlerde yırtıcı kuş genelde tanrılarla birlikte görülür. Yırtıcı kuşlar; kabul sahnelerinde, tanrı alaylarında, tapma sahnelerinde ve savaş sahnelerinde tanrı ve tanrıçalarla birlikte betimlenmiştir. Bazı mühürlerde ise kalabalık bir sahnenin üst tarafında çift başlı kartal betimlenmiştir.

Kabul sahnelerinde yüksek rütbeli tanrıların diğer tanrıları huzuruna kabul ettiği²⁴⁶ sahneler yer almaktadır.

Kabul sahnesi işlenen silindir mühür baskısında tahtında oturmuş bir elinde kadeh olan Koruyucu Tanrı²⁴⁷ vardır. Karşısında betimlenen başka bir tanrı ona doğru yönelmiş ve iki tanrı arasında boğa ayaklı sunak ve sunağın üzerinde kartal yer almıştır. Tanrıların başları hizasında hilali kurs görülmektedir. Koruyucu Tanrının arkasında aslanı yenen boğa adam ve ceylan var. Ceylanın arkasında oturan tanrıya doğru boğa üzerinde sol elinde kadeh ve boğanın yuları, sağ omzunda balta olan Hava Tanrısı²⁴⁸ bulunmaktadır (Lev.XXXI/2).

Kabul sahnesi betimlenmiş başka bir silindir mühür baskısında, sol elinde kadeh tutan, tahtta oturan ve ayaklarını bir aslana basan sağ profilden verilmiş Savaş Tanrısının huzurunda Koruyucu Tanrı²⁴⁹ betimlenmiştir. Savaş Tanrısı'nın önünde boğa ayaklı bir sunak vardır ve sunağın üzerine çeşitli eşyalar yerleştirilmiştir. Sunağın üst tarafında büyük hilalli bir kurs vardır. Sunağın yan tarafında tablasından alevler çıkan bir buhurdanlık; aslanın önünde bir koç başı vardır. Koruyucu Tanrı'nın arkasında ters istikamette başı takkeli, sol elinde bir kartal, sağ omzunda ucu eğri silah, ayaklarında uçları yukarı kıvrık ayakkabı olan "Çıplak Tanrıça" bulunmaktadır. Bu tanrıçanın karşısında aslan ejderi üzerinde sağ elinde yular ve yıldırım demeti, sol elinde mızrak olan, iki boynuzlu şapkası olan bir figür Adad²⁵⁰ betimlenmiş. Adad'ın arkasında bir boğa üzerinde elinde yular tutan ve yanında meyvelik şeklinde sunak bulunan Hava Tanrısı var. Boğanın önünde gaga ağızlı testi taşıyan maymun, üst tarafında boğa adam betimlenmiştir (Lev.XXX/2).

²⁴⁵ Özgüç 1965, s.3

²⁴⁶ a.g.e., s.4

²⁴⁷ a.g.e., s.38

²⁴⁸ a.g.e., s.38

²⁴⁹ a.g.e., s.36

²⁵⁰ a.g.e., s.36

Mitolojik sahne²⁵¹ betimlenen başka bir silindir mühür baskısında, oturmuş sol elinde kadeh tutan tanrıya sunum sahnesi var. Tanrının önünde boğa ayaklı bir masa ve masanın üstünde küçük bir figür var. Tanrının başının yanında hilalli kurs masanın önünde tanrıya yönelmiş bir figürün arkasında sağ elinde kartalı ve ceylanı tutan Av Tanrısı, arkasında iki küçük bir büyük figür ve bu grubun arkasında da aslanı yenen boğa adam yer almıştır (Lev.XXXIII/1).

Acemhöyük’de bulunan üzerinde üç sahne betimlenen diğer bir silindir mühürde, geyiği, tavşanı ve kuşu ile gösterilen koruyucu tanrının huzurunda aynı kıyafetle bir tanrı tasvir edilmiştir. İkinci sahnede, masa-altarın önünde Koruyucu Tanrıça; üçüncüde ancak başı ve yuları korunmuş olan boğanın üzerinde Hava Tanrısının huzurunda bir figür yer almıştır²⁵² (Lev.XXX/1).

Tanrı Alayları; Kültepe Anadolu Grubu mühürlerinde sık karşılaştığımız bir konudur. Bir silindir mühür baskısında arka arkaya sıralanmış, sol ellerinde kartal olan ve iki ön ayağından tavşan tutan, sağ elleriyle de sağ omuzlarındaki eğri silahları tutan dört tane Av Tanrısı²⁵³ bulunmaktadır. Pileli ve kuyruklu elbiseleri vardır. Bu alayın önüne diz çökmüş elindeki vazodan sular taşan çıplak bir figür yapılmıştır. Bu figürün başının üstünde hilalli kurs vardır. (Lev.XXIX/1).

Tanrı alayı betimlenen başka bir mühürde; sağısında mızrak ve oklarla mücehhez koni oluşturmuş boğanın üstünde sağ elinde kadeh sol omzunda gürz tutan, bir ayağı boğanın başında bir ayağı sırtında Hava Tanrısı vardır. Hava Tanrısı’nın arkasında geyik üstünde sağ elinde tavşan, sol omzunda eğri silahını tutan Av Tanrısı bulunmaktadır. Av Tanrısı’nın arkasında oturan boğa üzerinde iki yüzölçü tanrı Usmu²⁵⁴ vardır. Sağ elinde hançer, sol omzunda gürz var. Usmu’nun arkasında boğa üzerinde sağ elinde kadeh olan Hava Tanrısı var. Usmu ile Hava Tanrısı arasında başları hizasında arma şeklinde kartal ve sahnede çeşitli hayvanlar bulunmaktadır (Lev.XXXIII/3).

Bir başka örnekte, önde geyik üstünde sağ elinde kartal tutan ve önünde iri bir kuş olan Av Tanrısı; arkasında boğa üzerinde bir eliyle yular tutan Hava Tanrısı²⁵⁵ vardır. İkisi arasında hilalli kurs ve başını geriye çevirmiş iri bir kartal bulunmaktadır. Hava Tanrısı’nın

²⁵¹ Özgüç 2005, s. 271

²⁵² Özgüç 1977, s.371

²⁵³ Özgüç 1965, s.41

²⁵⁴ a.g.e., s.37

²⁵⁵ a.g.e., s.41

arkasında bir elinde yular olan boğa üstünde ve başının yanında bulut²⁵⁶ olan Hava Tanrısı vardır. Hava tanrısının arkasında aslan üzerinde Savaş Tanrısı betimlenmiştir (Lev.XXXII/1).

Tapma sahneleri; keçi balığı üzerindeki tahta oturmuş ve ayaklarını başka bir keçi balığına basan Ea'nın huzurundaki Koruyucu Tanrı'nın elinde bir kuş vardır²⁵⁷. Ea'nın önünde meyvelik sunak ve başı hizasında hilalli kurs vardır. Koruyucu Tanrının arkasında aslanı yenen boğa adam, arkasında elinde sular taşan vazo tutan diz çökmüş çıplak kahraman, kahramanın üzerinde sırtı konili boğa ve boğanın huzurunda Koruyucu Tanrı arkasında diz çökmüş bir figür bulunmaktadır. Boğanın önünde üzerinde kurs olan bir sunak vardır. Çıplak kahramanın sağında heraldik iki aslan ve bunların üzerinde boğa ve boğanın önünde oturan maymun betimlenmektedir. Ea'nın arkasında bir kılıç vardır (Lev.XXXI/1).

Yine Eski Anadolu Üslubunda yapılmış silindir mühür baskısında tahtında oturmuş tanrının huzurunda, tanrıya sunum yapan tanrıların betimlenmiştir. Sunum yapan tanrıların ilkinin elinde bir yırtıcı kuş vardır (Lev.XXXIV/2) .

Başka bir örnekte sağda bir taht üzerine oturmuş, sağ elinde kadeh, sol elinde sap delikli balta ve sivri uçlu silahıyla Savaş Tanrısı betimlenmiştir. Savaş Tanrısı'nın karşısında ibrik getiren takkeli küçük boylu bir adam ve adamın arkasında Koruyucu Tanrı²⁵⁸; bu tanrının arkasında kucağında oğlak getiren bir figür ve arkasında sol elinde ceylana benzeyen bir hayvan tutan ve sağ omzunda ucu eğri silah tutan Av Tanrısı; Av Tanrısı'nın arkasında elinde kadeh tutan maymunu yukarı kaldıran diz çökmüş çıplak kahraman ve kahramanın arkasında sağ elinde kartal tutan Av Tanrısı görülmektedir (Lev.XXXIV/1).

İki farklı sahnenin betimlendiği bir silindir mühür baskısı. Birinci sahnede, zıt yönlerde doğru oturmuş iki aslan üzerine yapılmış tablanın üzerinde tahtına oturmuş bir tanrıça betimlenmiştir. Tanrıçanın başı ve gövdesi cepheden gösterilmiş, ellerini iki yana açmış; sağ elinde dağ koyunu ve koyunun başı üzerinde bir kartal bulunmaktadır ve sol elinde kadeh tutmaktadır. Tanrıçanın kulaklarında büyük halka küpeler vardır. Tanrıçanın önünde boğa ayaklı sunak ve üzerinde kartal durmaktadır. Kartalın üstünde hilalli kurs tutan çıplak kahraman vardır. Tanrıçanın huzurunda sular taşan vazoyu tutan boğa adam ve önünde balık vardır. Tanrıçanın arkasında elinde gaga ağızlı testi tutan küçük tanrı bulunmaktadır. İkinci sahnede antilop üzerindeki tahta oturmuş, ayaklarını aslana basan sağ elinde kadeh sol

²⁵⁶ Özgüç 1965, s.41

²⁵⁷ a.g.e., s 23

²⁵⁸ a.g.e., s.41

omzunda sap delikli balta tutan Savaş Tanrısı ve huzurunda gaga ağızlı testi olan maymun ve elinde ibrik tutan tanrı vardır. Önünde meyvelik, başı hizasında büyük hilalli kurs ve kartal betimlenmiştir (Lev.XXXI/3).

Savaş sahnesi Kültepe Anadolu Grubu mühür baskılarından birinde betimlenmiştir. Sahnede sağ elinde büyük bir kadeh sol elinde sap delikli balta tutan Savaş Tanrısı kalabalık bir çevrede betimlenmiştir. Sahne hayvan ve insan figürleriyle tamamen doldurulmuştur. Yerde başsız yatan insanlar, mızrağını karşısındaki düşmana saplayan figürler, yayını germiş kahraman ve sırtüstü düşmekte olan savaşçılar vardır. Savaş Tanrısının karşısında başsız yatan insanı gagalayan bir akbaba bulunmaktadır (Lev.XXXIV/3).

Av sahnesi betimlenen bir silindir mühürde aslan avı betimlenen bir mühürde hayvanlar arasında çömelmiş omzunda eğri silah ve elinde, ayaklarından tuttuğu kartal bulunan Av Tanrısı takkeli ve kısa elbiseli betimlenmiştir. Tanrının huzurunda mızrakla aslan avlayan bir figür vardır (Lev.XXVIII/2).

13.2.5. Hitit Çağında Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.5.1. Kaya Anıtları Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Hititler döneminde önemli iskan yerlerinde, kutlu nehirlerin kıyılarında, mühim yol güzergahlarında, kutlu pınarların bitişiğinde ve mukaddes dağ yamaçlarında kayalara işlenen bu sanat eserlerinde daima dini fikir ve dini tesir hakim olup tanrıyı yüceltme her vesile ile ön plana çıkarılmaktadır²⁵⁹. Yırtıcı kuş betimi Alacahöyük Sfenksli Kapıda, Yazılıkaya A odasının merkez sahnesinde ve İmamkulu kaya kabartmasında bulunmaktadır.

13.2.5.1.1. Alacahöyük

Alacahöyük’de şehrin dinsel kapısını oluşturan Sfenksli Kapı’da kuzey sfenks bloğunun iç kısmına çift başlı kartal motifi işlenmiştir (Lev.XXXV). Kartalın üzerinde kente doğru yürüyen bir tanrıçanın ayakları ve giysisinin etek uçları görülmektedir²⁶⁰. Figürün, ayağı iki kartal başı arasına yapılmış. Burada gözlenen kabartma kalıntıları sfenkslere ait olmayıp ayrı figürleri göstermektedir²⁶¹. Figürler alçak kabartma olarak yapılmıştır. Kartalın iki başı zıt yönlerde bakmakta ve boyunlar “V” şeklinde açılmaktadır. İki boyunda birbirine

²⁵⁹ Alkım 1948, s.615

²⁶⁰ Koşay / Akok, 1966, s.13

²⁶¹ Darga 1992, s.131

paralel üç kabartma bantla süslenmiştir. Sağdaki başın gagası sağ kanada değmektedir. Gövde bir yivle ikiye bölünmüş ve gövdede herhangi bir ayrıntı verilmemiştir. Dik çizgilerle verilen kuyruk aşağıya doğru genişlemiş ve dik çizgileri iki yatay bant üç bölüme ayırmıştır. Sağ kanat tam olarak korunmuş, sol kanadın az bir kısmı korunabilmiştir. Kanatlar da yatay bantlarla gösterilmiştir.

Kartal ayaklarını iki yana açmış ve pençelerinde iki tane tavşan tutmaktadır. Tavşanlar başlarını gövdelerine doğru çekmişler. İyi korunmadıkları için ayrıntılar pek seçilememektedir.

13.2.5.1.2. İmamkulu

Kayseri'nin yaklaşık 70 km güneydoğusundaki²⁶² İmamkulu (Şimşekkayası) ilçesinde büyük oval bir kayanın yüzeyi düzleştirilmiş ve yüzeyine kabartmalar yapılmıştır (Lev.XXXVII). Bazı figürler iyi korunamadığı için seçilememektedir. Kral ve tanrılar dünyası resmedilmiştir. Sol tarafta yerel bir kral diz boyu giysisi ve ucu kıvrık pabuçları ile sol elinde mızrak, sağ elinde yay ile gösterilmiştir. Kralın adı HH ile yazılmış²⁶³. Kralın önünde üç aslan başlı demonun taşıdığı, başını Yazılıkaya'daki gibi öne eğmiş üç dağ tanrısı vardır. Dağ tanrılarının üstünde boğa koşumlu bir araba ve arabanın üzerinde; sol eliyle dizginleri tutmuş, topuz olan sağ elini yukarıya kaldırmış tanrı vardır. Tanrının önündeki HH işaretlerinden "Göğün Fırtına Tanrısı" olduğu okunmaktadır²⁶⁴.

Tanrı arabasının üzerinde uçan bir kartal (çok silik olarak görülüyor) betimi yer almaktadır. Sağ tarafta stilize yapılmış çift başlı kartallar; çok tahrip olmuştur. Profilden resmedilmiş, uzun giysili, başında polos tipi şapka olan tanrıça betimi vardır. Yazılıkaya kabartmalarıyla olan benzerlikleri (özellikle dağ tanrıları, silindirik poloslu tanrıça, çift başlı kartallar, elleri yukarıya kalkık aslan başlı demonlar) göz önüne alınacak olursa, bu kaya anıtını M.Ö. 13.yy ortalarına tarihlemek yerinde olacaktır²⁶⁵.

²⁶² Gelb 1939, s.27

²⁶³ Darga 1992, s.179-180

²⁶⁴ a.g.e., s.180

²⁶⁵ a.g.e., s.181

13.2.5.1.3. Yazılıkaya

Boğazköyle 1,6 km mesafede, asıl Hattuşa şehir sahası dışında kalan bir kaya grubu içerisinde iki tabi kaya odası²⁶⁶ yapılmıştır. Bu odalar A ve B odaları olarak adlandırılmıştır. Üstü açık olan bu açık hava tapınağının duvarları kabartmalarla süslenmiştir. Yazılıkaya A odasının kuzey duvarında, batıdan gelen tanrılar ve doğudan gelen tanrıçaların birleştiği ana sahne vardır (Lev.XXXVI). Batıdan gelen tanrılar alayının başında Hitit panteonunun en yüksek rütbeli tanrısı Hava/Fırtına Tanrısı Teşup ve karşısında doğudan gelen tanrıçaların önünde Hepat bulunmaktadır. Ana tanrı ve ana tanrıça diğer tanrı ve tanrıçalardan daha büyük boyutta yapılmıştır²⁶⁷.

Teşup, başlarını öne eğmiş sakallı iki dağ tanrısının üstünde bir adımını ileriye atmış pozdadır. Tanrının başı ve ayakları profilden gövdesi cepheden betimlenmiştir. Ucu sivri konik biçimli ve boynuzlu başlığı vardır. Tanrı dizine kadar inen uzun kollu kısa elbise giymiş ve elbisesinin eteği arkaya doğru uzatılmıştır. Sağ eliyle omzundaki topuzu tutmaktadır. Sol elini ileriye uzatmış bu elin üzerinde HH işaretleriyle ismi yazmaktadır. Teşup'un yanında başında sivri külah bulunan bir boğa vardır. Hepat; dağ tepesine basan bir aslan üzerinde betimlenmiş ve yanında Teşup'un boğalarından birisi vardır²⁶⁸.

Hepat'ın arkasında dağ zirvelerine basmış panter üzerinde Tanrı Şarumma²⁶⁹ betimlenmiştir. Başında ucu sivri polos var ve kemerli kısa elbise giymiştir. Belinde hilal kabızalı kılıç ve sol elinde sap delikli balta vardır. Sağ elini ileriye uzatmış yular tutuyor ve elinin üzerinde HH işaretleriyle ismi yazmaktadır.

Şarumma'nın arkasında çift başlı kartal üzerinde iki genç tanrıça, Fırtına/Hava Tanrısı ile Hepat'ın kızları vardır (YK no.45,46). Tanrısal çiftin kızlarının ileriye uzatılmış ellerinin üzerinde adları bütün tanrı betimlerinde görüldüğü gibi bulunmaktadır²⁷⁰.

Hepat ve kızları profilden betimlenmiştir. Başlıkları şehir suru biçiminde, dikey yivlerle süslü silindirik polostur. Bu tanrıçalar uzun ve geniş kollu, beli kemerli uzun elbise ile betimlenmişlerdir. Etek aşağıya doğru genişlemiş ve diagonal çizgilerle süslenmiştir.

²⁶⁶ Bittel / Çambel 1951, s.14

²⁶⁷ Darga 1992, s.159

²⁶⁸ a.g.e., s.161

²⁶⁹ a.g.e., s.161

²⁷⁰ a.g.e., s.162

Eteğin uç kısımları arkaya doğru uzatılmıştır. Polosun altında aşağıya doğru inen ince bir örtü vardır. Kulaklarında küpe; ayaklarında ucu sivri ve yukarıya kıvrık ayakkabı bulunmaktadır.

Yazılıkaya'daki çift başlı kartal Alacahöyük'teki çift başlı kartaldan farklıdır. Tek boyun üzerine iki baş yapılmış ve boyun üç tane yatay bantla süslenmiştir. Başlar birbirine yakın, gövde uzun inmiş ve kuyruktan ayrılmamıştır. Kuyruk aşağıya doğru hafif genişlemiş ve ayrıntılar belirtilmemiştir. Kanatlar gövdenin üst kısmından iki yana açılmış ve yatay yivlerle süslenmiştir. Bu yatay yivleri iki dik bant kesmiş ve kanatlar üç bölüme ayrılmıştır. İlk banttan aşağıya doğru ucu yukarıya doğru kıvrık bir şerit inmiştir. İki yana açtığı pençelerinde herhangi bir hayvan yoktur.

13.2.5.2.

Küçü

k Taş Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.5.2.1. Yeniköy Kabartması

Steatitten altı düz üstü yuvarlatılmış stel benzeri küçük bir levha üzerine yapılmış kabartma (Lev.XXXVIII). Kabartmada Kırkların Koruyucu Tanrısı bir geyik üzerinde ayakta durmaktadır. "Kırkların Koruyucu Tanrısı"nın ikonografik özelliklerini, bütün Hititli özellikleri ile yansıtan bir eserdir²⁷¹. Figür Yazılıkaya'daki tanrı kabartmalarında olduğu gibi baş ve ayakları profilden vücudu cepheden betimlenmiştir. Hem geyik hem de tanrı sol profilden verilmiştir.

Figürün şapkası dikey yivlerle süslenmiş ve tek boynuzlu yapılmıştır. Elbisesi kısa kollu ve kısa eteklidir. Belinde ucu kıvrık ve hilal kabzalı bir kılıç vardır. Dirsekten kırıp önünde tuttuğu sol elinde ucu kıvrık lituus var ve ileriye uzattığı sağ eliyle bir kuş tutmaktadır. Kuşun kanadında ayrıntı iki yivle verilmeye çalışılmıştır. Geyiğin başı, boynuzları, toynakları gibi detayları belirgin yapılmıştır. Ön bacak adaleleri bir yivle belirtilmiştir.²⁷² Taşın arkası düz ve işlenmemiştir. Kabartmanın ikonografisi ve biçimi Hitit Sanatının tipik özelliklerini yansıtmaktadır²⁷³. Bu figür Hitit Dininden ve sanatından iyi bilinen Kırkların Koruyucu Tanrısı'nı tasvir eden ilginç bir örnektir²⁷⁴.

²⁷¹ Emre 2001, s.491

²⁷² Arık 1937, s.217

²⁷³ a.g.e., s.217

²⁷⁴ Özgüç 2001, s.487

13.2.5.3. Pişmiş Toprak Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

13.2.5.3.1. Figürünler

Figürünlerden bahseden Hitit metinlerde fildişinden (KAxUD AM.SI), demirden (AN.BAR), ağaçtan (GIŞ) kartal figürleri kaydedilmiştir²⁷⁵. Alishar, Alacahöyük ve Boğazköy’de bulunan pişmiş toprak ve Acemhöyük’te bulunmuş olan fildişi figürünü ve kanat parçası bu belgeleri doğrular niteliktedir.

Alishar II. katta bulunmuş Eski Hitit Çağına ait iki figürün²⁷⁶ vardır. Oldukça canlı betimlenmişler. İlkinin gövdesinin alt kısmı kırılmış. Gagası kemerli, gözleri yuvarlak kabartma şeklinde yapılmış ve kanadı yivlerler süslenmiştir (Lev.XXXIX/1). İkincisinin sadece baş kısmı mevcut ve başın bir tarafı da gözden itibaren kırılmış. Gagası bir yivle belirtilmiştir. Gözleri yuvarlak bir düğme gibi yapılmıştır (Lev.XXXIX/2).

Alacahöyük’te bulunmuş bir figürün parçasının²⁷⁷ gagası kısa, arka tarafındaki kırığa rağmen kanatları bellidir. Gözü yuvarlak kabartma şeklinde yapılmıştır (Lev.XXXIX/3). Alacahöyük II. kültür çağında bulunmuş başka bir figürün parçası daha vardır²⁷⁸. Gagası sivri, kemerli ve oldukça yapılmıştır. Gagasının üzeri ve gözün arka tarafı çimdiklerle süslenmiştir. Göz yuvarlak ve göz bebeği çukur yapılmıştır (Lev.XL/1).

Boğazköy’den vereceğimiz örnek 2,45 x 0,65 cm ölçülerinde bir kartalın ön kısmına ait figürün²⁷⁹ parçasıdır. Gagası kısa ve düz, boynu uzun yapılmış ve gövdesi kırıktır (Lev.XL/2).

13.2.5.4. Metal Eserler Üzerinde Yırtıcı Kuşlar

13.2.5.4.1. Heykelcik Kaplaması

Alacahöyük’de bulunmuş bir eser. Kırkların Koruyucu Tanrısı; başka malzemeden yapılmış bir heykelin üzerine perçinlerle tutturmak üzere düşünülmüş, altın kaplama heykelciktir. Eser olasılıkla döküm tekniğiyle yapılmıştır. Heykelin kendisinin hangi

²⁷⁵ Ertem 1965, s.182

²⁷⁶ Schmidt 1932, s.135–136

²⁷⁷ Koşay 1966, s.49

²⁷⁸ a.g.e., s.61

²⁷⁹ Boehmer, 1979, s.45

malzemeden olduğuna dair ipucu yoktur. Hitit yazılı kaynakları altın ve gümüş kaplamalı tanrı heykellerinden söz eder. Bu örnekte başın iki yanında iki küçük delik vardır²⁸⁰.

Başın üst kısmı eksik olduğundan başlığı olup olmadığı bilinmiyor²⁸¹. Burnu, sol yanağı ve sağ kolunda ezikler vardır. Dudaklar kalın ve geniş, kaşlar çatık ve burunla bitişik; kaşla göz arası geniş yapılmıştır. Boynu oldukça kalın ve kısadır. Uzun ve “V” yakalı bir elbise giymiştir. Elbisenin alt kısmında “V” şeklinde bir yiv vardır. Ayakları görünmemektedir. Kolları dirsekten bükmüş ve önünde tutmaktadır. Önünde tuttuğu sağ elinde ucu kıvrık lituus, sol elinde bir kartal vardır (Lev.XL/3).

13.2.5.4.2. Gümüş Geyik Ritonu

New York Norbert Schimmel Koleksiyonunda bacaklarını gövdesinin altına kıvrımış, oturur pozda başını dik tutmuş geyik biçimli riton yer almaktadır. Gövdesinin yan tarafında kulbu var. İki parça halinde yapılmış ve baş ile protom kısım birbirine eklenerek bir bütün oluşturulmuştur. Ekleme yeri bezekli bir şeritle kapatılmıştır. Bu şerit, boynuzlar ve kulaklar ayrı yapıp kabın üzerine yerleştirilmiştir. Gözler, kaşlar ve şeritteki kare bezekler başka bir madde ile kakma tekniğiyle yapılmıştır; ancak bu elemanlar bugün yok olmuşlardır²⁸². Geyiğin boynuzları büyük, kulaklarını dikmiş, hemen ayağa kalkacakmış gibi bir pozda betimlenmiştir (Lev.XLI).

Kabın ağız kısmında oldukça canlı figürlerle bezeli bir friz vardır. Frizde sırasıyla; çapraz boğa ayaklı tabure üzerinde oturan, tek boynuzlu ucu sivri şapkasıyla ve uzun elbisesiyle betimlenmiş tanrı, tanrının sağ elinde kadeh, ileriye uzattığı sol elinde iri bir kartal bulunmaktadır. Tanrının önünde geyik üzerinde sol elinde kartal, sağ elinde ucu kıvrık silah (litius) tutan, başında takke biçimli külah olan, uzun saçlı, kısa elbiseli genç bir tanrı vardır. Buradaki tanrılar kült envanteri yazıtlarından bildiğimiz Koruyucu Tanrı'nın tariflerine uyan bir betimleme sergilemektedir²⁸³.

Bu tanrıların huzurunda kısa elbiseleriyle betimlenmiş üç erkek figürü vardır. Öndeki figür sağ elindeki gaga ağızlı testiden şarap boşaltarak sunum yapıyor. Bu figürün arkasında ekmek olması muhtemel yiyecek sunan bir figür ve arkasında çömelmiş elindeki vazoyu

²⁸⁰ Özgüç 2002, s.487

²⁸¹ a.g.e., s.487

²⁸² Darga 1992, s.39

²⁸³ a.g.e., s.40

tanrılara sunan üçüncü figür vardır. Bütün figürlerin ayaklarında uçları yukarıya doğru kıvrık ayakkabılar bulunmaktadır.

Üçüncü figürün arkasında stilize bir ağaç ve ağacın altında ayaklarını toplamış uyuyan bir geyik; duvara asılmış içi oklarla dolu oktanlık ve posttan kalkan veya tulum; toprağa saplanmış dik duran iki mızrak yer almaktadır. Geyik Tanrı LAMA'nın kutsal kült eşyasıdır. Frizin baş figürleri olan tanrıların kimlikleri önlerinde, altından kakma oval levhacıklar üzerine HH işaretleriyle yazılmıştır²⁸⁴.

13.2.5.4.3. Silahlar Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Silahlara vereceğimiz ilk örnek Şarkışla Tören Baltasıdır. Kayseri-Şarkışla'da bulunmuş olan bronz baltanın her yüzü ve ağız kenarının gösterişli figürlerle süslü olması ve ağız kenarının keskin olmaması tören baltası olduğunu göstermektedir (Lev.XLII).

Baltanın dar yüzlerinde sap deliğinin altında ve üstünde birer tane kanatlı aslan protomu vardır. En üstte - sap deliğinin üstünde - yan yana sıralanmış üçer tane kanatlı grifon protomu bulunmaktadır.

Baltanın ağız kısmı keskin olmayıp dış bükey silme halindedir ve bu silmenin iki ucu iki kartal başıyla bitirilmiştir. Geniş yüzler bantla çerçevelenmiş ve çerçevenin içine; sakallı, uzun giysili, konik ve sivri başlıklı iki elini yukarıya kaldırmış bir figür yerleştirilmiştir. Bu figür elleri üzerinde bir aslan protomu taşımaktadır. Figürün konik başlığında dört tane boynuz vardır. Figürün ayakları gözükmemektedir ve eteğinin yan taraflarında boynuzlar vardır. Figürün tuttuğu aslanın pençeleri, başı ayrıntılı ve plastik olarak, bacakları kabartma olarak yapılmıştır.

Aslanın üzerinde sivri konik başlıklı, uzun elbiseli, sakalsız, yuvarlak yüzlü, sağ kolunu öne uzatmış bir figür vardır. Bu figürün başlığında da dört boynuz vardır. Muhibbe Darga bu figürün Güneş Tanrısı sakallı figürün de Dağ Tanrısı olduğunu açıklamıştır. Başlığın üzerinde kanatlı bir güneş kursu bulunmaktadır. Bu güneş kursunu, Güneş Tanrısı'nın iki omzuna çömelmiş insan vücutlu, kartal başlı iki karışık varlık taşımaktadır. Tek elleriyle güneş kursunun uçlarından tutmaktadırlar.

²⁸⁴Darga 1992, s.39

Tören baltasının ensesinde yer alan sekiz plastik figürün arasında dikdörtgen, dört yüzlü bir sap dikkati çekmektedir. Buradaki tanrının yanlarında ve üstünde ikincil figürlerle konunun genişlik kazanması Hititlerin tasarım alanındaki yetenek ve becerilerinin ayrı bir kanıtıdır. Benzer bir durum taş yapıtlar arasında Fasıllar ve Eflatunpınar anıtlarında gözlemlenmektedir²⁸⁵.

Bir diğer balta da, Bolu Seben Baltasıdır. Bolu Müzesinde bulunan, uzunluğu19.2, genişliği 7.9 cm olan bronz balta, sap delikli ve tek ağızlıdır. Kartal başı biçiminde kolcukları vardır²⁸⁶. Sap deliğinin üstü yarım ay şeklinde aşağıya doğru açılmaktadır. Sap deliğinin hemen altına kartal başı biçiminde iki tane kolcuk yapılmıştır. Kartallar kaşlarını çatmış pozda. Gözler kabartma olarak betimlenmiştir. Kartalların gagaları eğri ve sivridir. Baltanın kalınlığı aşağıya doğru incelmış ve ağzı keskin yapılmıştır. Kartal başlarından sonra eni daralmış ve aşağıya doğru indikçe genişlemiş ve ağzı hafif oval yapılmıştır (Lev.XLIII/1).

Son örnek İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde bulunan, steatitten yapılmış sap delikli bir balta kalıbıdır²⁸⁷. Tek ağızlı olan baltanın sap deliğinin üstünde birbirine doğru bakan iki kartal başı vardır. Balta sap deliğinin altından itibaren yukarıya doğru genişlemiş ve sap deliğinin üstünde iki yırtıcı kuş başıyla bitirilmiştir. İki kuş başı arasında, başlarla aynı hizada bir çıkıntı vardır. Kuşların gözleri hafif belli edilmiş ve gagaları da hafif açık yapılmış. Boyunlarında ikişer yatay yiv bulunmaktadır. Sap deliğinin yan tarafları kuşların boynundan itibaren çizgilerle süslenmiştir. Sap deliğinin altında tek tarafta çentik şeklinde kolcuk vardır (Lev.XLIII/2).

13.2.5.5. Mühürler Üzerinde Yırtıcı Kuş Tasvirleri

Tarsus'ta bulunmuş hematitten yapılmış çekiç başlı bir mühürde²⁸⁸ yırtıcı kuş betimlenmiştir. Mührün gövdesi kare şeklinde yapılmıştır. Dört gövdesinde bir de esas mühür alanında olmak üzere mühürde beş sahne betimlenmiştir (Lev.XLIV/3). Kare olan esas mühür alanı geniş örgü bantlarıyla çerçevelenmiş ve oturan tanrıçanın huzurunda bir erkek figürü betimlenmiştir. Tanrıçanın önünde meyvelik sunak vardır. Mührün diğer dört yüzünde de oturan tanrı ve tanrıçalarla onlara tapanlar bulunmaktadır. Birinci sahne de tahtında oturmuş elinde kuş tutan tanrının huzurunda başka bir tanrı; ikinci sahnede oturan tanrıçanın huzurunda kartal başlı grifon ve önünde yuvarlak tablalı konik ayaklı sunak ve HH işaretleri

²⁸⁵ Darga 1992, s.107

²⁸⁶ Yıldırım 2001, s.132

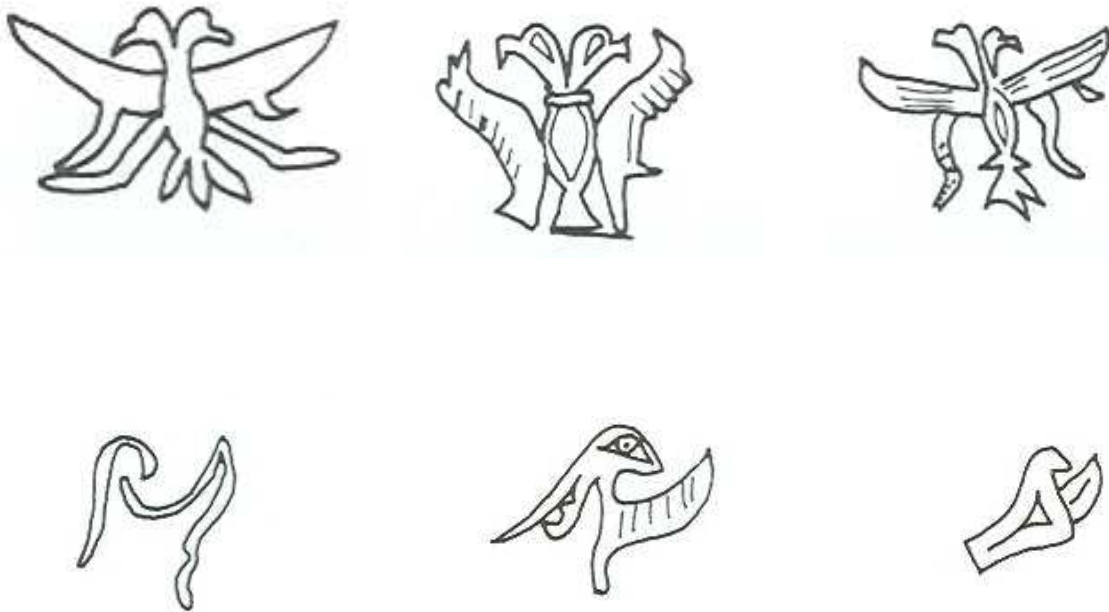
²⁸⁷ Önder 2004, s. 29

²⁸⁸ Darga 1992, s.72

vardır. Üçüncü sahnede; tahtta oturan tanrıçanın huzurunda sağ elinde kılıç olan bir figür bulunmaktadır. Dördüncü de tahtta oturan tanrının elinde bir kartal ve önünde başka bir hayvan daha var. Figürlerin hepsi profilden betimlenmiştir. Tanrılar sivri uçlu polos giymişler ve elbiseleri uzun, ayaklarında ucu yukarı kıvrık ayakkabı vardır. Mührün her dikdörtgen yüzü, ayrı bir kompozisyon alanı olarak kullanılmıştır. Burada, böylece kült töreninin her evresi betimlenmiştir²⁸⁹.

Boğazköy İmparatorluk dönemi mühürlerinde omzunda eğri silahı olan kısa elbiseli sivri külahlı bir tanrının elinde başını geriye çevirmiş, tek kanadını açmış yırtıcı kuş vardır. Çevresinde HH işaretleri yapılmıştır (Lev.XLV/1,2). Bazı Boğazköy mühürlerinde ise Yeniköy kabartmasında ve Arnuvanda II'nin mühründe olduğu gibi tanrının elindeki kuş ileriye bakmaktadır (Lev.XLV/3,4). Oval damga mühürlerde tek kanadını açmış kuş, bazen de hiyeroglif işaretleri arasında görülmektedir (Lev.XLV/4; Lev.XLVI/1).

Çift başlı kartal bazı oval ve yüzük şeklinde olan mühürlerde hiyerogliflerin arasında görülmektedir (Lev.XLVI/2-4; Lev.XLVII/1,2). Bazılarında merkezdeki hiyeroglifleri çevreleyen bir çerçeve olarak yan yana sıralanmıştır (Lev.XLVII/2.3). Yüzük şeklinde olan bazı mühürlerde mühür alanının köşelerinde yazıtı sınırlamaktadır (Lev.XLVIII/1,2).



Şekil. 4 Hitit Hiyerogliflerinde Görülen Yırtıcı Kuşlar

²⁸⁹ Darga 1992, s.72

14. SONUÇ

Anadolu Sanatında ilk kez Akeramik Neolitik Dönem’de ortaya çıkan yırtıcı kuşlar, varlıklarını çeşitli dönemlerde (Kalkolitik Çağ, Eski Tunç Çağı, Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hitit Dönemi’nde) muhtelif sanat eserleri üzerindeki betimlemelerle sürdürmüşlerdir. Arkeolojik kazılarda ele geçen kuş kemiği kalıntıları, sanat eserleri üzerinde tasvir edilen bazı türlere ait yırtıcı kuşların, belli bölgelerde ve belli zaman dilimi içerisinde Anadolu’da var olduklarını ortaya koymuştur. Boğazköy, Keban Baraj Bölgesi ve Kuşaklı kazılarında elde edilen paleozoolojik bilgilere göre tespit edilen yırtıcı kuş türleri arasında kartal ve doğan²⁹⁰ bulunmaktadır. Kaman Kalehöyük²⁹¹ ve Çatalhöyük’te²⁹² yapılan kazılarda da akbaba kalıntılarına rastlanmıştır.

Yırtıcı kuşlar Neolitik dönemde Nevali Çori’de heykeltıraşlık eserlerle, Göbekli Tepe’de P 43 no’lu T biçimli kabartmalı dikili taşla ve küçük akbaba figürünüyle, Çatalhöyük’de akbaba tapınaklarındaki duvar resimleriyle temsil edilmektedir.

Nevali Çori’de totem dikmesi üzerinde; iki insan başı üstünde başı kırılmış yırtıcı kuş ve bu dikmenin alt tarafında olduğu düşünülen karşılıklı iki yırtıcı kuş daha vardır. Bununla birlikte insan kuş karışımı iki heykel daha mevcuttur. Nevali Çori’de bulunmuş bu heykeller, kuş ve insan kafası motifinin dönemin plastik sanatları içinde sık kullanılan ana temalardan biri olduğunu göstermektedir²⁹³. Neolitik dönemde yırtıcı kuşlarla birlikte yılan motifi de çok sık kullanılmıştır. Bu dönemde Kartal ve yılan ikili motifi halkların inançlarını, dünyaya bakış açılarını aktarıcı sembolik dilde sık kullanılan bir ifadedir. Kartal motifinin gökyüzünü, yılan motifinin ise yeraltı güçlerini temsil ettiği bilinmektedir²⁹⁴.

Neolitik Dönemde sıklıkla görülen diğer bir yırtıcı kuş da akbabadır. Nevali Çori’de 50 cm yüksekliğinde akbaba heykeli bulunmuştur. Bu heykelin minyatür bir örneği Göbekli Tepe’de bulunmuştur. Ayrıca akbaba, Göbekli Tepe’de P 43 no’lu T biçimli kabartmalı taşta betimlenmiştir. Çatalhöyük’te üç tapınağa ait duvar resimlerinde de işlenmiştir.

Göbekli Tepe’deki kabartmalı taşta, akbaba, yılan, akrep, tilki ve insan figürüyle betimlenmiştir. Yılan, akrep ve akbaba birlikte düşünüldüğünde betimlenen insanın kaderi

²⁹⁰ Ünal 2007, s.106

²⁹¹ Hongo 1996, s.90

²⁹² Schmidt 2006, s.58

²⁹³ Hauptman 2007, s.431

²⁹⁴ a.g.e., s.441

hakkında çok olumlu ipuçları içermez²⁹⁵. Akbaba genellikle Çatalhöyük'te bulunan akbaba mabedindeki ünlü duvar resminde görüldüğü gibi ölümlerle ilgili törenler ile ilişkilendirilmiştir²⁹⁶.

Çatalhöyük'de tapınak iç duvarlarında ortaya çıkartılan tek, çift ya da dizi şeklinde olan ve merkezlerinde bir boşluk bulunan kabartmalar Mellaart tarafından “kadın göğsü” olarak yorumlamıştır. Mellaart bu kabartmaların “göğsün” içinde saklanmış olarak tilki dişi, sansar kafatası, büyük bir yaban domuzunun alt çenesi ve kızıl akbaba (*Gyps Fulvus*) başlarının yer aldığını belirtmektedir²⁹⁷. Mellaart, akbaba başlarının, bu göğüs olarak yorumladığı kabartmaların uçlarından dışarı fırladığını ifade etmektedir. Mellaart, kadın ve akbaba (yani kadın ve vahşi hayvan) birlikteliğini, ilk bakışta şaşırtıcı olan ama sonuçta yine kendisine göre oldukça mantıklı gelen, kadın ve ölüm ilişkisine kadar götürür. Ona göre hayatı üreten güç, aynı zamanda ölümün inkârı işlevini de görmektedir²⁹⁸. Ancak bu yorumlar K. Schmidt tarafından kabul görmemektedir. Ona göre, Neolitik sembol dünyasının sadece kadın, erkek, yaşam ve ölüm ilkelerine indirgenmesi çok basitleştirici bir yaklaşımdır.

Neolitik dönemde anıtsal yontuculuk, tümüyle özel yapılar ile bağlantılıdır²⁹⁹. Bu dönemde ele geçen bütün yırtıcı kuş betimleri inançla ilgili özel mekânlarda bulunmuştur.

Neolitikçi takip eden dönemde (Kalkolitik) yırtıcı kuş betimlemeleri daha çok mühürler üzerinde görülmektedir. Ancak araştırmaların sayısı arttıkça değişik türde üzerinde yırtıcı kuş tasviri bulunan sanat eserleri ortaya çıkabilir. Şimdilik bu tasvirlerle ilgili bilgilerimiz Değirmentepe kazılarından gelmektedir. Burada ele geçen üç tane damga mühür üzerinde kartal betimlerine rastlanmıştır. Daha önceki dönemde de olduğu gibi kartal yine yılanla birlikte betimlenmiştir.

Yırtıcı kuş İlk Tunç Çağı'nda Alacahöyük ve Horoztepe'de görülmektedir. Yırtıcı kuş Alacahöyük'te güneş kursu üzerinde, Horoztepe'de ise müzik aleti olarak yorumlanan sistrumlar üzerinde yer almıştır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda; yırtıcı kuşlar çaydanlık, meyvelik ve ritonların üzerine tünemiş plastik kartallarla, banyo kapları üzerine kabartma olarak yapılan kartallarla,

²⁹⁵ Schmidt 2007, s.447

²⁹⁶ Hauptmann 2007, s.146

²⁹⁷ Schmidt 2006, s.58, Mellaart 2003, s.30

²⁹⁸ Schmidt 2006, s.58

²⁹⁹ Schmidt 2007a, s.114

kartal ve kartal başı biçimli ritonlarla, fildişi şahin figürleriyle, kalıplar üzerindeki yırtıcı kuş betimleriyle, yırtıcı kuş şeklinde damga mühürlerle, damga ve silindir mühürlerdeki yırtıcı kuş betimleriyle temsil edilmektedir.

Kartal ve kartal başı şeklinde ritonların M.Ö. 19. ve 18. yy'da tören kabı olarak oldukça rağbet gördüğü görülmektedir. Kartal biçimli ritonlar tünemiş ve uçar pozda yapılmıştır. Oldukça gerçekçi betimlenmişlerdir.

Damga mühür ve mühür baskılarında; yırtıcı kuş avlanma sahnesi, tanrı ve tanrıçalarla birlikte yırtıcı kuş, kartal, çift başlı kartal, bir başı kartal bir başı aslan olan karışık varlık ve bir merkez etrafında dönen yırtıcı kuş başları şeklinde görülmektedir.

Boğazköy, Kültepe ve Sirkelihöyük'te bulunan bir grup damga mühürde avını yakalamak üzere olan kartal betimlenmiştir. Bu mühürlerde kartalın yakalamak üzere olduğu hayvanı ya korkudan sinmiş tavşan ya kaçmakta olan dağ keçisi ya da daha iri hayvanlar teşkil etmektedir.

Bu mühürlerde kartal yandan betimlenmiş. Kanatları ve kuyrukları kalemler şeklinde yapılmıştır. Kartalların gözleri badem şeklinde yapılmış. Gövdeleri düz bırakılmıştır. Kültepe örneği hariç kartalların başlarında ucu arkaya doğru kıvrılmış hörgüç vardır. Kuşların gagaları sivri ve kemerli yapılmıştır. Bazı mühürlerde figürler çerçeve içerisinde yapılmıştır.

Kültepe ve Boğazköy'de bulunan başka bir grupta karşı karşıya duran iki kartal ve pençeleri altında yine sinmiş tavşan vardır. Bu kartalların kanatları ve kuyrukları da kalemler halinde yapılmıştır. Kartalların gagaları sivri ve kemerli yapılmış ve başlarının üzerinde hörgüçleri vardır.

Boğazköy'de bulunmuş bir mühürde karşılıklı durmuş, başı kuş, gövdesi aslan gövdesi olan iki karışık varlık ve pençeleri altında kaçmaya çalışan tavşan vardır.

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda damga mühürlerde en çok görülen motif çift başlı kartaldır. Motif, mühürler üzerinde sıklıkla arma şeklinde kullanılmıştır. Heraldik çift başlı kartal Kültepe, Alishar, Karahöyük, Acemhöyük ve Boğazköy damga mühürlerinde görülmektedir. Bazılarının mühür alanında sadece çift başlı kartal, bazılarında ise saç örgüsü, helezon, spiral, örgü bandı veya birbirine paralel yatay küçük çizgilerden oluşturulmuş çerçeve içerisinde çift başlı kartal vardır. Çerçeve bu dönemde çok sevilerek kullanılmış bir motiftir. Özellikle Kahöyük'te iç içe çerçeveler çok sık yapılmış ve ortada kalan küçük

boşluğa çift başlı kartal yerleştirilmiştir. Asur Ticaret Kolonileri Çağında bazı mühürlerde çift başlı kartal yerine tek başlı kartal yapılmıştır.

Bazı mühürlerde cepheden betimlenmiş tek kartal vücudunun üzerindeki başın birisi kartal başı birisi aslan başı olarak yapılmıştır. Çift başlı kartalın yapılış amacı kartalın gücünü kuvvetlendirmek, aslan ve kartal başının tek vücut üzerinde yapılmasındaki amaç ise kartal ve aslanın gücünün birleştirilmek istenmesi olmalıdır. Anadolu'da M.Ö. 18. yy damga mühürlerinin ana motiflerinden biri olan kuş ve aslan başlı kartallar imdugud sınıfına aittir. Sümerce imdugudun kelime anlamı dev kuştur. Aslan başlı ve kartal vücutlu olan bu kuş Akadlar tarafından Anzu kelimesiyle adlandırılmıştır³⁰⁰. Anzu sis ve pus anlamına da gelir. Mezopotamya mitolojisinde sık sık karşımıza çıkan bu karışık yaratık Anadolu'da özellikle Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Kültepe ve Konya Karahöyük mühürlerinden tanınmaktadır. Aslan - kartal başlı kartallara Hitit İmparatorluk Çağı sanatında rastlanmamaktadır. Sonuç olarak Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda sıkça karşımıza çıkan kartal, tek başlı kartal, çift başlı kartal, aslan – kartal başlı kartal damga mühürler üzerinde sık sık betimlenmiştir.

Çift başlı kartal motifine nadiren Asur Ticaret Kolonileri Çağı silindir mühürlerde de rastlanmaktadır. Damga mühürlerde sahnenin ana konusunu oluştururken, silindir mühürlerde kalabalık bir sahnede betimlenmiştir. Dekoratif amaçlı mı yoksa bir tanrıyla ilişkilendirilerek mi yapıldığı bilinmemektedir. Hitit İmparatorluk Çağı yüzük mühürlerinde ise çift başlı kartallar sık sık sınırlandırma motifi olarak kullanılmışlardır.

Karahöyük Damga mühürleri üzerindeki kartallarda kanatlar ve kuyruklar kitle halinde yapılmış ve çoğunlukla ayrıntıları belirtilmemiştir. Çok az örnekte ayrıntılar kanatlar ve kuyruklarda taranarak gösterilmeye çalışılmış ve gövde düz bırakılmıştır. Boğazköy ve Alişar örneklerinde gövdeler düz bırakılmış kanatlar ve kuyruklar kalemler halinde yapılmıştır. Kültepe mühürlerinde ise kanatlar ve kuyruk bazen düz bırakılmış, bazen de kitle halinde yapılan kanat ve kuyruk taranarak tüyler gösterilmeye çalışılmıştır.

Örneklerine Kültepe, Karahöyük ve Acemhöyük'te rastlanan bir grup damga mühürde, merkezdeki bir nokta etrafında dönen kartal başları mevcuttur. Üzerinde bu tarz betimlemeler bulunan damga mühürlerin sayısı artmamıştır.

İkonokrafide hiçbir yırtıcı kuş tek başına bir tanrının atribütü olmamıştır. Kartal tanrıların bazı özelliklerini hatırlatmaktadır. Genelde Av Tanrısı – Kırkların Koruyucu Tanrısı

³⁰⁰ Black / Green 1992, 107-108

ve Dağ Tanrıları, kartalla birlikte görülmektedir. Kaniş'in Baş Tanrıçası, Kuşlu Çıplak Tanrıça, Geyik Üstünde Çıplak Tanrıça yırtıcı kuşlarla betimlenmiştir. Silindir mühürler üzerinde yırtıcı kuş genelde tanrılarla birlikte kalabalık sahnelerde betimlenmiştir. Collins av hayvanları, yırtıcı hayvanlar ve kartalın Koruyucu Tanrılar ve Av Tanrıları'nın aksesuarı olduğunu ifade etmekte ve bunun sebebini kartalın çok başarılı bir avcı olmasına bağlamaktadır³⁰¹.

Hitit İmparatorluk Çağında yırtıcı kuşlar, kaya anıtları üzerinde, küçük taş eserler üzerinde, pişmiş toprak figürinlerde, metal riton ve silahlarda, kaplama heykelciklerde ve mühürlerde görülmektedir.

İmparatorluk döneminde kaya anıtları üzerinde görülen yırtıcı kuş çift başlı kartaldır ve bir sahnenin parçası olarak yapılmıştır. İmamkulu kabartması aşındığı için ayrıntılar seçilememektedir. Alacahöyük ve Yazılıkaya'daki çift başlı kartal kitle halinde yapılmış. Ve ayrıntılar kazıma çizgilerle verilmiştir. Alacahöyük kartalının kanatları ve kuyruğunda ayrıntılar belirtilmiş. Kanatlar iki dik çizgiyle, kuyruk iki yatay çizgiyle üçer bölüme ayrılmıştır. Yazılıkaya kartalının kuyruğu düz bırakılmış, kanatları Alacahöyük'teki gibi dik bantlarla üç bölüme ayrılmıştır. Alacahöyük kartalında iki boyun V şeklinde açılmış ve boyunlarda birbirine paralel bantlar vardır. Yazılıkaya kartalında tek boyun üzerine iki baş yapılmış ve boyunda yine yatay bantlar vardır. Alacahöyük kartalının gövdesi oval yapılmış ve gövde dik bir çizgiyle iki bölüme ayrılmıştır, kanatlar ve kuyruk gövdeden küçük çizgilerle ayrılmıştır, Yazılıkaya kartalının gövdesi kuyruktan ayrılmamış ve kuyruk işlenmeden düz bırakılmıştır. Alacahöyük kartalının pençeleri altında iki tavşan vardır. Yazılıkaya kartalının pençelerine herhangi bir hayvan yoktur.

Yırtıcı kuşlar Yeniköy kabartması, gümüş geyik ritonu ve altın kaplama heykelcikte Kırkların Koruyucu Tanrısı'nın elinde betimlenmiştir. Yeniköy kabartması ve altın kaplama heykelcikte kartallar kitle halinde yapılmışlar. Ayrıntılar belirtilmemiş sadece Yeniköy kabartmasında kartal kanadına iki kısa yiv yapılmıştır.

Gümüş geyik ritonundaki kartallar çok iyi süslenmiştir. Profilden betimlenen kuşların kanatları gövdeden ayırt edilmiştir. Kanatlar çizgilerle yapılmış, çizgiler yatay bantlarla kesilmiş, kuyruklar düz bırakılmış, gövde noktalarla süslenmiştir. Kuşların boyunlarında

³⁰¹ Collins 1989, s.120

Alacahöyük ve Yazılıkaya kartallarında olduğu gibi yatay bantlar vardır. Gagaları bir yivle ikiye ayrılmış ve gaga dipleri belirtilmiştir.

Pişmiş toprak figürünler Alacahöyük, Alishar ve Boğazköy’de bulunmuştur. En güzel örnekleri Alishar sunmaktadır. Kanatlar manto gibi yapılmış ve kazınarak tüyler belirtilmeye çalışılmıştır.

Hitit silahları üzerindeki yırtıcı kuş betimlerini, baltalar üzerindeki kartal başları temsil etmektedir. Tören baltaları üzerinde sadece kartalın başı plastik olarak betimlenmiştir. Şarkışla tören baltasının ağız kısmını iki kartal başı süslemektedir. Bolu Seben baltasının sap deliğinin alt kısmındaki iki kolcuk kartal başından oluşmaktadır. Ayrıca İstanbul Arkeoloji Müzesi’nde bulunan bir balta kalıbının sap deliğinin üst kısmında iki kartal başı vardır. Kartal başları plastik olarak yapılmış, sivri uçlu kemerli gagaları vardır. Şarkışla baltası ve İstanbul Arkeoloji Müzesi’ndeki balta kalıbında kartalların boyunlarında Alacahöyük, Yazılıkaya ve gümüş geyik ritonundaki kartallarda olduğu gibi yatay bantlar vardır. Bolu Seben baltasındaki kartal başlarının boyunları düz bırakılmış.

Hitit İmparatorluk Dönemi’nde damga mühürlerde kartal ve çift başlı kartalın oldukça yaygın kullanıldığı görülmektedir ve daha stilize yapılmışlardır. Kartal ve çift başlı kartal Boğazköy mühürlerinde ekseriya yazı işareti veya doldurma motifi olarak kullanılmıştır³⁰².

Kartal ve şahin M.Ö. II. bine tarihlenen yazılı belgelerde (Hitit) sık sık sözü edilen yırtıcı kuşlardır. Bunlar tanrı tasvirli metinlerde, ritüellerde, fal metinlerinde, mitolojik metinlerde geçmektedir. Yine Hitit metinlerinde şahinin avcı bir kuş olduğu ve kuş yavrusu avladığı belirtilmektedir³⁰³. Bu metinden Hititler döneminde yırtıcı kuşla avlanmanın bilindiğini anlıyoruz. Eskiden beri bilinen yırtıcı kuşla avlanma doğan, atmaca ve altın kartalla yapılmaktadır. Canby, doğanla avcılığın eti taze ele geçirmek için geliştirilmiş bir uygulama olduğunu düşünmekte ve kraliyet ailesi ve asiller için yırtıcı kuşla avlanmanın av oyunu olduğunu ifade etmektedir³⁰⁴.

³⁰² Ertem 1965, s.181

³⁰³ a.g.e., s.195-198

³⁰⁴ Canby 2002, s.167

KATALOG

1. Lev. I/1,2

Totem dikmesi

Nevali Çori

Kireçtaşı

M.Ö. 8800–7900

Y.100 cm

Üç parça halinde bulunan bir heykel. Heykel sırt sırta çömelmiş iki kadın ve bu kadınların başları üzerinde bir tane kuş figüründen oluşmuştur. Başlardan birinin ön kısmı kırılmıştır. Figürlerin saçları birbirini kesen kazıma çizgilerle ağ gibi yapılmıştır. Ağ gibi yapılan bu saçlar omuzlara sarkıtılmıştır. Figürlerin karınları ve cinsel organları yuvarlak yapılmıştır. Doğum pozisyonu betimlenmiş olabilir. Dikmenin üst kısmını oluşturan tünemiş kuşun başı kırıktır. Kuşun kanatları gövdenin üzerinde manto gibi durmaktadır ve tüyler çizgilerle verilmeye çalışılmıştır. Heykelin alt kısmı devam etmektedir³⁰⁵. Daha sonraki yıllarda çıkan iki kuş heykeli bu dikmeye ait olmalı. Totem dikmesi tamamlandığında alt bölümde yan yana iki kuşun hemen hemen yüz yüze yerleştirildiği ve ayaklarının yandan betimlendiği görülmektedir³⁰⁶.

Hauptmann 2007 a, s.561, r.99

2. Lev. I/3

Heykel

Nevali Çori

Kireçtaşı

M.Ö. 8800–7900

Y.56 cm, G. 21 cm, D.35 cm, Başın Y. 29 cm

Şanlıurfa Müzesi; Env. No: NÇ 89–50

³⁰⁵ Hauptmann 2007, s.561

³⁰⁶ Hauptmann 2007a, s.145

III. tabakada 3 nolu evin temelinde, kült yapısının yaklaşık 70 cm güneydoğusunda bulunmuştur. Heykel, daha büyük sütunlu bir kompozisyonun parçası ve bir kadına ait olduğu düşünülen bir başdan³⁰⁷ oluşmaktadır. Alın kısmında saç kalın bir kâkül şeklinde yapılmıştır. Bu dikili taşa benzer taşın başı kırılmış büyük bir kuş heykeline benzemektedir. Kuş pençeleriyle alnın iki yanından kavramış gibidir³⁰⁸.

Hauptmann 1999, r.11A-B; Hauptmann 2007 a, s.561, r.95

3. Lev. I/4y

Heykel

Nevali Çori

Kireçtaşı

M.Ö. 8800–7900

Y.37 cm, G. 26 cm, D.20 cm

Şanlıurfa Müzesi; Env. No: NÇ 87/95

Kaba yapılmış bir heykel. Baş, kollar ve karnın alt kısmı kırıktır. Ön tarafında kuş kafası olduğu anlaşılan bir çıkıntı vardır. Kol başlangıçları aslında kanat olmalıdır. Bu heykel insan kuş karışımı bir yaratıktır.³⁰⁹

Hauptmann 1999,r.15A-B; Hauptmann 2007 a, s.561, r.97

4. Lev. II/1

Akbaba Heykeli

Nevali Çori

Kireçtaşı

Y.50 cm, G. 30 cm, D.18 cm

Şanlıurfa Müzesi; Env. No: NÇ 90/kayıtsız

³⁰⁷ Hauptmann 1999, s.124

³⁰⁸ Hauptmann 2007a, s.561

³⁰⁹ a.g.e., s.561

Kireçtaşından yapılmış kuşun gaga kısmı kırıktır ve ayakları betimlenmemiştir. Heykeldeki geçme çıkıntısı, duvar içine sabitlenmesinde kullanılmak üzere yapılmış olmalıdır. Heykelin gözleri ve gagasında siyah renk kalıntılarına rastlanmıştır.

Hauptmann 2007 a, s. 430-431, r.103

5.Lev. II/2

Akbaba Figürünü

Göbeklitepe II. tabaka

Kireçtaşı

M.Ö. 8800–8000

U. 4,2cm, G. 1,3 cm

Şanlıurfa Müzesi; Env. No: GT 98–01

Açık kırmızı kireçtaşından yapılmış bir akbaba figürünü. Taşın yüzeyi iyice düzleştirilerek parlatılmış. Gagası çengel şeklinde kıvrılmış olan akbaba oldukça gerçekçi betimlenmiştir.

Schmidt 2007, s.446, r.23

6. Lev. III

Kabartmalı Dikili Taş

Göbekli Tepe

Kireçtaşı

Göbekli Tepe D yapısının kuzeybatı yuvarlak duvarında yer alan P 43 no'lu dikilitaş. T biçimli dikilitaşın ön yüzünde şimdilik ne olduğu anlaşılamayan bir motif bulunmaktadır. Dikilitaşın sağ ve yan yüzünde çeşitli motiflerden oluşan bir kompozisyon söz konusudur. Kompozisyonda baskın motif, D yapısı merkezine doğru yönelmiş, sağa bakan büyük bir kuş motifidir. Çengel şeklinde kıvrılmış gagası ile akbabanın betimlendiğine dair şüpheye yer bırakmayan kuş gövdesinin arka kısmının yuvarlak duvar içinde kalmasına rağmen, oturur pozisyonda betimlendiği fark edilmektedir. İki sıra deri katmanının ayırt edildiği çıplak boyun kısmı, tüylü gövdeden V biçimli bir sınır çizgisiyle ayrılmaktadır.³¹⁰.

³¹⁰ Hauptmann 2007a, s.446

Akbabanın önünde uzun gagalı küçük bir kuş vardır. Bu kuşun başının üzerinde öne doğru uzatılmış uzun bacaklarıyla “ibis” olabilecek³¹¹ başka bir kuş betimlenmiştir. Kuşun önünde bir yılan ve biri yatay biri dik iki H işareti vardır. Akbaba ve ibis arasında bir sıra üçgen onun üzerinde bir sıra kare ve karenin üzerinde yine bir sıra üçgenden oluşan geometrik motifler bulunmaktadır. Bu motiflerin üzerine üç tane dikdörtgen çanta şeklinde nesne yerleştirilmiştir. Bu nesnelerin üzerinde çanta sapı gibi yarım ay şeklinde kavisler var. Bu saplar köşeden köşeye değil de sağ taraflarında biraz içeride yapılmıştır ve oluşan boşluklara birer hayvan yerleştirilmiştir. Kompozisyon üst tarafta üçgen şeklinde bezeklerle tamamlanmıştır.

T şeklindeki bu taşın gövdesinde cepheden betimlenmiş büyük bir akrep vardır. Akrebin altında başını sağa çevirmiş büyük bir kuş, kuşun önünde bir tilki, sağ tarafında başı olmayan sağ elini yukarı kaldırmış bir erkek tasviri vardır.

Schmidt 2007, s.446-447 r.s.92; Schmidt 2006, r.107

7. Lev. IV/1

Duvar Resmi

Çatalhöyük – VIII.8’nolu kült odasının doğu duvarı

VIII.8’nolu kült odası akbaba figürlerinin görüldüğü en erken tapınaktır. Karşılıklı yapılmış iki büyük akbaba arasında iki insan görülmektedir. İnsan figürlerinden birisi başsız olarak yerde yatmakta diğeri elindeki sopalarla, başsız yerde yatan figürü vahşi kuşlardan korumaya çalışmaktadır. Panodaki tüm figürler siyah ile boyanmıştır³¹².

Mellart 2003, s.130, r.50

8. Lev. IV/2

Duvar Resmi

Çatalhöyük – VII.21’nolu kült odasının kuzey duvarı

İkinci akbaba tapınağı olan VII 21 nolu kült odasının kuzey duvarında karşılıklı iki akbaba figürünün önünde başsız insan figürleri yer almaktadır. Duvarlarda görülen tahribat yüzünden resimler pek seçilememektedir. Dikmenin diğer tarafında da akbaba kanatları görülmektedir. Burada sahne tekrarlanmış olabilir. Beyaz zemin üzerine kırmızımsı

³¹¹ Hauptmann 2007a, s.446

³¹² Mellaart 2003, s.130

kahverengi boya kullanılmıştır. Akbabaların bacakları gerçekçi değil, insan bacağı gibi³¹³ yapılmıştır.

Mellart 2003, s.130, r.51

9. Lev. IV/3, V/1,2

Duvar Resmi

Çatalhöyük – VII.8’nolu kült odasının kuzey ve doğu duvarı

M.Ö. 6200

Kült odasının kuzey duvarında beş, doğu duvarında iki büyük akbaba görülmektedir. Sahne doğu duvarındaki ilk dikmeye kadar devam etmektedir. Bu duvarın iki büyük panosu üzerinde kanat açıklıkları nerdeyse gerçek boyutlarda olan (yaklaşık 1,5 metre) akbabalar bulunmaktadır. Burada resmedilen kuş büyük olasılıkla Anadolu’nun kızıl akbabasıdır (Gyps vulvus). Kızıl akbaba Konya Ovası’nda sık sık görülmektedir³¹⁴. Akbabalar beyaz duvar üzerine kırmızı boyayla yapılmıştır.

Mellart 2003, s.130, r.52, 53; şek. 47

10. Lev. VI/1

Taş Damga Mühür

Değirmentepe HB Mekânı – Ubeyd Evresi

Mühür alanında başı profilden, gövdesi, kanatları ve kuyruğu cepheden betimlenmiş bir kartal, kartalın kuyruğunun yan tarafında küçük bir kuş ve kartal başının iki yanında iki küçük yılan motifi vardır. Figürlerin vücutları üçgen çukurlarla belirtilmiştir³¹⁵.

Esin-Harmankaya 1987, s.85, r.28, 36/6

11. Lev. VI/2

Damga Mühür Baskısı

Değirmentepe EL Mekânı – Ubeyd Evresi

³¹³ Mellart 2003, s.130

³¹⁴ a.g.e., s.130

³¹⁵ Esin 1988, s.85

Kilden kap kapatması üzerindeki bir damga mühür baskısında mühür alanının tamamına başı yandan, kanatları, kuyruğu ve gövdesi cepheden betimlenmiş bir kartal motifi yerleştirilmiştir. Kuyruk, kanatlar ve gövde yine üçgen çukurlarla oluşturulmuştur. Kartalın ayakları ve pençeleri de yapılmıştır³¹⁶.

Esin-Harmankaya 1987, s.85, r.30, 26/8

12. Lev. VI/3

Damga Mühür Baskısı

Değirmen-tepe BD Mekânı – Ubeyd Evresi

Bir kap kapatması üzerinde, kuşların ortasında duran kartal adam betimlenmiştir. Kuşlar arasında bulunan kartal adam motifi, burada bir mitolojik sahnenin gösterilmiş olabileceği izlenimini vermektedir³¹⁷.

Esin 1984, s.14, r.16, 5/1

13. Lev. VII/1

Güneş Kursu

Alacahöyük – BM işaretli mezar

Env. No: Al.654

İlk Tunç Çağı

Y.0,340m, G.0,237m.

Kurs, tunçtan yapılmış, iki tarafı basıkça bir daireden oluşmaktadır. Basık tarafın birisinde kursun sapı vardır. Sap iki çatallı yapılmış ve aralarındaki bir çubukla birleştirilmiştir. Dairenin içi üç yatay çizgiyle dörde bölünmüş ve bu yatay çizgilere üç dik çizgi indirilmiştir. Bu karelere çapraz çizgiler geçirilmiş ve üçgenler oluşturulmuştur. Daire ile sap arasına uçları düğme gibi biten bir çift boğa boynuzu yapılmıştır. Dairenin üstünde bir tarafında beş, bir tarafında dört tane düğmeli çiçek vardır. Düğmelerin üstüne uzun boyunlu kuşlar yerleştirilmiştir. Kuşların ağzında küçük hayvanlar vardır. Kursu dik olarak dörde bölen üç çubuğun üstüne birer halkaya geçirilmiş üç tekerlek yapılmıştır. Bunlar çapraz ikişer çubukla

³¹⁶ Esin 1988, s.85

³¹⁷ Esin 1984, s. 14

dörde bölünmüşlerdir. Kuşların gagaları enli, kuyrukları da dilim dilim ve enli yapılmıştır. Arık 1937, s.CXCII

14. Lev. VII/2,3

Sistrum

Horoztepe

Tunç

New York Metropolitan Museum

M.Ö. 2100–2000

Hatti sanatı ürünü sapan şeklinde gövdesi ve sapı olan bir sistrum. Disk biçimli altı levhacık oynar durumda. Bu levhalar ikişer ikişer üç çubuğa geçirilmiş. Kenar çerçevelerinin üstünde yuvarlak başlıklar var. İki başlık arasında kanatlarını açmış bir kuş var. Kuşun gagası eğri, gözleri iri ve patlak yapılmış.

Özgüç-Akok 1958, s.20; Mellart 1966, s.126, Plate. XXIV

15. Lev. VII/4

İki sistrum

Horoztepe

Tunç

M.Ö. 21.-20. yy

Kenar çerçevelerinin üst köşelerine başlıklar yerleştirilmiş. İkisinin de disk biçimli ikişer levhası var. Bu levhalar yatay bir çubuğa geçirilmiş. Muhtemelen ikisinde de altışar levha ve bunların geçirildiği üçer çubuk var. Çubukların gövdede geçirildiği yerler belli. Başlıklar arasında kanatlarını açmış birer yırtıcı kuş var. Kuşların gagaları sivri ve ince yapılmış.

Özgüç-Akok 1958, s.20

16. Lev. VII/5

Sistrum

Horoztepe

Tunç

M.Ö. 21.-20. yy

Sapan şeklinde gövdesi ve sapı olan kenar çerçevelerinin üst köşeleri düz bırakılmış bir sistrum. Başlıklar arsında düz bir çıkıntı var. Gövdenin ortasında yatay bir çubuğa geçirilmiş iki tane disk şeklinde levha var. Bu levhaların üst tarafında gövdede yönleri yukarıya doğru iki geyik ve disklerin altında yönleri yukarıya doğru iki kuş var.

Özgüç-Akok 1958, s.20

17. Lev. VIII/1

Emzikli Çaydanlık

Kültepe II. Kat; Kazı Env. No: Kt t/k 339

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Müze Env. No: 15328

Y. 16,5 cm

Pişmiş topraktan yapılmış, devetüyü hamurlu ve koyu kırmızı astarlıdır. Bitişik oval karınlı, yuvarlak küçük ağızlı iki çaydanlığın kulpları yatay bir çubukla birleştirilmiş ve çubuğun üzerine tünemiş bir kartal yapılmış. Emzikler çaydanlıktan yüksek, oldukça abartılı ve gaga biçiminde yapılmış. Kartalın gözleri iri ve badem şeklinde, gagası eğri. Başını yukarıya kaldırmış, kanatlarının, bacak ve pençelerinin, patlak gözlerinin, kıvrık ve sivri uçlu gagasının üslubu, silindir ve damga mühürlerde tasvir edilmiş olan kartallara benzemektedir³¹⁸. M.Ö. 1945–1835

Özgüç 2005 s.151, r.181

18. Lev. VIII/2

Emzikli Çaydanlık

Kültepe II. Kat

Kazı Env. No: Kt f/k 336

Koyu kırmızı astarlı, oval karınlı, yuvarlak küçük ağızlı bir çaydanlık. Kulbu üzerinde tünemiş bir kartal var. Kartal patlak badem gözlü ve eğri gagalı yapılmış.

Özgüç 1986 s.56, l.107-2

³¹⁸ Özgüç 2005, s.151

19. Lev. VIII/3

Yüksek Kaideli Kap

Kültepe-Kaniş Karum II. kat

Kazı Env. No: Kt. m/k 59

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Müze Env. No: 119-6-64

Y: 27,5 cm, G: 22,5 cm

Pişmiş topraktan yapılmış, devetüyü hamurlu, koyu kırmızı astarlı, açık ve çarkta yapılmış bir kap. Geniş ağızlı ve ağız kenarı dışa dönük. Ağızına karşılıklı tünemiş iki kartal, iki antilop ve kırıldığı için ne olduğu anlaşılmayan başka bir hayvan yerleştirilmiş. Hayvanlar kabın içine doğru bakıyorlar. Kartalların başları dik, gagaları oldukça sivri ve kemerli yapılmış. Antilopların başları dik ve oturur pozda yapılmışlar. Ayağın gövdeye bağlandığı yer yatay üç yivle süslenmiş. M.Ö.1945-1835

Özgüç 2005 s.118, r.184

20. Lev. IX/1a,b

Banyo Kabı

Kültepe Kaniş Ib Katı

Pişmiş topraktan yapılmış kırmızı astarlı banyo kabı. Ağız geniş ve kaidesi sivri, yan taraflarında iki tane kulbu var. Gövdesinde beyaz astarlı çerçeve içerisinde antilop, aslan ve kartal kabartmaları var. Antilop başını geriye çevirmiş, aslan antiloba doğru yönelmiş, aslanın arkasında profilden yapılmış iri bir kuş var. Figürler orantılı yapılmamış. Kartalın, gagası gövdesine göre oldukça büyük yapılmış. Figürlerde ayrıntılar yivlerle verilmiş.

Özgüç 2005, s.120 r.170,171

21. Lev. X/1

Kartal Biçimli Tören Kabı

Karım-Kaniş II

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunan pişmiş topraktan yapılmış bir tören kabı. Kırmızı astarlı, parlak açık. Kartal kanatlarını açmış uçar pozda yapılmış. Kanatları küçük. Pençelerini açmış sanki avını yakalayacakmış gibi. Dolum deliği sırtına yapılmış.

Gagası sivri, kemerli ve açık yapılmış. Sıvı gagasından boşaltılıyor. Gözleri derin bir çukur şeklinde yapılmış.

Özgüç 2005, s.175, r.197

22. Lev. X/2

Kartal Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş II

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Müze Env. No: 1-37-92

Y. 27,8 cm, G.12 cm

Pişmiş topraktan yapılmış kırmızı astarlı, parlak açkılı bir kap. Doldurma deliği sırtında olan tünemiş bir kartal. Gagası kıvrık ve sivri uçlu. İri gözlü ve gözleri oyuk yapılmış. Kanatları kapalı ve arkada kuyruğuyla birleştirilmiş. İki pençesiyle bir tavşanı kavramış, sağ pençesinin altından tavşanın kafası görülüyor. Kartal korkudan sinmiş. M.Ö. 1945–1835

Özgüç 1995, s.512, Lev.41c

23. Lev. XI/1

Kartal Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş II. Kat

Krem astarlı, koyu kahverengi boyayla süslenmiş, tünemiş pozda kartal ritonu. Kafasını öne eğmiş ve ileriye doğru uzatmış. Gagası eğri ve sivri. Gözleri yuvarlak göz çukuru içerisinde kabartma şeklinde. Arkaya doğru uzanan kanatları kuyrukla birleşmiş. Doldurma deliği sırtında.

Özgüç 2005, s.173, r.198

24. Lev. XI/2

Kartal Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş II. Kat

Y.4,6 cm, U.7,7 cm

Krem astarlı ve koyu kahverengi boyayla süslü tünemiş kartal ritonu. Kanatları, vücudunu örten bir manto gibi yapılmış. Ayaklarını birleştirmiş ve başını öne eğmiş. Pençeleri derin yivlerle belirtilmiş. Gagası sivri, gözleri badem şeklinde yapılmış.

Özgüç 2005, s.173,r.200

25. Lev. XII/1

Kartal Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş II. Kat

Env. No. Kt. k/K 34

U.11,8cm, G.7,5 cm

Kırmızı kahverengi astarlı, başı kırık tünemiş pozda yapılmış kartal şeklinde tören kabı. Çizgi dairelerle süslenmiş.

Özgüç 1986, s.60, Lev.114–4

26. Lev. XII/2

Kartal Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş Ib. Katı

Pişmiş topraktan koyu gri astarlı bir kartal ritonu. Başı kırılmış. Kanatları ve kuyruğu birbirine paralel derin yivlerle belirtilmiş. Bacakları kalın. Figür kabaca şekillendirilmiş.

Özgüç 1955, s.58 r.14, f.14

27. Lev. XII/3

Kartal Başlı Biçiminde Tören Kabı

Kaniş Karumu II. Kat

Kazı Env. No: Kt k/k 232

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Müze Env. No: 19076

Y.7,5 cm, G.13,1 cm

Pişmiş topraktan, devetüyü hamurlu, kahverengi astarlı ve ağızlı kartal başı biçiminde kap. Yuvarlak ağızlı ve gagası sivri ve kemerli yapılmış. Gözleri badem şeklinde iri, kaşları

çatık ve çentik bezemeli. Ağız ve alt çene birbirinden bir yivle ayrılmış. Oldukça canlı görünüyor. M.Ö. 1945–1835

Özgüç 1986, s.61, Lev.115,1

28. Lev. XII/4

Kartal Başlı Biçimli Tören Kabı

Kültepe Kaniş II. Kat

Pişmiş topraktan yapılmış, tek renkli, yuvarlak ağızlı kartal başlı biçiminde içki kabı. Bazı bölümleri kırılmış. Kırık olan yerleri alçıyla tamamlanmış. Gagası sivri uçlu ve kemerli yapılmış. Çene ve ağız yivle belirtilmiş. Gözleri kabartma olarak yapılmış.

Özgüç 2005, s.184 r.210,211

29. Lev. XIII/1

Kartal Başlı Biçiminde Tören Kabı

Kaniş Karumu II. Kat

Gri boz astarlı ve siyah boya ile süslenmiş tören kabı. Sivri gagalı, ağız yivle belirtilmiş. Göz kapakları kalın ve göz bebeği siyah boya ile yapılmış.

Özgüç 1955, s. 448, r. 21 a-b

30. Lev. XIII/2a,b

Tekne Biçimli Riton

Kültepe II. Kat

Kazı Env. No: Kt t/k 291

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Müze Env. No: 15029

Ölçüleri: U:18 cm, G:9,2 cm

Pişmiş topraktan yapılmış, devetüyü hamurlu, kıvılcı kahverengi astarlı tören kabı. Elde yapılmış, dikdörtgen biçimli bir tekne. Dar kenarlarından birine yapılmış olan emzik, koç başı şeklinde. Diğer dar kenarına tünemiş kartal yerleştirilmiş. Kartal başını yukarıya kaldırmış. Ayrıntılar belli değil. Teknenin uzun kenarının biri boş bırakılmış, birine bir erkek figürü

yerleştirilmiştir. Figür iri gözlü ve iri burunludur. Figürün sağ kolu kırılmış sol kolu ile tekmeden tutunmaktadır. M.Ö. 1945–1835

Özgüç 1959, s.113, Lev. XLII,4

31. Lev. XIII/3a,b

Tekne Biçimli Riton

Kültepe Kaniş II. Kat

Dikdörtgen prizma şeklinde, dar kenarlardan birinde koç başı şeklinde emzik olan ritüel kap. Sandalın ortasındaki platformun üzerinde kule şeklinde tapınak yükselmektedir. Tapınağın yan taraflarında ve arkasında altta ikişer üstte birer pencere var ve ön tarafı açık. Sandalın yan tarafları siyah ve krem renkte satranç tahtası şeklinde kare kare boyanmış. Tapınağın içine kollarını göğüs hizasında birleştirip tanrıça heykelciği³¹⁹ yerleştirilmiş. Tapınağın arkasında ellerini yana açmış, tapınağın durduğu platformu tutan erkek figürü var. Tapınağın önünde ise bir erkek figürü ellerini dışarı uzatmış, teknenin yan tarafına yapıştırılmış küreği tutmakta. Erkek figürlerinin serpuşları sivri, gözleri iri ve patlak yapılmış. Tapınağın üstüne kanatlarını iki yana açmış kartal yapılmış. Bütün figürler krem astar üzerine siyah boyayla yapılan bantlarla süslenmiştir.

Özgüç 2005, s.186, r.222–224

32. Lev. XIV/1

Fildişi Şahin Figürünü

Acemhöyük

Y. 11,3 cm

Kanatlarını iki yana açmış ve cepheden betimlenmiş bir figürün. Gözleri badem şeklinde, gözbebekleri yuvarlak. Gagası kemerli ve sivri yapılmış. Kuyruğu baş ve gövdeyle birlikte yapılmış. Kuyruk üçgen olarak açılmış ve açılmaya paralel yivlerle süslenmiş. Kanatlar gövdeden ayrı yapılmış ve sonradan gövdeye monte edilmiş. Kanatların başlangıç bölümleri düz yapılmış, uç kısımlara doğru tüyler yivlerle gösterilmiştir.

Harper 1969, s.162, No.9

³¹⁹ Özgüç 2005, s.222–224

33. Lev. XIV/2

Kanat Parçası

Acemhöyük, III. Yapı Katı, Yanmış Bina, NA-OA/46

Fildişinden yapılmış

Yangından dolayı kızıl pembe renk almış bir kanat. Dört köşeli bir geçme deliği kanadın gövdeye bağlanmasını sağlamaktadır³²⁰. Kanadın üst bölümleri düz bırakılmış, uçlara doğru tüyle yivlerle gösterilmeye çalışılmıştır.

Özgüç 1968, Lev. XX.2, r.2 s.16

34. Lev. XV/1

İki Taş Kalıp

Kültepe II. kat

Kültepe II. katta bulunmuş 7.2x5 ve 3x3 ölçülerinde iki taş kalıp. Dikdörtgen levha şeklinde yapılmışlar³²¹. Bu kalıplardan bir tanesinin tamamı bir tanesinin yarısı vardır. Tam olan kalıbın ortasına bir dairenin içinde gövdesi cepheden başı yandan betimlenmiş bir kartal yapılmış. Kartal uzun ve sivri gagalı. Kartalın vücut hatları küçük birbirine paralel çizgilerle belirtilmiş. Başı daire şeklinde göz başın merkezinde yuvarlak yapılmıştır. Kalıbın üst tarafında köşede bir, alt tarafta iki delik var. Üslup devrin mühürlerinde görülen kartalların üslubundadır. Diğer kalıp da aynı şekilde fakat kartalın içinde bulunduğu dairenin tam merkezinden kesilmiş. Her iki kalıbın üst ve orta delikleri birbirine tetabuk etmektedir. Kenarlarındaki deliklerin yardımıyla birbirlerine iyice yapıştırılan bu iki kalıbın ortasındaki delikten eritilmiş maden akıtılmakta ve böylece üst ve alt tarafında birer kartal resmi bulunan yuvarlak bir sathın kısa bir çubuk üstünde durması temin edilmektedir³²².

Özgüç 1955, s.449, fig.22

35. Lev. XV/2,3

Taş Kalıp

Kültepe Ib. Katı

³²⁰ Özgüç 1968, s.14-16

³²¹ Özgüç 1955, s.449

³²² a.g.e., s.449

Dikdörtgene yakın formu olan bir taş kalıp. Sahnede cepheden betimlenmiş bir tanrı, kucağında çocuk olan bir tanrıça, bir antilop ve bu iki figürün başları üzerinde bir kartal var. Tanrı ellerini göğsü hizasında önde birleştirmiş, bir nesne tutmuyor. Sivri uçlu serpuş ve uzun elbise giymiş. Elbisenin eteği birbirine paralel yatay yivlerle süslenmiş ve tam ortadan dik bir yivle iki bölüme ayrılmıştır. Tanrı uzun yüzlü, iri burunlu ve sakalsız yapılmış. Saçı serpuştan dışarı çıkmış, bukle halinde. Tanrıça; sol eliyle göğüslerinden birini, sağ koluyla kucağındaki çocuğu³²³ tutmakta. Tanrıçanın kıyafeti de tanrınıninkine benziyor. Başında dikey yivlerle süslü silindirik başlık var. Tanrıçanın yüzü uzun ve burnu büyük yapılmış. Saçı başlık altından çıkmış. Tanrı ve tanrıça arasındaki antilop dik durmuş ve başını geriye çevirmiş. Kartal kanatlarını iki yana açmış başını sol tarafına çevirmiş. Kartalın kanatları yatay yivlerle belirtilmiş.

Özgüç 2005, s.242, r. 303

36. Lev. XVI/1

Kartal Şeklinde Damga Mühürler

Boğazköy

Y.2,05; U.2,35; G.1,23 cm

Asma deliği boyun kısmında olan kartal şeklinde damga mühür. Gagası hafif kemerli, gözleri iri yuvarlak ve göz bebeği çukur yapılmış. Gövdede kanatları gösteren çentikler var. Mühür kısmı badem şeklinde ve bu forma paralel yatay şeritlerle süslenmiş.

Kartal şeklinde başka bir mühür. Kemerli ve sivri gagalı, yuvarlak gözlü. Kanatları yivlerle belirtilmiş.

Kuş şeklinde bir mührün baş kısmı. Gövdesi kırılmış.

Boehmer 1987, s.31, Taf. IX–104/5L/18

37. Lev. XVI/2

Damga Mühür

Kaniş Karumu Ib Katı

Env. No. At f/t 402

³²³ Özgüç 2005, s.242

Y.1,5 cm, G.2cm

Pişmiş topraktan yapılmış mührün koni şeklindeki kulbu yatay yivli ve tepesi kırık. Yatay ve birbirine paralel çizgilerle oluşturulan çerçevenin içerisinde başını geriye çevirmiş bir ceylan ve ceylanı yakalamaya çalışan bir kartal var. Figürler sol profilden yapılmış.

Özgüç 1968, s.32, XXXII-3ab

38. Lev. XVI/3

Damga Mühür

Boğazköy Karum Dönemi

Mühür alanında kaçmakta olan bir tavşan ve onu yakalamak üzere olan yırtıcı bir kuş tasvir edilmiş. Sol profilden yapılmışlar. Kartalın kanadı ve kuyruğu çizgilerle gösterilmiş. Kâkülü arkaya doğru hafif kıvrılmış. 18. yy

Canby 2002, s.168, Fig. 9

39. Lev. XVII/1

Damga Mühür ve Baskısı

Boğazköy

Ölçüleri: 2,43x1,77 cm

Oval bir damga mühür. Mühür alanında tavşanı yakalamak üzere bir kartal betimlenmiş. Tavşan korkudan sinmiş. Kartalın gövdesi, kanatları ve kuyruğu cepheden, başı profilden betimlenmiş. Gagası ince, uzun ve kemerli yapılmış.

Boehmer 1987, s.25, Taf. V 70/203- J/19, No. 49

40. Lev. XVII/2

Damga Mühür ve Baskısı

Boğazköy

Env. No. 75/169

Y.2.6 cm, G. 1.9 cm

Profilden betimlenmiş bir kartal avı sahnesi. Altta kaçmakta olan bir dağ keçisi ve onu yakalamak üzere bir kartal betimlenmiş. Başları hizasında bir hilal var.

Boehmer 1987, s.26, Taf. V-75/169- I/20, No.50

41. Lev. XVII/3

Damga Mühür

Sirkelihöyük

Env. No: 92/7

Tutamağı kırılmış üç yapraklı yonca şeklinde damga mühür. Mühür alanında iri bir hayvanı yakalamaya çalışan bir kartal betimlenmiş. Kartal iki kanadını açmış sol kanadı üçgen şeklinde yapılmış. Sivri gagalı ve başının üzerinde kısa bir saç var.

Hrouda 1996, s.300, r.9

42. Lev. XVIII/1

Damga mühür ve baskısı

Boğazköy

Env. No. 70/205

Y. 2,06 cm; G. 1,83 cm

Karşılıklı iki yırtıcı kuş ve pençeleri altında korkudan sinmiş bir tavşan betimlenmiş. Kuşların kuyrukları ve kanatları yivlerle belirtilmiş.

Boehmer 1987, s.26, Taf. VI 70/205- J/19, No.59

43. Lev. XVIII/2

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy

Env. No. 73/52

Y. 1,6 cm; G. 2,4 cm

Karşılıklı iki kuş ve pençeleri altında kaçmakta olan tavşan betimlenmiş. İki kuşun başları arasında bir hilal var. Figürler yatay birbirine paralel yivlerden oluşturulmuş bir çerçeve içerisine yerleştirilmiş.

Boehmer 1987, s.26, Taf. VI 73/52- J/19, No.60

44. Lev. XVIII/3

Damga Mühür

Kültepe Ib katı

Env. No. Kt h/k 227- y/24

Y.1,4 cm; G. 2 cm

Yatay yivli koni şeklindeki kulbunun üst kısmı kırık olan bir damga mühür. Karşılıklı duran iki kartal ve altlarında bir tavşan var. Gövdeler hafifçe belirtilmiş olmasına rağmen, kuyrukları ve kanatları diğer heraldik kartallarda olduğu gibi çizgilerle gösterilmiş.

Özgüç 1968, s.32, Lev. XXXII-6

45. Lev. XVIII/4

Taş Damga Mühür

Alacahöyük

Al. 551

Kaide kutru: 0,022 m; Kaide kalınlığı: 0,008m; Yükseklik: 0,029 m; Sap deliği kutru: 0,007m

Sapı çan şeklinde ve sapın ucu oval ve asma deliği var. Sap boğumlarla süslenmiş. Kalın bir kaide kısmı var. Mühürde karşı karşıya gelmiş kartal olması muhtemel iki kuş ve kuşların pençeleri altında sinmiş bir tavşan vardır. Kuşların tek ayakları gösterilmiş. Kuyrukları balık kuyruğu gibi yapılmış. Gagaları kemerli ve başlarında hörgüç var. Tavşanın kulağı çok büyük yapılmış. Figürlerin etrafını saran herhangi bir çerçeve söz konusu değil.

Ank 1937, s.CCXXIII

46.Lev. XIX/1

Boğazköy

Env. No: 75/503 J/20

Y. 1,6; G.1,8 cm

Karşılıklı duran başları kartal başı gövdeleri aslan olan iki karışık varlık ve ayakları altında sağ profilden bir tavşan var. Kanatlar çizgilerle verilmiş.

Boehmer 1987, s. 27.Taf. VII, 70/205- J/19, No.65

47.Lev. XIX/2

Alacahöyük

Al. d.58

Y. 1,7; G. 2,5 cm

Cilalı yeşilimsi gri taştan damga mühür³²⁴. Sap koni biçiminde ve üst kısmı kırılmış. Asma deliği sapın ortasında. Kaide üç yapraklı yonca gibi. Kaidede başını sağa çevirmiş vücudu cepheden belirtilmiş bir kartal ve kartalın pençeleri altında iki yana kaçmaya çalışan iki tavşan betimlenmiş. Figürler stilize yapılmışlar.

Koşay 1951, s.97 Lev.81, r.1

48. Lev. XIX/3

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük I. Kat

Env. No: 56/125

Bir kap kapatması üzerinde iki perçemli örgü bandından yapılmış çerçeve içerisine çift başlı kartal ve iki aslan motifi yapılmış. Örgü motiflerinin ortasına noktalar konulmuş. Aslanlar birer pençelerini kaldırmış, sırt sırta oturur vaziyette. Kartal pençelerini açmış ve iki aslanın sırtına dayamış.

Alp 1972, s.187 Lev.91/252 şek.111

³²⁴ Koşay 1951, s.97

49. Lev. XX/1

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük II kat, O çukurunun kuzeyindeki büyük çukur

Env. No:67/348

1,2 cm çapında bir mühür baskısı. Çift başlı bir kartal ve pençeleri altında sırt sırta oturan iki aslan altında ne olduğu tespit edilemeyen iki hayvan var. Sahne çift perçemli ve ortası noktalarla doldurulmuş örgü bandıyla çerçevelenmiş.

Alp 1972, s.187 s.117, L.92/253

50. Lev. XX/2

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib Katı

Kt b/k 25 5 x2.3x1.1cm Lev 4; 46, st.4

Pişmiş toprakta yapılmış bir damga mührün silik dört baskısı. Çift başlı kartal ve pençeleri altında ne olduğu anlaşılmayan iki hayvan betimlenmiş.

Özgüç 1989 s.29 Lev. Pl.4, 46

51. Lev. XX/3

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib Katı

Kt ş/k 12

Mühür alanında çift başlı heraldik kartalın pençeleri altında sırt sırta duran iki antilop betimlenmiş.

Özgüç-Önhan 2001, s.46 L.23, 73 st. 68

52. Lev. XX/4

Damga Mühür ve Baskısı

Boğazköy

Env. No:71/358

Y.1,65 cm; G.2,1 cm

Üç yapraklı yonca şeklinde olan mühür alanında cepheden betimlenmiş tek başlı kartal ve kartalın iki yana açtığı pençeleri altında iki tavşan betimlenmiş. Kartalın kanatlarında tüyler çizgilerle betimlenmiş.

Boehmer-Güterbock 1987, s.26, Taf. VI 71/358- J/19, No.57

53. Lev. XXI/1

Danga Mühür Baskıları

Boğazköy

Y. 2,7 cm; G. 2,2 cm

Üç yapraklı yonca şeklinde olan mühür alanında çift başlı kartal betimlenmiş. Kartal oldukça stilize yapılmış. Yonca yapraklarından birinin içine kuyruk ve pençeler, diğer yapraklara kanatlar ve başlar yerleştirilmiş.

Boehmer-Güterbock 1987, s.25, Taf. IV 70/203-J/19, No.44

54. Lev. XXI/2

Danga Mühür

Boğazköy

Birbirine paralel küçük çizgilerle oluşturulmuş çerçeve içerisine çift başlı bir kartal yerleştirilmiş. Boyunlar kısa, gövde kuyruk ucuna kadar incelmış ve kuyruk yelpaze gibi iki yana açılmış. Kanatlar kısa ve çizgilerle belirtilmiş.

Seeher 1999, s.157, r.144

55. Lev. XXI/3

Danga Mühür

Kanış Karumu Ib katı

Env. No. Kt k/176

Y. 2,7; G. 9,2 cm

Yeşil taştan, tepesi koni şeklinde sapı olan ve yatay yivlerle süslü, kurs kaideli bir mühür. Birbirine paralel ve yatay çizgilerle oluşturulan çerçevenin ortasına çift başlı heraldik bir kartal yapılmış. Boyunlar çok kısa, kanatlar küçük, iki yana açtığı bacaklar ve pençeler büyük yapılmış.

Özgüç 1968, s.32, Lev. XXXIII-1

56. Lev. XXII/1

Damga Mühür

Kaniş Karumu Ib katı

Yuvarlak tutamaklı, konik saplı, kurs kaideli damga mühür. Geniş bir örgü bandından oluşturulan çerçeve içerisine çift başlı kartal yapılmış. Gagaları kıvrık, pençelerini açmış, pençeleri ikili çatal şeklinde, kuyruk ikiye ayrılmış. Başlarının üzerinde hörgüç gibi saç var.

Özgüç 2005, s.251 r.314

57. Lev. XXII/2

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib katı

Pişmiş topraktan yapılmış, geniş örgü bandının içine çift başlı kartal yerleştirilmiş. Bacaklarını yana açmış, pençeleri ikili çatal şeklinde, kuyruğunun ucu ikiye ayrılmış. Kanatları küçük. Gagası eğri, gaga ve alt çene bir yivle ayrılmış. Gözler yuvarlak yapılmış.

Özgüç 2005, s.251 r.315

58. Lev. XXII/3

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib katı

Env. No. Kt k/k 1

Y. 6,5; G. 4,4; K. 2,2; Ç. 0,8 cm

Pişmiş toprak tablet üzerine yapılmış damga mühür baskısı. Ön yüzde iki, arka yüzde bir damga mühür baskısı³²⁵ var. Bu baskılardan birinde; saç örgüsü motifiyle oluşturulmuş çerçeve içerisinde çift başlı kartal var. Kuyruk ve kanatlar arasında ikişer yıldız motifi var. Kanatlar yukarıya doğru açılmış. İki boyun arasındaki mesafe oldukça fazla ve boyunlar uzun. Özgüç 1968, s.26, Lev. VII-c

59. Lev. XXII/4

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük I kat

Env. No:55/258

L çukuru, 6 nolu odada bulunmuş bir mühür baskısı. Merkezde daire içerisine basitçe bir çift başlı kartal yapılmış. Halkanın etrafında örgü banttıan oluşan bir çerçeve ve bu çerçevenin dışında helezonlardan oluşan başka bir çerçeve daha bulunmaktadır.

Alp 1972, s.187 s.36,173, L.67–73/192

60. Lev. XXIII/1

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük I. Kat

Env. No: 55/253; 55/254

Bir kil topağı ve 5 kap kapağına basılmış damga mühür³²⁶. Merkezde bir daire içerisinde çift başlı kartal, dairenin dışında yarısı örgü bandı yarısı helezondan yapılmış bir bant var. Bu çerçevenin etrafında da bir daire ve dairenin etrafında yine yarısı örgü bandı yarısı helezondan oluşturulmuş bir çerçeve ve en dışta yine bir daire var. Dıştaki helezonda noktalar var.

Alp 1972, s.36–37 Lev. 74/195 – 74 /200

61. Lev. XXIII/2

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük IIb katı, L çukuru, 4 nolu oda

Env. No: 60/187

³²⁵ Özgüç 1968, s. 26

³²⁶ Alp 1972, 36–37

Çap. 2 cm

Örgü banttandır oluşturulmuş çerçeve içerisinde basitçe şekillendirilmiş çift başlı kartal var.

Kartalın kanatları yukarıya dönük.

Alp 1972, s.187 s.35/171, L.77/184,185

62. Lev. XXIII/3

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük III. Yapı Katı O-A/44 Yanmış Oda

Pişmiş topraktan bulla üzerinde iç içe oluşturulmuş üç çerçeve içerisine çift başlı kartal yapılmış. Dıştaki çerçeve iki ip şeridiyle, ikinci çerçeve saç örgüsü motifiyle, üçüncü çerçeve ilmek motifiyle oluşturulmuş.

Özgüç 1966, s.15, Lev. XXVI-4

63. Lev. XXIII/4

Damga Mühür Baskısı

Kültepe Kaniş Ib Katı

Env. No. Kt f/k 397

Y. 2,5; G. 3,2 cm

Pişmiş toprak bulla üzerinde dokuz ilmek şeridiyle oluşturulmuş çerçeve içerisine çift başlı kartal yapılmış. İlmeklerin arasında dört tane nokta var. Çift başlı kartalda boyunlar birbirinden ayrı ve aralarındaki mesafe fazla.

Özgüç.1968, s.25, Lev. III-2

64. Lev. XXIV/1

Damga Mühür ve Baskısı

Acemhöyük Eski Anadolu Grubu

Env. No. Ac. F. 3

Pişmiş toprak. Basit bir şekilde yapılmış çift başlı kartal. Kartalın kanatları küçük, gözleri iri yapılmış.

Özgüç 1977, s.380, L.XX-51, r. 9

65. Lev. XXIV/2

Damga Mühür

Alişar II. kat

Mühür tam olarak bulunmuş. Mühür kısmı sadece çift başlı kartaldan oluşuyor. Vücudu cepheden betimlenen kartal pençelerini iki yana açmış. Kuyruğu oldukça uzun ve yivlerle belirtilmiş. Gövdenin dış hatları belirtilmiş. Kanatlar da kuyruk gibi çizgilerle belirtilmiş. Boyunlar uzun ve birbirlerine paralel olarak uzanmış. Gözler nokta şeklinde.

Schmidt 1932, s.136, Fig.182, No.1854

66. Lev. XXIV/3

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük

Env. No: Ac. i 1197

Pişmiş toprak bulla üzerinde üç tane çift başlı kartal. Spirallerle oluşturulan üçgenin kenarlarının ortasına üç çift başlı kartal yerleştirilmiş. Kartalların kuyruk ve pençeleri yapılmamıştır.

Özgüç 1977, s.380, Lev. XX-52

67. Lev. XXIV/4

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib katı

Env. No. Kt b/k 280

Şerit bant ve geniş örgü banttan oluşan iki çerçeve içerisine bir başı kartal bir başı aslan, gövdesi kuş gövdesi olan karışık varlık yapılmış. Karışık varlığın kanatları ve kuyruğu yivlerle verilmeye çalışılmıştır. Kartalın gagası eğri, aslanın ağzı açık olarak betimlenmiştir.

Özgüç-Önhan 2001, s.29, Lev. 9;57.14

68. Lev. XXIV/5

Kaniş Karumu Ib katı

Env.No: Kt b/k 25

Ölçüleri. 5 x2.3x1.1cm

Pişmiş topraktan bir damga mührün silik dört baskısı: Bir başı aslan bir başı kuş, gövdesi kuş gövdesi olan karışık varlık.

Özgüç-Önhan 2001, s.29 Lev. Pl.4, 46

69. Lev. XXV/1

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük II. kat

Env. No. 62/73

Çap. 1.3 cm

Karahöyük O çukurunun kuzey büyük odasında bulunmuş bir kap kapatması üzerinde yuvarlak bir damga mührün üç baskısı yer almakta. Baskılardan ikisi iyi korunmuş³²⁷. Bir başı aslan, bir başı kartal, gövdesi kuş gövdesi olan karışık varlık. Aslanın ağzı açık. İki yana açtığı pençeleri kısa yapılmış. Kanadı ve pençeleri arasında iki küçük kuş var.

Alp 1972, s. 37,174, L.76/201

70. Lev. XXV/3

Damga Mühür Baskıları

Kaniş Karumu Ib katı

Env. No: Kt n/k 39

Çap. 0,9cm

Bir damga mührün beş baskısı. Bir başı aslan diğer başı kuş olan karışık varlık. Kuyruğu çift çatalı ve uzun olarak yapılmıştır. Kartalın başı sağa dönük yapılmıştır.

Özgüç 1968, s.30, L.XXIII D

³²⁷ Alp 1972, s.37,174

71. Lev. XXV/2

Damga Mühür

Kaniş Karumu Ib katı

Env. No. Kt b/k I

Y. 2; G. 1,8 cm

Pişmiş toprak, kulbunun üst kısmı kırılmış, kurs kaideli bir mühür. Yatay ve paralel çizgilerden oluşturulmuş çerçeve içerisinde tek başlı heraldik bir kartal. Başını sağa çevirmiş. Kanatlar ve kuyruk kalemle belirtilmiş.

Özgüç 1968, s.33, Lev. XXXIII-2

72. Lev. XXV/4

Damga Mühür Baskısı

Karahöyük I. Kat

Env. No: 54/191

Ölçüleri: Mührün; 1,5 x1,3 cm; B.12cm; E.2,7cm; K.1,6cm

Yarımay şeklinde bir alet üzerinde aynı mührün dört baskısı. Başı profilden gövdesi cepheden betimlenmiş kartal. Kanatları ve pençelerini iki yana açmış. Uzun saçlı ve uzun gagalı. Kanatları yatay yivlerle gösterilmiş ve uzun kuyruğu işlenmemiş.

Alp 1972, s.36, Lev.154/473

73. Lev. XXVI/1

Damga mühür baskısı

Karahöyük O çukurunun kuzeyinde

Env. No: 61/347

Çap Yaklaşık.1,4 cm

Yarıdan fazlası kırılmış olan bir damga mühür baskısında, sağlam olan tarafta iki kartal başı görülmektedir³²⁸. Saçları uzun arkaya doğru kıvrılmış. Başları anafor biçimde mihverleri

³²⁸ Alp 1972, s. 175

etrafında dönmektedir. Mühür alanında vücutları neredeyse bir kare oluşturacak şekilde birleştirilmiş. Boyunlar balık kılçığı motifiyle, mühür alanı noktalarla süslenmiş.

Alp 1972, s.38.175.176; No. 76; Lev. 77/205

74. Lev. XXVI/2

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük; küçük, kapısız oda

Pişmiş toprak, gri renkli. Merkezde bir nokta ve onun etrafındaki halkanın etrafında iki kartal iki aslan başı helezonik bir şekilde dönmektedir. Başlar uzun boyunların üzerine yapılmıştır. Kartalların ve aslanların boynu aynı yapılmış. Hem aslanların hem kartalların başında uçları geriye doğru kıvrılmış saç var. Başlar arasındaki boşluklarda karşılıklı iki güneşle koç başı ve balık vardır. Figürlerin gözleri yuvarlak yapılmıştır.

Figürler yüksek kabartma olarak yapılmış. Hayvanların işleniş tarzı, Kültepe’de yerli gruba ait olanların tarzıyla aynıdır.³²⁹

Özgüç 1966, s.15, Lev. XVII-3

75. Lev. XXVI/3

Damga Mühür

Kaniş Karumu Ib Katı

Env. No: Kt e/k 48

Y.1,9cm; G.1,5cm

Pişmiş topraktan yapılmış, siyah renkte damga mühür. Tepesi yuvarlak, sapı koni şeklinde ve yatay birbirine paralel yivlerle süslü ve kurs kaideli bir mühür. Bir çerçeve içerisine, tek merkez etrafında dönen yedi kuş başı yerleştirilmiş.

Özgüç 1968, s.34, Lev. XXXVII-1

76. Lev. XXVI/4

Damga Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib katı

³²⁹ Özgüç 1968, s 14-15

Env. No: 12116; Kt a/50

Ankara Arkeoloji Müzesinde 1949'da Karahöyük köyünde Kültepe menşeli olarak satın alınmıştır³³⁰.

Y.1,6; G. 2,8; U. 3,4 cm

İki ip şeridi çerçeve ortasında, merkezinde nokta bulunan dairenin etrafında dönen yedi kuş başı vardır.

Özgüç 1968, s.34, Lev. XXXVII-5

77. Lev. XXVII/1

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük III. Yapı Katı O-A/44 Yanmış Oda

Pişmiş topraktan yapılmış bulla üzerinde; ip şeridi çerçeve içerisinde, merkezde bir nokta ve noktanın etrafındaki halkanın çevresinde altı kuş başı motifi var. Kuşların gözleri yuvarlak yapılmıştır.

Özgüç 1966, s.19, Lev. XXVI-6

78. Lev. XXVII/2

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük III. Yapı Katı O-A/44 Yanmış Oda

Pişmiş topraktan yapılmış bulla üzerinde; ip şeridi çerçeve içerisinde bir merkez etrafında altı kuş başı.

Özgüç 1966, s.19, Lev. XXVI-5

79. Lev. XXVII/3

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük

Env. No. Ac. 88/6.7

³³⁰ Özgüç 1968, s. 34

Bir örgü bant içinde iki heraldik antilop var. Antilopların başlarının önünde hilal ve ayaklarının yanında iki maymun, bacaklarının arasında bir hayvan başı ve iki başın arasında başını geriye çevirmiş bir kartal var.

Özgüç 1966, s.15, Lev. XVI-2

80. Lev. XXVII/4

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük

Env. No: Ac. i,1108

Pişmiş topraktan yapılmış Kırların Koruyucu tanrısının³³¹ betimlendiği bir damga mühür baskısı. Tanrının yanında dağ koyunu üstünde başka bir figür daha var. Mühürde tanrı simgeleri olan geyik, kuş ve tavşanla birlikte betimlenmiştir.

Özgüç 1977, s.372 Lev. X-26

81. Lev. XXVII/5

Damga Mühür Baskısı

Acemhöyük

Env. No: Ac. i 751

Pişmiş toprak. Bir kaide üzerinde koltuğunda oturan elinde kadeh tutan bir tanrıça var. Bir elinde hilal tutuyor. Tanrıçanın kulağı küpeli, başı takkeli ve tanrıça dolgun yapılmıştır. Tanrıçanın arkasında kaide üzerinde bir kuş, önünde bir meyvelik var. Üst tarafta bir rozet var. Sahne kalın bir saç örgüsü çerçeve içine yerleştirilmiş.

Özgüç 1977, s.375, Lev. XV-39

82. Lev. XXVII/6

Silindir Mühür Baskısı

Hasancıklı

Env. No. 5.3.93

³³¹ Özgüç 1977, s.372

Y.2.5 cm, Çap.1.1 cm, İp Deliği Çapı 0.3-0.4 cm

Konu Çıplak Tanrıça'ya tapma sahnesidir. Çıplak Tanrıça karşısında uzun elbiseli tapan şahıs ve ikisi arasında üstte bir vazo, altta libra var. Tapan şahsın arkasında grifon ve grifonun üstünde iki kadın figürü var. Tanrıçanın arkasında uçan kartal altta bir geyik ve çiçek var. Kartal profilden betimlenmiştir. Bir kanadını açmış, gagası sivri ve eğri yapılmış. Kartalın tanrıçanın hemen arkasında yer alması onun tanrıça ile yakın bir ilişkisi olduğunu düşündürmektedir. Tapanların elbiseleri ve kartalın stiline bakıldığında mühür Koloni Çağı'nın geç evresinde işlenmiş olmalı³³².

Özkan 2006, s.602–604, r.1,2

83. Lev. XXVIII/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. d/k 34

Mühürde tahtına oturmuş, sol omzunda eğri silah olan bir tanrı var. Sağ eliyle önündeki hydriadan çıkan kamışı tutuyor. Hydrianın yanında büyük gaga ağızlı bir testi var. Tanrıya ibrik sunan bir tanrı ve başı hizasında hilalli kurs var. Tanrının arkasında iki hayvan üzerinde diz çökmüş iki tanrı var. Öndekinin sağ elinde kuş; arkadakinin sağ elinde kuş, sol omzunda eğri silah olan Av Tanrıları betimlenmiş. Bunların arkasında iki hayvan ve bu hayvanların arkalarında oturmuş boğa üzerinde Hava Tanrısı var.

Özgüç 1965, s.42, Lev. XXVII–80

84. Lev. XXVIII/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No. Kt d/k 40

Hayvanlar arasında çömelmiş omzunda eğri silah ve elinde ayaklarından tuttuğu kartal bulunan Av Tanrısı var. Tanrı takkeli ve kısa elbiseli betimlenmiş. Tanrının huzurunda mızrakla aslan avlayan bir figür var.

Özgüç 1965, s.41, Lev. XXI-62

³³² Özkan 2006, s. 602-604

85. Lev. XXVIII/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt a/k 305; c/k 981

Hayvanlar arasında diz çökmüş sol omzunda eğri silah sağ elinde boynundan yakaladığı kartal bulunan Av Tanrısı betimlenmiş. Etrafında sfenks, aslan, ceylan, kuş, sığır v.b. hayvanlar var. Av Tanrısı'nın arka tarafında boğa üzerinde sağ omzunda balta, sol elinde boğanın yularını tutan Hava Tanrısı var. Hava Tanrısı'nın arkasında iri bir kartal var. Kartal çatal kuyruklu ve pençeleri üç tırnaklı³³³. Av Tanrısı'nın önünde aslanı yenen boğa adam var.

Özgüç 1965, s.41, Lev. XXI-63

86. Lev. XXIX/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No. Kt d/k 17

Pişmiş toprak. Arka arkaya sıralanmış, sol ellerinde kartal ve iki ön ayağından yakaladıkları tavşanları tutan, sağ elleriyle de sağ omuzlarındaki eğri silahları tutan dört tane Av Tanrısı betimlenmiş. Pileli ve kuyruklu elbiseleri var. Bu alayın önünde diz çökmüş elindeki vazodan sular taşan çıplak bir figür var. Bu figürün başının üstünde hilalli kurs var.

Özgüç 1965, s.41, Lev.XXII.66

87. Lev. XXIX/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No: Kt. a/k 488; a/k 452; a/k 452; a/k 458; a/k 42; a/k 648; f/k 172

Pişmiş Toprak. Sırtında oklu ve mızraklı koni, ağzında ot bulunan keçi-balık huzurunda;³³⁴ sağ omzunda eğri silah, sol elinde kartal ve tavşan tutan Av Tanrısı; Av Tanrısı'nın arkasında aslanı yenen kahraman var. Av Tanrısı'nın önünde sağ omzunda balta, sol elinde kadeh, önünde

³³³ Özgüç 1965, s.6

³³⁴ a.g.e. s.37

boğa ayaklı sunak, sunağın; altında meyvelik, üstünde küre bulunan bir tanrı var.
Özgüç 1965, s.37, Lev. IV–17

88. Lev. XXIX/3

Silindir Mühür baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt a/k 497; b/k 313

Mühürde iki sahne betimlenmiş. Birinci sahnede; oturan, tahtının arkasında balık bulunan tanrı huzurunda Koruyucu Tanrı betimlenmiş. İkinci sahnede; içinde bizon adam bulunan dört köşeli bir kaidenin üstünde sırtı konili boğanın ve sağ elinde gürz, sol elinde bumerang tutan boğa üstündeki Hava Tanrısının³³⁵ huzurunda sağ elinde şahin ve tavşan sol omzunda eğri silahla geyik üstünde duran Av Tanrısı betimlenmiş.

Özgüç 1965, s.41, Lev. XXIII-69

89. Lev. XXX/1

Silindir Mühür Baskısı

Acemhöyük-Eski Anadolu Grubu

Env. No. Ac. 721

Pişmiş toprak bulla üzerinde. Mühür iyi korunamadığı için figürler iyi seçilememektedir. Mührün alanında üç farklı sahne var. Birinci sahnede, geyiği, tavşanı ve kuşu ile gösterilen koruyucu tanrının huzurunda aynı kıyafetle bir figür tasvir edilmiş. İkinci sahnede, masa-altarın önünde Koruyucu Tanrıça; üçüncüde ancak boğanın başı ve yuları korunmuş olan Hava Tanrısının huzurunda bir figür yer almaktadır³³⁶.

Özgüç 1977, s.371, Lev. VIII,23

90. Lev. XXX/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt. g/t 22, 23; m/k 62

³³⁵ Özgüç 1965, s.41

³³⁶ Özgüç 1977, 371

Pişmiş Toprak. Sol elinde kadeh tutan, tahtta oturan ve ayaklarını bir aslana basan sağ profilden verilmiş Savaş Tanrısının huzurunda Koruyucu Tanrı³³⁷ betimlenmiş. Savaş Tanrısı'nın önünde boğa ayaklı bir sunak ve sunağın üzerine çeşitli eşyalar yerleştirilmiş. Sunağın üst tarafında büyük hilalli bir kurs var. Sunağın yan tarafında tablasından alevler çıkan bir buhurdanlık; aslanın önünde bir koç başı var.

Koruyucu Tanrı'nın arkasında ters istikamette başı takkeli, sol elinde bir kartal, sağ omzunda ucu eğri silah, ayaklarında uçları yukarı kıvrık ayakkabı olan "Çıplak Tanrıça" var. Bu tanrıçanın karşısında aslan ejderi üzerinde sağ elinde yular ve yıldırım demeti, sol elinde mızrak olan, iki boynuzlu şapkası olan Adad³³⁸ betimlenmiş. Adad'ın arkasında bir boğa üzerinde elinde yular tutan ve yanında meyvelik şeklinde sunak bulunan Hava Tanrısı var. Boğanın önünde gaga ağızlı testi taşıyan maymun, üst tarafında boğa adam betimlenmiş.

Özgüç 1965, s.36, Lev. IV 11 a,b

91. Lev. XXX/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No. Kt. n/k 2088; d/k 7

Sahne de karşılıklı duran tanrılar betimlenmiş. Sağ tarafta sağ elinde kadeh, sol omzunda gürz tutup, sağ ayağıyla aslana basan Savaş Tanrısı. Savaş Tanrısının karşısında geyik üstünde sol elinde dik kalkmış antilobu sokmakta olan yılanı gagalayan bir kartalı, sağ eli ile de üstünde durduğu geyiğin yularını tutan Çıplak Tanrıça var. Tanrıçanın arkasında sırt üstü yatmış adama basan bir tanrı var. Yatan adamın burnuna bağlanmış ipi tutuyor. Bu tanrının arkasında oturmuş boğa üstünde sağ elinde boğanın yuları sol elinde kadeh olan Hava Tanrısı var.

Özgüç 1965, s.42, L, XXV-76

92. Lev. XXXI/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt. a/k 494; c/k 1254; j/k 519

³³⁷ Özgüç, 1965, s.36

³³⁸ a.g.e., s.36

Pişmiş Toprak. Keçi balığı üzerindeki tahta oturmuş ve ayaklarını başka bir keçi balığına basmış Ea'nın huzurundaki Koruyucu Tanrının elinde bir kuş betimlenmiş³³⁹. Ea'nın önünde meyvelik sunak ve başı hizasında hilalli kurs var. Koruyucu Tanrının arkasında aslanı yenen boğa adam, boğa adamın arkasında elinde sular taşan vazo tutan diz çökmüş çıplak kahraman, kahramanın üzerinde sırtı konili boğa ve boğanın huzurunda Koruyucu Tanrı arkasında diz çökmüş bir figür var. Boğanın önünde üzerinde kurs olan bir sunak var. Çıplak kahramanın sağında heraldik iki aslan ve bunların üzerinde boğa ve boğanın önünde oturan maymun var. Ea'nın arkasında bir kılıç var.

Özgüç 1965, s.36, Lev. IV 15 a; Özgüç 1949, s 105, 238, Res. 709

93. Lev. XXXI/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt. c/k 428

Tahtında oturmuş bir elinde kadeh olan tanrının huzurunda Koruyucu Tanrı betimlenmiş. İki tanrı arasında boğa ayaklı sunak ve sunağın üzerinde kartal var. Tanrının başları hizasında hilalli kurs var. Koruyucu Tanrının arkasında aslanı yenen boğa adam ve ceylan var. Ceylanın arkasında oturan tanrıya doğru boğa üzerinde sol elinde kadeh ve boğanın yuları, sağ omzunda balta olan Hava Tanrısı var.

Özgüç 1965, s.38, L.X-30

94. Lev. XXXI/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No. Kt c/k841

Mühürde iki farklı sahne var. Birincisi, zıt yönlerde doğru oturmuş iki aslan üzerindeki tablanın üstünde tahtına oturmuş bir tanrıça var. Tanrıçanın başı ve gövdesi cepheden betimlenmiş, ellerini iki yana açmış; sağ elinde dağ koyunu ve koyunun başı üzerinde bir kartal, sol elinde kadeh tutmakta. Tanrıçanın kulaklarında büyük halka küpeler var. Tanrıçanın önünde boğa ayaklı sunak ve üzerinde kartal var. Kartalın üstünde hilalli kurs tutan çıplak kahraman var. Tanrıçanın huzurunda sular taşan vazoyu tutan boğa adam ve önünde balık var. Tanrıçanın arkasında elinde

³³⁹ Özgüç 1949, s 238

gaga ağızlı testi tutan küçük tanrı var. İkinci sahnede antilop üzerindeki tahta oturmuş, ayaklarını aslana basan sağ elinde kadeh sol omzunda sap delikli balta olan Savaş Tanrısı huzurunda gaga ağızlı testi olan maymun ve elinde ibrik tutan tanrı var. Önünde meyvelik, başı hizasında büyük hilalli kurs ve kartal var.

Özgüç 1965, s.42, Lev. XXIV.73

95. Lev. XXXII/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No. Kt k/k 35

Tanrılar alayı,³⁴⁰ önde geyik üstünde sağ elinde kartal tutan ve önünde iri bir kuş olan Av Tanrısı; arkasında boğa üzerinde bir eliyle yular tutan Hava Tanrısı var. İkisi arasında hilalli kurs ve başını geriye çevirmiş iri bir kartal var. Hava Tanrısı'nın arkasında bir elinde yular tutan boğa üzerinde duran ve başının yanında bulut³⁴¹ olan Hava Tanrısı var. Hava tanrısının arkasında aslan üzerinde Savaş Tanrısı var.

Özgüç 1965, s.42, Lev. XXII.65

96. Lev. XXXII/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. Kt. g/k 14

Pişmiş Toprak. Sırt sırta oturmuş iki bizon adam arasında bir kartal, buların üzerine oluşturulmuş platformda sırt sırta oturmuş iki aslan üstünde dağ koyununa oturmuş ayaklarını aslana basan bir elinde kuş bir elinde kadeh tutan bir tanrıça, tanrıçanın önünde hydria ve etrafında kuşlar, bir ağaç ile sırt üstü yatmış aslan ve ayı var.

Tanrıçanın önünde sol ayağını dağ zirvesine, sağ ayağını boğaya basan, sağ elinde kadeh ve yular, sol elinde dağdan çıkan nebatı tutan Hava Tanrısı var. Başı hizasında bulutlar var. Hava Tanrısının önünde boğa üzerinde bir elinde yular bir elinde kadeh tutan, önünde sunak bulunan Hava Tanrısı var. Yular üzerinde bir maymun var. İki Hava Tanrısı arasında iki eliyle büyük bir çember tutan çıplak kadın var. Hava Tanrısı'nın önünde büyük hilalli bir kurs, karşısında iki aslan

³⁴⁰ Özgüç 1965, s.41

³⁴¹ a.g.e., s.41

üzerinde tahtta oturmuş elinde kadeh olan Savaş Tanrısı var. Savaş Tanrısı'nın elindeki kadehe gaga ağızlı testiden içki döken³⁴² bir figür var.

Özgüç 1965, s. 42, Lev.XXIV-71

97. Lev. XXXII/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No: Kt. 97/k 147, 162

Ölçüleri: 3x3,2x1,2 cm

Pişmiş Toprak Munsell 7,5 YR 6/4 devetüyü

Çatı biçiminde arkası düz; ip delikli, iki satırlı ön yüzünde bir silindir mührün kısmi iki baskısı³⁴³ var.

Sahne tahtında oturan sol elinde kadeh tutan tanrıya ibrik sunan bir figür var. Tanrının önünde üzerinde yiyecekler olan meyvelik-sunak ve baş hizasında büyük hilalli kurs var. Arkasında maymun ve ellerini iki yana açmış boğa adam var. Boğa adamın önünde heraldik iki aslan ve üzerlerinde dağ koyunu üzerinde oturan sağ elinde kuş, sol elinde kadeh tutan tanrıçanın önünde içinden kamış çıkan vazo ve meyvelik-sunak ile yuvarlak bir kursu tanrıçaya sunan küçük figür var. Tanrıçanın arkasında üç tane kartal var.

Özgüç-Önhan 2001, s.123, Lev.41; 139, CS. 250

98. Lev. XXXIII/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Mitolojik sahnede³⁴⁴ bir mühür, oturmuş sol elinde kadeh tutan tanrıya sunum sahnesi var. Tanrının önünde boğa ayaklı bir masa ve masanın üstünde küçük bir figür var. Tanrının başının yanında hilalli kurs var. Masanın önünde tanrıya yönelmiş bir figürün arkasında sağ elinde kartalı ve ceylanı tutan Av Tanrısı, arkasında iki küçük bir büyük figür ve bu grubun arkasında da aslanı yenen boğa adam var.

Özgüç 2005, s.271, r.358

³⁴² Özgüç 1965, s. 40

³⁴³ Özgüç / Önhan, 2001, s.123

³⁴⁴ Özgüç 2005, s. 271

99. Lev. XXXIII/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No. At b/k 277; g/k 183

Tanrılar alayı; sırtlarında oklu koni bulunan boğa üstünde, sağ eliyle ayaklı kadehle yular, sol omzunda balta tutan Hava Tanrısı ve aslan üstünde olması gereken sağ elinde kadeh, sol omzunda balta tutan ve önünde antilop bulunan Savaş Tanrısı³⁴⁵ var. Bu tanrının arkasında sağ elinde kartal, sol omzunda eğri silah olan geyik üzerinde takkeli Av Tanrısı var. Bu tanrının arkasında; boğa üzerinde bir elinde kadeh bir elinde boğanın yuları olan Hava Tanrısı var. Hava Tanrısının önünde hilalli bir kurs ve iri bir kuş var. Tanrıların kıyafetleri aynı ve ileriye uzattıkları bacakları açık yapılmış.

Özgüç 1965, s.41, Lev.XXI-64

100. Lev. XXXIII/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env.No: Kt c/k 807, c/k412

Tanrılar alayı: Sağrısında mızrak ve oklarla mücehhez koni oluşturmuş boğanın üstünde sağ elinde kadeh, sol omzunda gürz tutan, bir ayağı boğanın başında bir ayağı sırtında Hava Tanrısı var. Hava Tanrısı'nın arkasında geyik üstünde sağ elinde tavşan, sol omzunda eğri silahını tutan Av Tanrısı var. Av Tanrısı'nın arkasında oturan boğa üzerinde iki yüzlü tanrı Ussu³⁴⁶ var. Sağ elinde hançer, sol omzunda gürz var. Ussu'nun arkasında boğa üzerinde sağ elinde kadeh olan Hava Tanrısı var. Ussu ile Hava Tanrısı arasında başları hizasında arma şeklinde kartal ve sahnede çeşitli hayvanlar var.

Özgüç 1965, s.37, Lev. VII.19-20

101. Lev. XXXIV/1

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

³⁴⁵ Özgüç 1965, s. 41

³⁴⁶ a.g.e., s.37

Env.No. Kt a/k 462

Sağda bir taht üzerine oturmuş, sağ elinde kadeh, sol elinde sap delikli balta ve sivri uçlu silahıyla Savaş Tanrısı. Karşısında ibrik getiren takkeli küçük boylu bir adam ve adamın arkasında Koruyucu Tanrı³⁴⁷; bu tanrının arkasında kucağında oğlak getiren bir figür ve arkasında sol elinde ceylana benzeyen bir hayvan tutan ve sağ omzunda ucu eğri silah tutan Av Tanrısı; Av Tanrısı'nın arkasında elinde kadeh tutan, maymunu yukarı kaldıran diz çökmüş çıplak kahraman ve kahramanın arkasında sağ elinde kartal tutan Av Tanrısı görülmekte.

Özgüç 1965, s.41, Lev. XXII.67

102. Lev. XXXIV/2

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

İki bulla üzerinde betimlenmiş, Eski Anadolu Üslubunda iki silindir mühür baskısı. Tahtında oturmuş olan tanrıya sunum sahnesi betimlenmiş. Tanrının önünde ayakta duran arka arkaya sıralanmış tanrılardan ilkinin elinde bir kuş var.

Özgüç 2005, s.273, r.364,365

103. Lev. XXXIV/3

Silindir Mühür Baskısı

Kültepe II. kat

Env. No: Kt d/k33

Pişmiş topraktan yapılmış zarf üzerinde silindir mühür baskısı. Sağ elinde büyük bir kadeh sol elinde sap delikli balta tutan Savaş Tanrısı kalabalık bir sahnede betimlenmiştir. Sahne hayvan ve insan figürleriyle tamamen doldurulmuş. Bir savaş sahnesi; yerde başsız yatan insanlar, mızrağını karşındaki düşmana saplayan figürler, yayını germiş kahraman, sırtüstü düşmekte olan savaşçılar var. Savaş Tanrısının karşısında başsız yatan insanı gagalayan bir akbaba var.

Özgüç 1965, s.40, Lev. XVII.50

³⁴⁷ Özgüç 1965, 41

104. Lev. XXXIV/4

Silindir Mühür Baskısı

Kaniş Karumu Ib katı

Env.No. Kt n/k 41

Y: 3,8cm, G.4,9cm, K.0,6cm

Tam olarak korunmamış bir silindir mühür baskısı. Detaylar tam seçilememekte ve alt tarafı köşelerden kırılmış. Ortada bir eşek üzerinde ellerinde kadeh olan ve karşılıklı oturmuş iki tanrı var. Aralarında hilalli kurs ve tanrılar hizasında sağda alem taşıyan boğa adam, tülünü kaldıran çıplak tanrıça var. Sol tarafta çift başlı kartal ve aralarında yıldız olan iki figür var. Eşegin solunda iki, sağında üç figür var.

Özgüç 1968, s.30, Lev. XXV 1

105. Lev. XXXV

Alacahöyük Sfenksli Kapı

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi - Sergide alçı kopyası - Orjinali taş

Y. 125 cm, G. 165 cm

Alacahöyük’de şehrin dinsel kapısını oluşturan Sfenksli Kapı’da kuzey sfenk bloğunun iç kısmında işlenmiş çift başlı kartal motifi. Kartal alçak kabartma olarak yapılmıştır. Kartalın iki başı zıt yönler bakmakta ve boyunları “V” şeklinde açılmaktadır. İki boyun da birbirine paralel üç kabartma bantla süslenmiş. Sağdaki başın gagası kanadına değmekte. Soldaki başın gagası ile kanat arasındaki mesafe fazla. Gövde bir yivle ikiye bölünmüş ve herhangi bir ayrıntı verilmemiş. Dik çizgilerle verilen kuyruk aşağıya doğru genişlemiş ve dik çizgileri iki yatay bant üç bölüme ayırmış. Kanatlar da yatay bantlarla gösterilmiş ve sol kanadın bir kısmı korunabilmiştir.

Kartal ayaklarını iki yana açmış ve pençelerinde iki tane tavşan tutuyor. Tavşanlar başlarını gövdelerine doğru çekmişler. İyi korunamadıkları için ayrıntılar pek seçilemiyor. M.Ö. 14.yy

Darga 1992, s.131, r.165

106. Lev. XXXVI

Yazılıkaya

13.yy

Yazılıkaya'da A odasında tanrı ve tanrıçaların bulunduğu merkez sahnede Şarumma'nın arkasında iki genç tanrıçanın üzerinde çift başlı kartal var. Çift başlı kartal; Alacahöyük'teki çift başlı kartaldan farklı: Tek boyun üzerine iki baş yapılmış. Boyun üç tane yatay bantla süslenmiş. Başlar birbirine yakın. Gövde yuvarlak değil, uzun inmiş ve kuyruktan ayrılmamış. Kuyruk aşağıya doğru hafif genişlemiş ve ayrıntılar belirtilmemiş. Kanatlar gövdenin üst kısmından iki yana açılmış ve yatay yivlerle süslenmiş. Bu yatay yivleri iki dik bant kesmiş ve kanatlar üç bölüme ayrılmış. İlk banttıan aşağıya doğru ucu yukarıya doğru kıvrık bir şerit inmiş. Ayaklar kanattan ve gövdeden çıkmış ve iki yana açılmış. Pençelerde Alacahöyük'teki gibi yakalanmış herhangi bir hayvan yoktur

Darga 1992, s.162 r.170

107. Lev. XXXVII

İmamkulu Kabartması

Büyük oval bir kayanın yüzeyi düzleştirilerek yapılmış kabartma grubunun içinde stilize çift başlı kartallar var. Tanrı arabasının üzerinde uçan bir kuş, olası kartal (çok silik olarak seziliyor) betimi yer almaktadır. Sağ tarafta stilize çift başlı kartallar resmedilmiş. Uzun giysili, başında polos tipi şapka taşıyan bir tanrıça betimi yapılmış. Yazılıkaya kabartmalarıyla görsel düşün benzerlikleri (özellikle dağ tanrıları, silindirik poloslu tanrıça, çift başlı kartallar, elleri yukarıya kalkık aslan başlı demonlar) göz önüne alınacak olursa, bu kaya anıtını M.Ö. 13.yy ortalarına tarihlemek yerindedir³⁴⁸.

Darga 1992, s.181, r.183

108. Lev. XXXVIII

Yeniköy Kabartması - Çorum/Yeniköy

Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi; Müze Env. No: 12467

Y.6,3 cm, G.4,9 cm

14/13. yy

³⁴⁸ Darga 1992, 181

Steatitten yapılmış altı düz üstü yuvarlatılmış stel benzeri küçük bir levha üzerine yapılmış kabartma. “Kırların Koruyucu Tanrısı”nın ikonografik özelliklerini, bütün Hititli özellikleri ile yansıtan bir eserdir.³⁴⁹ Kırların Koruyucu Tanrısı bir geyik üzerinde ayakta durmakta. Figür Yazılıkaya’daki tanrı kabartmalarında olduğu gibi baş ve ayakları profilden vücudu cepheden betimlenmiş. Hem geyik hem de tanrı sol profilden yapılmış.

Figürün şapkası dikey yivlerle süslenmiş ve tek boynuzlu. Elbisesi kısa kollu ve kısa etekli. Belinde ucu kıvrık ve hilal kabzalı bir kılıç var. Dirsekten kırıp önünde tuttuğu sol elinde ucu kıvrık bir lituus, ileriye uzattığı sağ elinde bir kuş var. Kuşun kanadında tüyler iki yivle verilmeye çalışılmış. Geyiğin başı, boynuzları, toynakları gibi detayları belirgin yapılmış. Ön bacak adaleleri bir yivle belirtilmiştir.³⁵⁰

Emre 2001, s.491, r.124

109. Lev. XXXIX/1

Figürün

Alişar II. kat

Eski Eti Çağına ait oldukça güzel betimlenmiş bir kuş figürünü. Pişmiş topraktan yapılmış figürünün gövdesinin alt tarafı kırılmış. Gagası kemerli, gözleri yuvarlak kabartma şeklinde yapılmış. Kanatları yivlerle süslenmiş.

Schmidt 1931, s.87, Fig.131

110. Lev. XXXIX/2

Figürün

Alişar II. kat

Pişmiş topraktan yapılmış, gövdesi kırılmış baş kısmı mevcut figürün. Gagası eğri ve kalın. Alt ve üst gaga birbirinden bir yivle ayrılmış. Gözler yuvarlak bir düğme gibi yapılmış. Başın bir tarafı ve gövdesi kırık.

Schmidt 193, s.136, Fig.169

³⁴⁹ Emre 2001, 491

³⁵⁰ Arık 1937, s.217

111. Lev. XL/1

Alacahöyük

Al.j.78

Y. 7,4; K. 7,7 cm

Bir kartalın ön kısmına ait figürün parçası. Kısa gagalı, arka tarafındaki kırığa rağmen kanatları belli olan bir figürün parçası. Gözü yuvarlak kabartma şeklinde yapılmış.

Koşay 1966, s.49, Lev. 26,28

112. Lev. XL/2

Kartal Figürünü parçası

Env.No: Al/a79

Alacahöyük II. kat

Figürün boyundan kırılmış. Sivri kemerli ve oldukça iri bir gagası var. Gaga üzeri ve gözün arka tarafı çimdiklerle süslenmiş. Göz yuvarlak ve göz bebeği çukur.

Koşay 1938, s.61, Lev. XLVI

113. Lev. XL/3

Figürün parçası

Boğazköy

Env.No. 76/267

Bir kartalın ön kısmı. Gagası kısa ve düz. Gövdesi kırık olmasına rağmen kanatları belli oluyor.

Boehmer 1979, s.45, Lev. 77-3614

114. Lev. XL/3

Heykelcik Kaplaması

Alacahöyük

Kazı Env. No. Al.Kk.16.18

Alacahöyük Müzesi; Müze Env. No: 1-16-18

Y.2,9 cm, G.1,2 cm

Altın kaplama Kırkların Koruyucu Tanrısı. Başka malzemeden yapılmış bir heykelciğin üzerine perçinlerle tutturmak üzere düşünülmüş heykelcik. Cepheden betimlenmiş, iki elini önünde tutmuş. Sağ elinde eğri silah, sol elinde kartal var. Yüz hatları oldukça iri yapılmış. Kaşlar çatık ve burunla bitişik, kaşla göz arası geniş. Boynu oldukça kalın ve kısa. Uzun ve “V” yakalı bir elbise giymiş. Elbisenin alt kısmında “V” şeklinde bir yiv var. Ayakları görünmüyor.

Özgüç 1993, s.487, Lev.84.2a-b

115. Lev. XLI

Gümüş geyik ritonu

New York, Norbert Schimmel Koleksiyonu

U.17cm, Y.18cm, Geyik Vücudunun Uzunluğu: 12,5 cm

Ağız Çapı: 6,5cm, Friz Uzunluğu: 4,5cm, Ağırlık: 322,5gr.

M.Ö. 1400-1200

Bacaklarını gövdesinin altına kıvrımış, oturur pozda başını dik tutmuş geyik biçimli riton. Kabın ağız kısmında oldukça canlı figürlerle bezeli bir friz var. Frizde sırasıyla; çapraz boğa ayaklı tabure üzerinde oturan, tek boynuzlu ucu sivri şapkasıyla ve uzun elbisesiyle betimlenmiş tanrı var. Tanrının sağ elinde kadeh, ileriye uzattığı sol elinde iri bir kartal bulunmakta. Tanrının önünde, geyik üzerinde sol elinde kartal, sağ elinde ucu kıvrık silah (litius) tutan, başında takke biçimli külah olan, uzun saçlı, kısa elbiseli genç tanrı var.

Bu tanrıların huzurunda kısa elbiseleriyle betimlenmiş üç erkek figürü var. Öndeki figür sağ elindeki gaga ağızlı testiden şarap boşaltarak sunum yapıyor. Bu figürün arkasında ekmek olması muhtemel bir yiyecek sunan figür ve arkasında çömelmiş elindeki vazoyu tanrılara sunan üçüncü figür var. Bütün figürlerin ayaklarında uçları yukarıya doğru kıvrık ayakkabılar var.

Üçüncü figürün arkasında stilize bir ağaç ve altında ayaklarını toplamış uyuyan bir geyik; duvara asılmış içi oklarla dolu oktanlık ve posttan kalkan veya tulum; toprağa saplanmış dikey duran iki mızrak var.

Muscarella 1974, No.123, Darga 1992, s.37-40, r.39

116. Lev. XLII

Şarkışla Baltası

Müze Env. No: VA 15652

U. 19,5 cm, G. 9,2 cm, Ağırl. 1,025 kg

Bronzdan yapılmış baltanın dar yüzlerinde sap deliğinin altında ve üstünde birer tane kanatlı aslan protomu var. Baltanın iki geniş yüzünde de aynı kompozisyon var. En üstte - sap deliğinin üstünde- yan yana sıralanmış üçer tane kanatlı grifon protomu var.

Baltanın ağız kısmı keskin olmayıp dış bükey silme halinde ve bu silmenin iki ucu iki kartal başıyla bitirilmiştir. Geniş yüzlerde bant çerçevesinin içine; sakallı, uzun giysili, konik ve sivri başlıklı, iki elini yanlara açıp ve yukarıya kaldırmış bir figür yerleştirilmiş. Bu figür elleri üzerinde bir aslan protomu taşıyor. Figürün konik başlığında dört tane boynuz var.

Aslanın üzerinde sivri konik başlıklı, uzun elbiseli, sakalsız, yuvarlak yüzlü, sağ kolunu öne uzatmış bir figür var. Bu figürün başlığında da dört boynuz var. Bu figür Güneş Tanrısı, sakallı figürün de Dağ Tanrısı'dır. Başlığın üzerinde kanatlı bir güneş kursu var. Bu güneş kursunu, Güneş Tanrısı'nın iki omzunda çömelmiş insan vücutlu, kartal başlı iki karışık varlık taşıyor.

Darga 1992, s.107–109, r.110

117. Lev. XLIII/1

Sap Delikli Balta

Bolu-Korucuk

U.19.2cm, G.7.9 cm

Bolu Müzesi; Env. No.3803

Bronzdan yapılmış kartal başı biçiminde kolcukları olan sap delikli balta³⁵¹. Sap deliğinin üstü yarım ay şeklinde aşağıya doğru açılıyor. Sap deliğinin hemen altına kartal başı biçiminde iki tane kolcuk yapılmış. Kartallar kaşlarını çatmış pozda. Gözler kabartma olarak yapılmış. Gagaları eğri ve sivri. Baltanın kalınlığı aşağıya doğru incelmış ve ağzı ince (keskin) yapılmış. Baltanın eni kartal başlarından sonra daralmış ve daha sonra aşağıya doğru indikçe

³⁵¹ Yıldırım 2001, s. 132

genişlemiş ve ağzı hafif oval yapılmış. M.Ö. 14-13. yy'a tarihlenmektedir. Yıldırım 2001, s.132, Fig.9.10.9 P.2c

118. Lev. XLIII/1

Sap Delikli Balta Kalıbı

İstanbul Arkeoloji Müzesi

Steatitten yapılmış, tek ağızlı olan baltanın sap deliğinin üstünde birbirine doğru bakan iki kartal başı var. Balta sap deliğinin altından itibaren yukarıya doğru genişlemiş ve sap deliğinin üstünde iki yırtıcı kuş başıyla bitirilmiş. İki kuş başı arasında, başlarla aynı hizada bir çıkıntı var. Kuşların gözleri hafif belli edilmiş ve gagaları da hafif açık yapılmış. Boyunlarında ikişer yatay yiv var. Sap deliğinin yan tarafları kuşların boynundan itibaren çizgilerle süslenmiş. Sap deliğinin altında tek tarafta çentik şeklinde kolcuk var. M.Ö.14-13. yy'a tarihlenmektedir.

Önder 2004, s.29

119. Lev. XLIV/3

Tarsus Mührü

Ashmolean Museum

Env. No.196

Hematitten yapılmış çekiç başlı bir mühür. Gövdesi kare şeklinde. Gövdesinin dört yüzünde, bir de esas mühür alanında olmak üzere beş sahne işlenmiş. Mührün her dikdörtgen yüzü, ayrı bir kompozisyon alanı olarak kullanılmıştır. Burada, böylece kült töreninin her bir evresi betimlenmiştir³⁵². Kare olan esas mühür alanı geniş örgü bantlarıyla çerçevelenmiş ve mühür alanında oturan tanrıçanın huzurunda bir erkek figürü betimlenmiş. Tanrıçanın önünde meyvelik sunak var. Mührün diğer dört yüzünde de oturan tanrı ve tanrıçalarla onlara tapanlar var. Birinci sahne de tahtında oturmuş elinde kuş tutan tanrının huzurunda başka bir tanrı, ikinci sahnede oturan tanrıçanın huzurunda kartal başlı grifon ve önünde yuvarlak tablalı konik ayaklı sunak var. HH işaretleri var. Üçüncü sahnede; tahtta oturan tanrıçanın huzurunda sağ elinde kılıç olan bir figür var. Dördüncü sahnede ise tahtta oturan tanrının elinde bir kartal ve önünde başka bir hayvan var. Figürlerin hepsi profilden betimlenmiş. Tanrılar sivri uçlu

³⁵² Darga 1992, s.72

polos giymişler ve elbiseleri uzun, ayaklarında ucu yukarı kıvrık ayakkabı var. M.Ö. 16. yy'a tarihleniyor.

Darga 1992, s.70, r.49-50

120.Lev.XLV/1,2

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

İki mühürden birinde omzunda eğri silahı olan sivri şapkalı tanrının elinde bir kanadını açmış başını geriye çevirmiş kartal var. Diğer örnekte tanrının belinde kılıcı ve omzunda yaya benzeyen bir nesne var ve ileriye uzattığı sağ elinde yine başını geriye çevirmiş kartal var.

Alp 1950, s.4,80, şek.5

121. Lev.XLV/3

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

II. Arnuvanda'nın mührü. İki kolunu açmış bir dağ tanrısının sol elide bir kanadını açmış iri bir kuş var. HH işaretleriyle ad ve unvan lejandları çizilmiş.

Darga 1972, s.200, r.204

122. Lev.XLV/4

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 90/793

Çap. 16 mm

Oval bir damga mühür baskısı. Üçgen ve daire sıralarında oluşan bir çerçeve içerisinde tek boynuzlu şapkası ve kısa elbisesiyle bir tanrı ve tanrının elinde tek kanadını açmış bir kuş var. Tanrının önünde ve arkasında çeşitli HH işaretler var.

Yazıt. **AVIS₂ SCRIBA drei BONUS, SCRIBA BONUS, VITA**

Henbordt 2005, s.218, No.592

123. Lev.XLV/5

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/182

Çap. 22 mm

Oval damga mühür baskısı. HH işaretler içerisinde üstte bir kanadını açmış stilize kuş işareti var.

Yazıt. AVIS₂-ni-li-zi/a REX.FILIUS BONOUS₂ MGNUS. DOMUS.FILIUS

Henbordt 2005, No.71

124. Lev.XLVI/1

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/115

Çap. 32 mm

Oval damga mühür baskısı. Mühür alanında HH işaretleriyle iki sıra çerçeve oluşturulmuş ve merkezde yazıt var. Üst tarafta tek kanadını açmış bir kuş var.

Yazıt. AVIS₂-ni-li-zi/a REX.FILIUS MAGNUS. SCRIBA

Henbordt 2005, No.74

125. Lev.XLVI/2

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/1911c

Çap. 21 mm

Oval bir damga mühür baskısı. Çeşitli HH işaretler var. Alt tarafta çir çift başlı kartal var. Pençelerini iki yana açmış. Kanatlarının alt tarafında biri uzun biri kısa iki çengel var ve kuyruğu üç çatallı yapılmış.

Yazıt. ha-ti-li SCRIBA

Henbordt 2005, s.132, No.115

126.Lev.XLVI/3

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/2126

Çap.21 mm

Oval damga mühür baskısı. Çeşitli HH işaretler, merkezde bir boğa ve alt tarafta çift başlı bir kartal var. Kanatları açık ve kuyruk hizasından baş hizasına kadar uzanıyor.

Yazıt. Mitra/i-BOS₂ SCRIBA-la DOMINUS

Henbordt 2005, s.156, No.240

127. Lev. XLVI/4

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/587

Çap. 20 mm

Oval bir damga mühür baskısı. Karşılıklı iki hayvan, HH işaretleri ve alt tarafta çift başlı kartal var. Kartalın kanadının birinde çentik var. Kuyruğu beş çatallı yapılmış.

Yazıt. [*pi-b*]*a*-LEO₂ SCRIBA

Henbordt 2005, s.213, No.558

128.Lev.XLVII/1

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Sahibi. Hazziya

Env. No. 91/1035

17x8 mm ölçülerinde

Oval damga mühür baskısı. Mühür alanında çeşitli HH işaretler ve bir çift başlı kartal var. Kartalın gövdesinden yukarı doğru kanatları bir yay yapıyor. Pençelerini iki yana açmış.

Yazıt. Ha-zi/a-i(a)

Henbordt 2005, s.152, No.221

129. Lev.XLVII/2

Damga mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Damga Mühür Baskısı, Env. No. 90/1032 e

Ölçüleri. 2,8 x 0,9 cm

Yüzük şeklinde damga mühür baskısı. Solda geyik üzerinde oturan tanrıça karşısında omzunda yay olan bir figür. Bu figürün arkasında ters istikamette başka bir figür ve karşısında geyik üzerinde koltuğunda oturan omzunda litius tutan tanrıça ve arkasında çift başlı kartal ile HH işaretleri var.

Yazıt: LINGUA + CLAVUS-i (a) SCRIBA EVNUCHUS

Henbordt 2005, s.223, No. 622

130.Lev.XLVII/3

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 90/714a

Sahibi: DOMINUS-ziti

Çap. 2,3 cm

Pişmiş topraktan yapılmış, merkezde bir daire içinde HH işaretli yazıt var. Dairenin etrafında dört çift başlı kartal ve arkalarında HH işaretleri var. Kartallar stilize edilmiş. Kartalların kanatları yukarıya doğru açılmış, dış çerçeveye değiyor.

Yazıt: DOMINUS-VIR. ZI/A REX.FILIUS MAGNUS (BONUS) VITIS

Henbordt 2005, s.220, No.607

131.Lev.XLVII/4

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 91/416

Sahibi: Tuwarsa

Çap. 1,7 cm

Bir daire etrafında beş çift başlı kartal ve dört sfenks. Dairenin içinde HH işaretleri var.

Yazıt: tu-wa/it ra/i-sá (CAPRA) BONUS₂ SCRUBA

Henbordt 2005, s.198, No.474

132.Lev.XLVIII/1

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Env. No. 90/1220

Sahibi: Sariya

Ölçüleri: 3,5 x 1,0 cm

Yüzük şeklinde damga mühür. Yatay iki çift başlı kartalın oluşturduğu çerçeve içerisinde sağ profilden bir figür ve çeşitli HH işaretleri var..

Yazıt: SUPER+ra/i-i(a) BONUS₂ EUNUCHUS₂ L.135.2

Henbordt 2005, s.175, No.350

133.Lev.XLVIII/2

Damga Mühür Baskısı

Boğazköy İmparatorluk Dönemi

Sahibi: Masaya

Env. No. 91/2465

Ölçüleri. 20x6 mm

Yüzük şeklinde damga mühür baskısı. İki yırtıcı kuşun sınırlandığı alanda çeşitli HH işaretler var.

Yazıt. *ma-sa-i(a)* EUNUCHUS₂

Henbordt 2005, s.115, No.232

LEVHALAR LİSTESİ

Lev. No	Kat. No	Buluntu Yeri	Kaynakça
I/1	1	Nevali Çori	Hauptmann 2007 a, s.561, r.99
I/2	2	Nevali Çori	Hauptmann1999,r.11A-B
I/3	3	Nevali Çori	Hauptmann 1999, r.15A-B
II/1	4	Nevali Çori	Hauptmann 2007a, s.430-431, r.103
II/2	5	Göbeklitepe II. tabaka	Schmidt 2007b, s.431 r. 23
III	6	Göbeklitepe	Schmidt 2007, s. 446, r.s.97
IV/1	7	Çatalhöyük VIII/8	Mellaart 2003, s.130, r.50
IV/2	8	Çatalhöyük VII./21	Mellaart 2003, s.130, r.51
IV/3, V/1,2	9	Çatalhöyük – VII/8	Mellaart 2003,s.130,r.52,53,ş.47
VI/1	10	Değirmentepe–Obeyd Evresi	Esin / Harmankaya 1988, s.85, r.28, 36/6
VI/2	11	Değirmentepe–Obeyd Evresi	Esin / Harmankaya 1988, s.85, r.30, 26/8
VI/3	12	Değirmentepe–Obeyd Evresi	Esin 1984, s.14, r.16,5/1
VII/1	13	Alacahöyük	Arık 1937, s. CXCI
VII/2,3	14	Horoztepe	Özgüç / Akok 1958, s.20
VII/4	15	Horoztepe	Özgüç / Akok 1958, s.20
VII/5	16	Horoztepe	Özgüç / Akok 1958, s.20

VIII/1	17	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005 s.151, r.181
VIII/2	18	Kültepe II. Kat	Özgüç 1986 s.56, l.107-2
VIII/3	19	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005 s.118, r.184
IX/1	20	Kültepe Ib Katı	Özgüç 2005, s.120 L. 170,171
X/1	21	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.175 res. 197
X/2	22	Kültepe II. Kat	Özgüç 1995, s.512, Lev. 41c
XI/1	23	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.173, r.200
XI/2	24	Kültepe II. Kat	Özgüç 1986, s.61
XII/1	25	Kültepe II. Kat	Özgüç 1986, s.60, L.114–4
XII/2	26	Kültepe II. Kat	Özgüç 1955a, s. 58 L. 14
XII/3	27	Kültepe II. Kat	Özgüç1986, s.61, Lev.115,1
XII/4	28	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.184 R. 210,211
XIII/1	29	Kültepe II. Kat	Özgüç 1955, s. 448, r. 21 a-b
XIII/2	30	Kültepe II. Kat	Özgüç1959, s.113 Lev. XLII,4
XIII/3	31	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.186, r.222–224
XIV/1	32	Kültepe II. Kat	Harper 1969, s.162, No.9
XIV/2	33	Kültepe II. Kat	Özgüç 1968, s.16, Lev.XX.2,r.2
XV/1,2	34	Kültepe II. Kat	Özgüç 1955, s. 449, fig.22
XV/3	35	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.242, r. 303
XVI/1	36	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer-Güterbock 1987, s.31, Taf. IX–104/5L/18

XVI/2	37	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s.32, XXXII 3ab
XVI/3	38	Boğazköy Karum Dönemi	Canby 2002, s.168, Fig. 9
XVII/1	39	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.25, Taf. V 70/203- J/19, No. 49
XVII/2	40	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.26, Taf. V 75/169- I/20, No.50
XVII/3	41	Sirkelihöyük Karum Dönemi	Hrouda 1996, s.300, r.9
XVIII/1	42	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.26, Taf. VI 70/205- J/19, No.59
XVIII/2	43	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.26, Taf. VI 73/52- J/19, No.60
XVIII/3	44	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s.32, L. XXXII.6
XVIII/4	45	Alacahöyük Karum Dönemi	Arık 1937, s.CCXXIII
XIX/1	46	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s. 27.Taf. VII, 70/205- J/19, No.65
XIX/2	47	Alacahöyük Karum Dönemi	Koşay 1951, s.97 Lev.81, r.1
XIX/3	48	Karahöyük I. Kat	Alp1972, s.187 Lev.91/252
XX/1	49	Karahöyük II kat	Alp 1972, s.187 s.117, L.92/253
XIX/2	50	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1989, s.29 Lev. PI.4, 46
XX/3	51	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç / Önhan 2001, s.46 L.23, 73 st 68

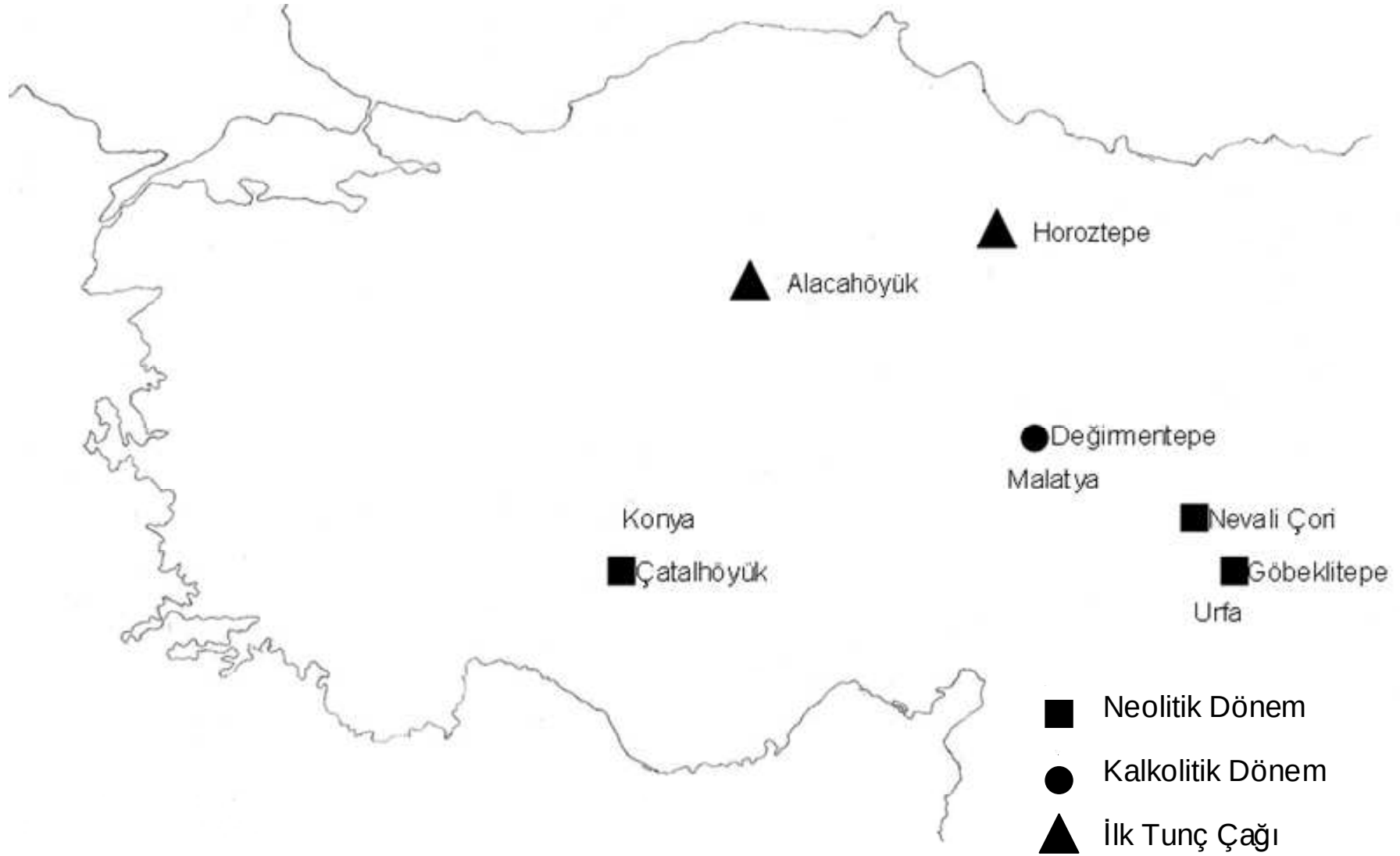
XX/4	52	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.26, Taf. VI 71/358- J/19, No.57
XXI/1	53	Boğazköy Karum Dönemi	Boehmer 1987, s.25, Taf. IV 70/203-J/19, No.44
XXI/2	54	Boğazköy Karum Dönemi	Seeher 1999, s.157, r.144
XXI/3	55	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s.32, XXXIII-1
XXII/1	56	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 2005, s.251 r.314
XXII/2	57	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 2005, s.251 r.315
XXII/3	58	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s. 26 Lev. VII-c
XXII/4	59	Karahöyük I. Kat	Alp 1972, s.187 s.36,173, L.67- 73/192
XXIII/1	60	Karahöyük I. Kat	Alp 1972, s.36-37 Lev. 74/195- 74 /200
XXIII/2	61	Karahöyük Iib Katı	Alp 1972, s.187 s.35/171, L.77/184,185
XXIII/3	62	Acemhöyük III. Yapı Katı	Özgüç 1966, s.15,L. XXVI-4
XXIII/4	63	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç.1968, s.25 Lev. III-2
XXIV/1	64	Acemhöyük	Özgüç 1977, s.380, L.XX-51,r.9
XXIV/2	65	Alişar II. Kat	Schmidt 1932, s.136, Fig. 182, No.1854
XXIV/3	66	Acemhöyük	Özgüç 1977, s.380, Lev. XX,52

XXIV/4	67	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç / Önhan 2001 Lev.9;57.14
XXIV/5	68	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç / Önhan 2001 s.29 Lev. PI.4, 46
XXV/1	69	Karahöyük II. kat	Alp 1972, s. 37,174, L.76/201
XXV/2	70	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç1968, s.33,Lev. XXXIII-2
XXV/3	71	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç1968, s.30, Lev. XXIII D
XXV/4	72	Karahöyük I. Kat	Alp 1972, s.36 Lev.154/473
XXVI/1	73	Karahöyük O çukuru	Alp 1972, s. 38,175, 176; No. 76; Lev. 77/205
XXVI/2	74	Acemhöyük	Özgüç 1966, Lev. XVII.3, s.15
XXVI/3	75	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s.34,L. XXXVII 1
XXVI/4	76	Kaniş Karumu Ib Katı	Özgüç 1968, s.34, L. XXXVII 5
XXVII/1	77	Acemhöyük III. Yapı Katı	Özgüç 1966, s.19, Lev. XXVI.6
XXVII/2	78	Acemhöyük III. Yapı Katı	Özgüç 1966,s.19, Lev. XXVI.65
XXVII/3	79	Acemhöyük III. Yapı Katı	Özgüç 1966, s.15, Lev. XVI-2
XXVII/4	80	Acemhöyük	Özgüç 1977, s.375, Lev. XV,39
XXVII/5	81	Acemhöyük	Özgüç 1977, s.372 Lev. X,26
XXVII/6	82	Hasancıklı	Özkan 2006, s.602-604, res.1,2
XXVIII/1	83	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.42, L, XXVII-80
XXVIII/2	84	Kültepe II. Kat	Özgüç1965, s.41, L, XXI-62

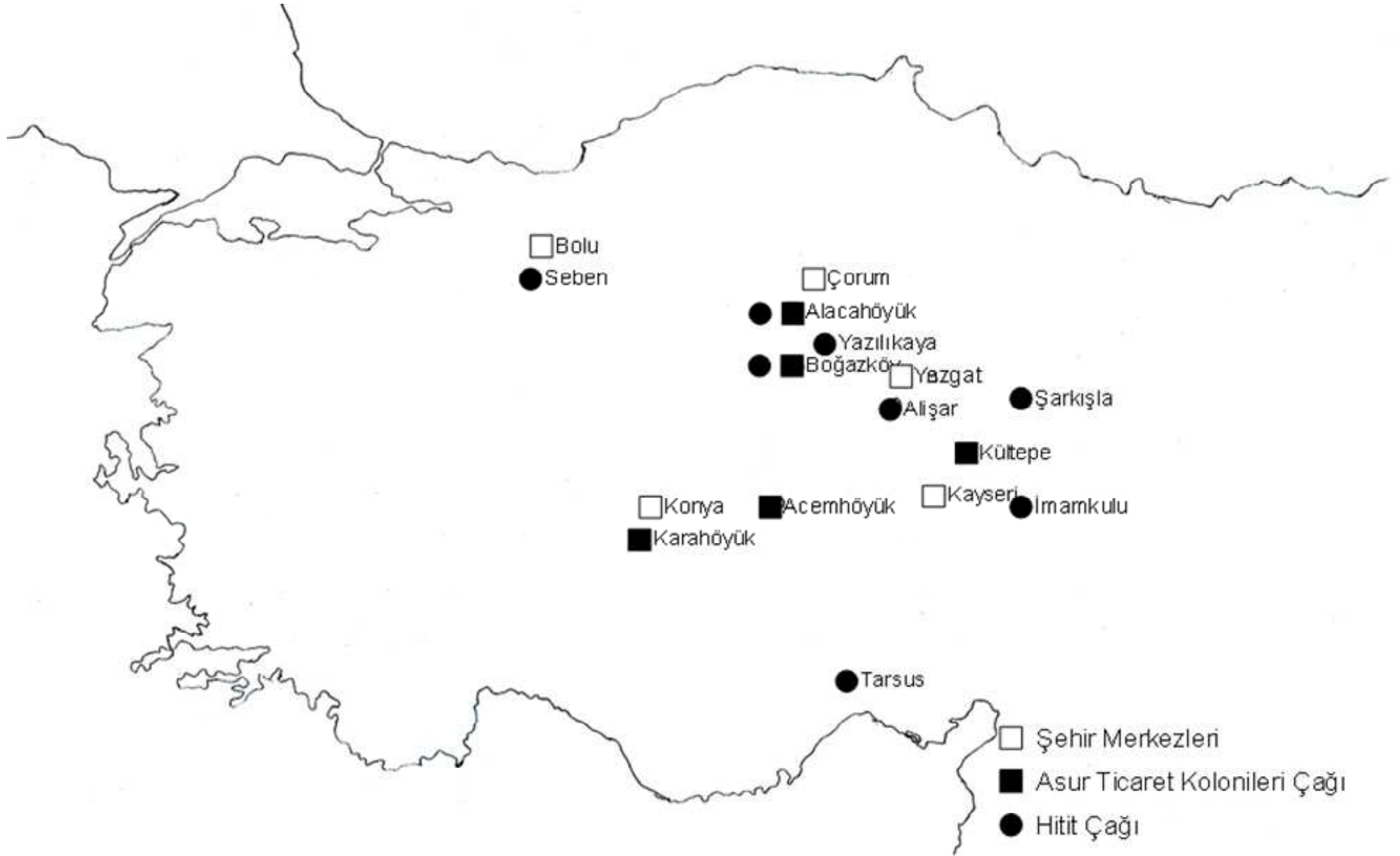
XXVIII/3	85	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.41, L, XXI-63
XXIX/1	86	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.41, L.XXII.66
XXIX/2	87	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.37, Lev. IV-17
XXIX/3	88	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.41, Lev. XXIII-69
XXX/1	89	Acemhöyük	Özgüç 1977, s.371, Lev. VIII,23
XXX/2	90	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965,s.36, Lev. IV,11 a,b
XXX/3	91	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.42, L, XXV-76
XXXI/1	92	Kültepe II. Kat	Özgüç 1949, s 105, 238, r. 709
XXXI/2	93	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.38, Lev.X-30
XXXI/3	94	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965,s.42,Lev. XXIV-73
XXXII/1	95	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.42, Lev. XXII-65
XXXII/2	96	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s. 42, Lev.XXIV-71
XXXII/3	97	Kültepe II. Kat	Özgüç / Önhan 2001, Lev.41; 139, CS. 250, s.123
XXXIII/1	98	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s.271, r.358
XXXIII/2	99	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.41, Lev.XXI-64
XXXIII/3	100	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965,s.37, Lev.VII.19-20
XXXIV/1	101	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.41, Lev. XXII.67
XXXIV/2	102	Kültepe II. Kat	Özgüç 2005, s. 273, r.364,365

XXXIV/3	103	Kültepe II. Kat	Özgüç 1965, s.40, L.XVII.50
XXXIV/4	104	Kaniş Karumu Ib katı	Özgüç 1968, s. 30, Lev.XXV1
XXXV	105	Alacahöyük Sfenksli Kapı	Darga 1992, s.131, r.165
XXXVI	106	Yazılıkaya	Darga 1992, s.162 r.170
XXXVII	107	İmamkulu	Darga 1992, 181, res. 183
XXXVIII	108	Çorum-Yeniköy	Emre 2001, s.491
XXXIX/1	109	Alişar II. Kat	Schmidt 1931, s.87, Fig.131
XXXIX/2	110	Alişar II. Kat	Schmidt 193, s.136, Fig.169
XXXIX/3	111	Alacahöyük	Koşay 1966, s.49, Lev. 26,28
XL/1	112	Alacahöyük II. Kültür Çağı	Koşay 1938, s.61, Lev. XLVI
XL/2	113	Boğazköy	Boehmer 1979, s.45, Lev. 77-3614
XL/3	114	Alacahöyük	Özgüç 1993, s.487, Lev.84.2a-b
XLI	115	-----	Muscarella 1974, No.123
XLII	116	Kayseri-Şarkışla	Darga 1992, s.107-109, r.110
XLIII/1	117	Bolu-Korucuk	Yıldırım 2001, s.132, Fig.9.10.9 P.2c
XLIII/2	118	Bilinmiyor	Önder 2004, s.29
XLIV/1	119	Tarsus	Darga 1992, s.70, r.49-50
XLIV/2,3	120	Boğazköy İmp. Dönemi	Alp 1950, s.4,80, şek.5
XLV/1	121	Boğazköy İmp. Dönemi	Darga 1972, s.200, r.204

XLV/2	122	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.218, No.592
XLV/3	123	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, No.71
XLV/4	124	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, No.74
XLVI/1	125	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.132, No.115
XLVI/2	126	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.156, No.240
XLVI/2	127	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.213, No.558
XLVI/3	128	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.152, No.221
XLVI/4	129	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.223, No. 622
XLVII/1	130	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.220, No.607
XLVII/2	131	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.198, No.474
XLVII/3	132	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.175, No.350
XLVII/4	133	Boğazköy İmp. Dönemi	Henbordt 2005, s.115, No.232



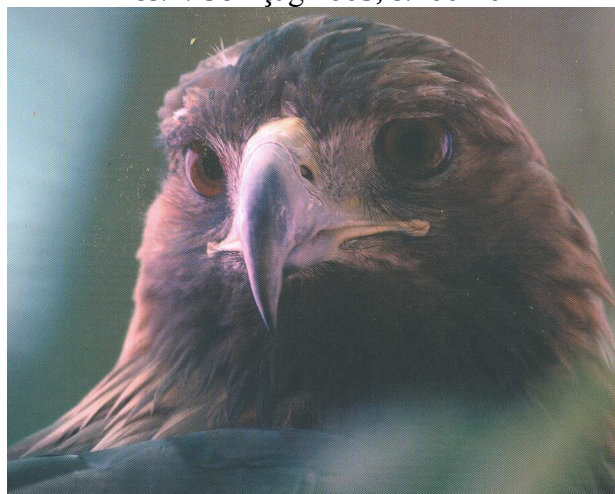
Harita 1: Neolitik Dönem, Kalkolitik Dönem ve İlk Tunç Çağı'nda Yırtıcı Kuş Betimlenen Merkezler



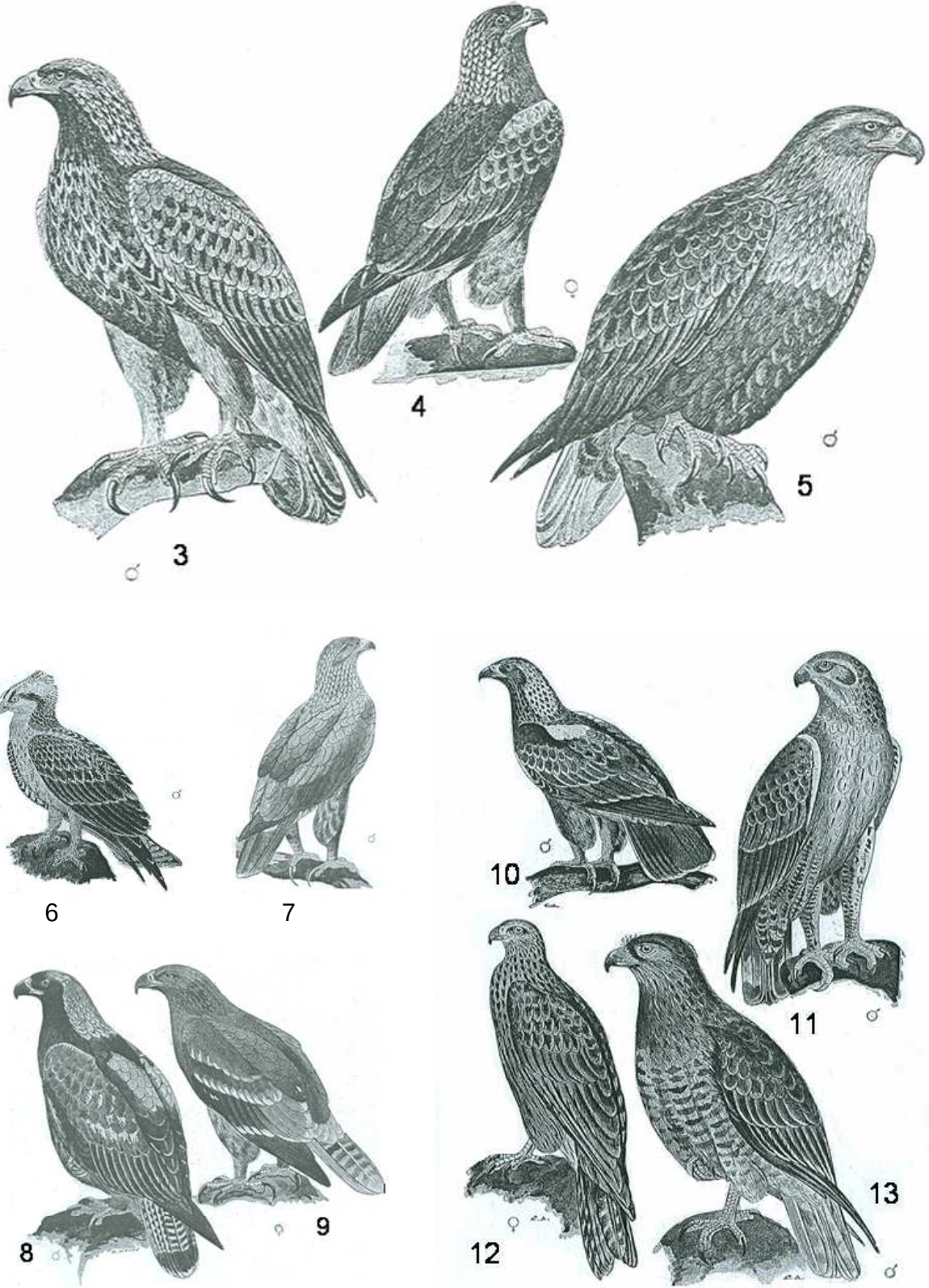
Harita 2: Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hitit Çağı'nda Yırtıcı Kuş Betimlenen Merkezler



Res.1: Somçağ 2005, s.100-101



Res.2: Somçağ 2005, s.102



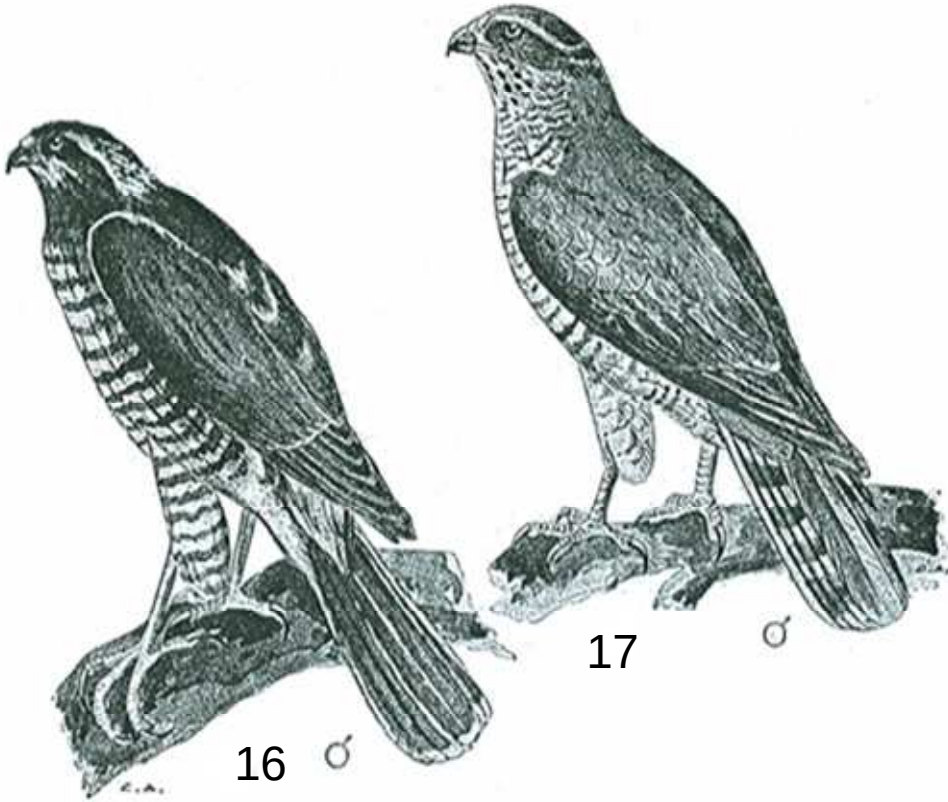
Res.3-13: Ergene 1945, Tab.47-49,56/2 3)Kaya Kartalı, 4)Küçük Bağırtnkan Kartal, 5)Beyaz Kuyruklu Kartal, 6)Balık Kartalı, 7)Büyük Bağırtnkan Kartal, 8)Şah Kartalı, 9)Yırtıcı Kartal, 10)Cüce Kartal, 11)Atmaca Kartalı, 12)Yılan Kartalı, 13)Siyah Çaylak



Res.14: Yazgan 1990, Kapak, Atmaca



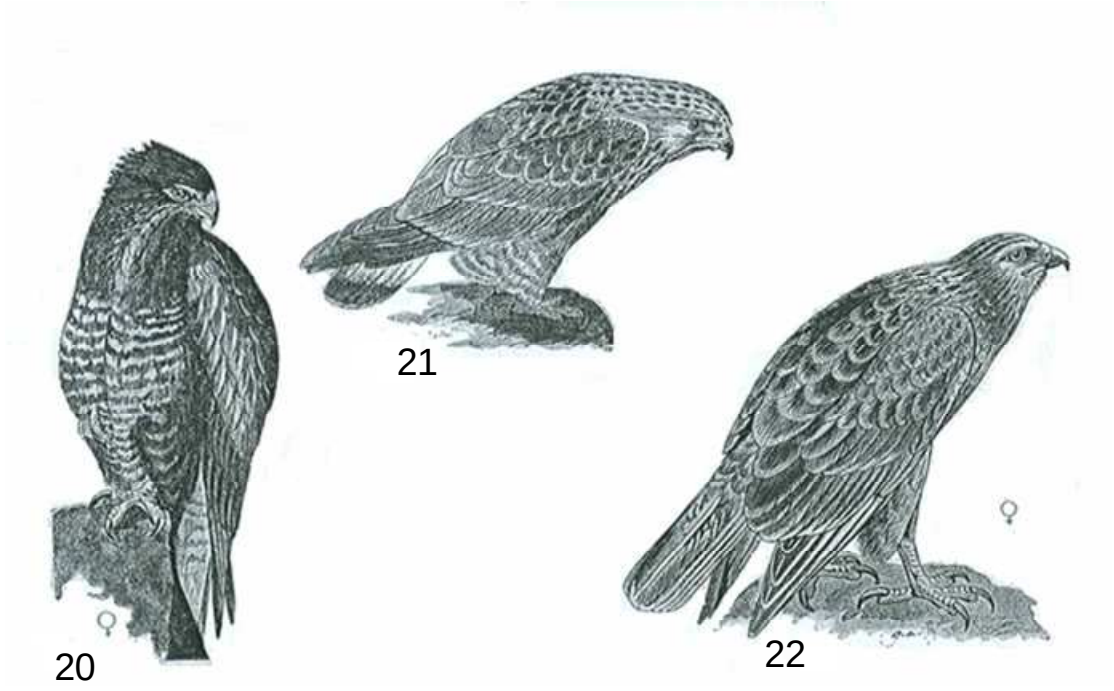
Res.15: Somçağ 2005, s.106, Atmaca



Res.16-17: Ergene 1945, Tab. 51/3-4, 16)Atmaca, 17)Kısa Tırnaklı Atmaca



Res.18-19: Somçağ 2005, s.109,111, Şahin



Res.20-22: Somçağ 1945, Tab.46,1-3;

20)Şahin,

21)Paçalı

Şahin,

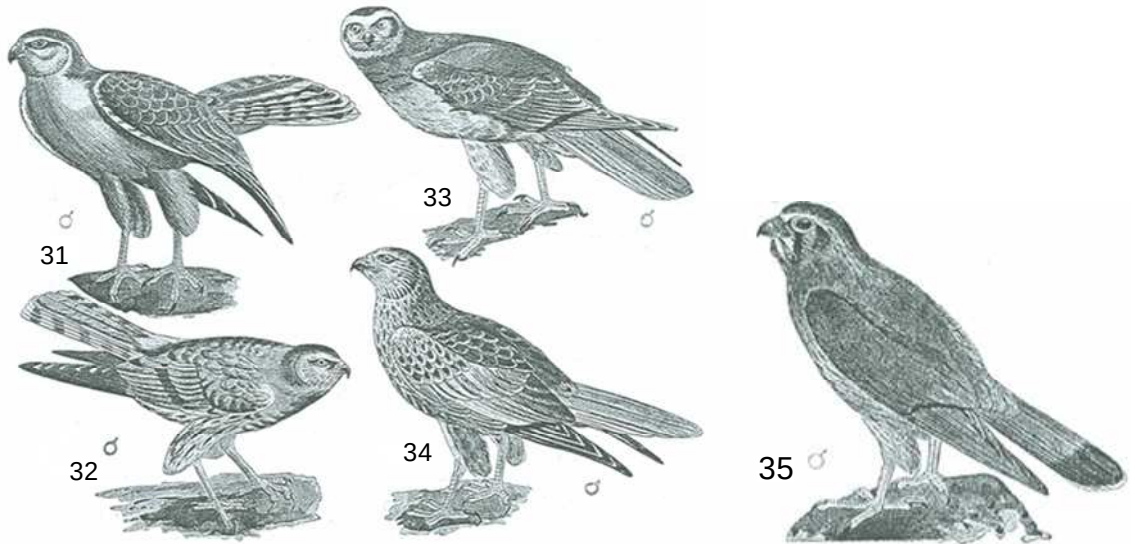
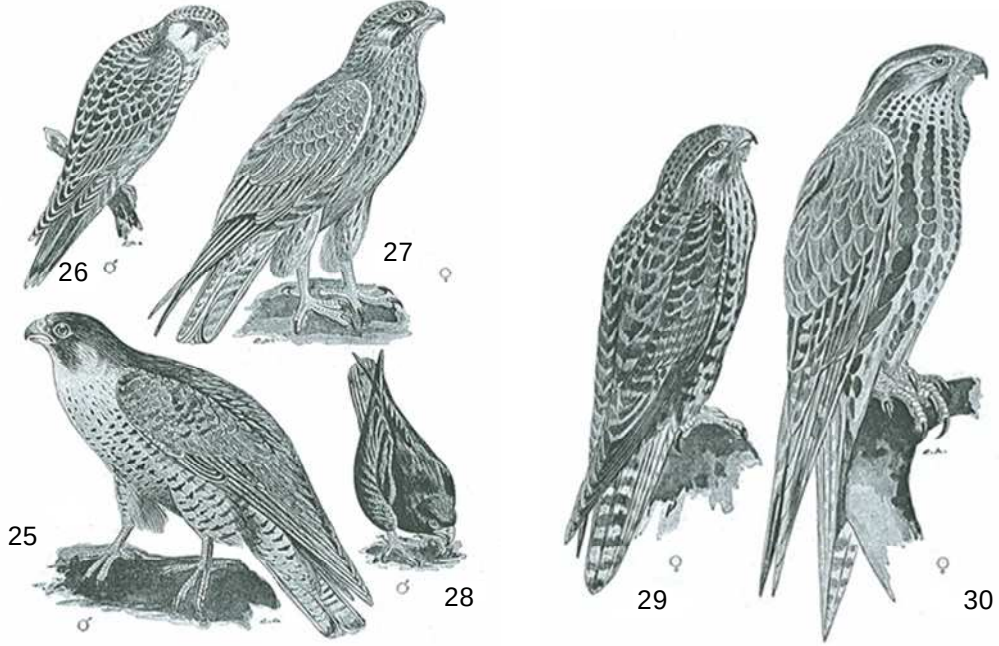
22)

Kızıl

Şahin



Res. 23-24: Somçağ 2005, s.115,118, Doğan

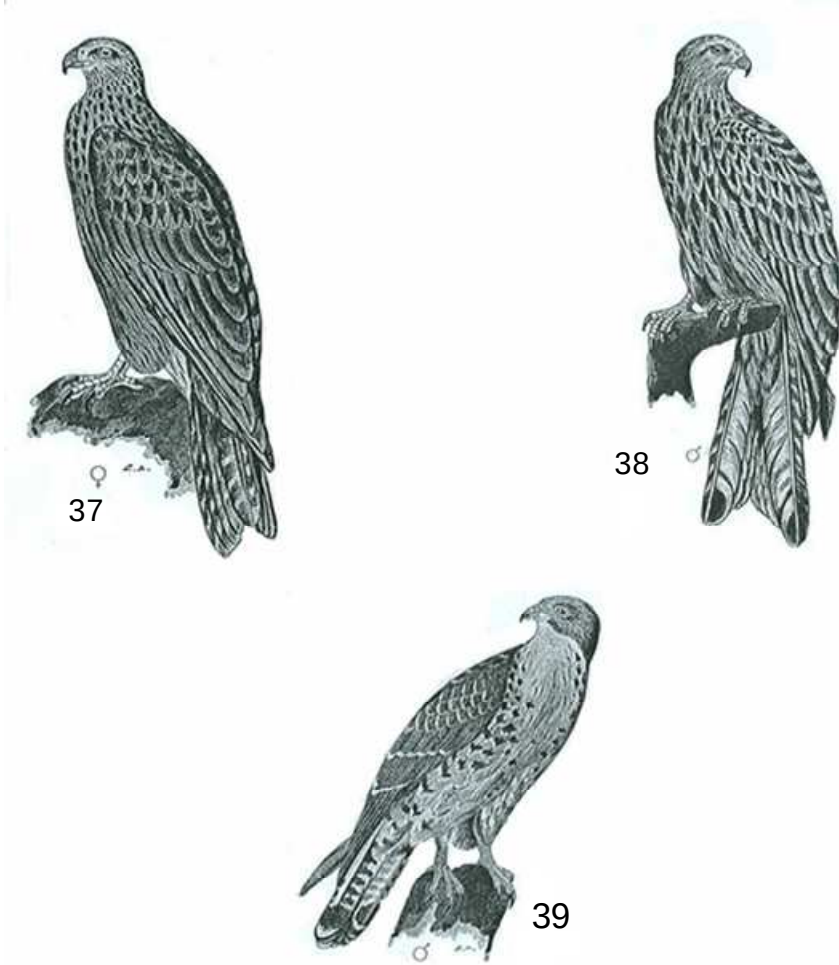


Res. 25-35: Ergene 1945, Tab.50,51/5,52, 54

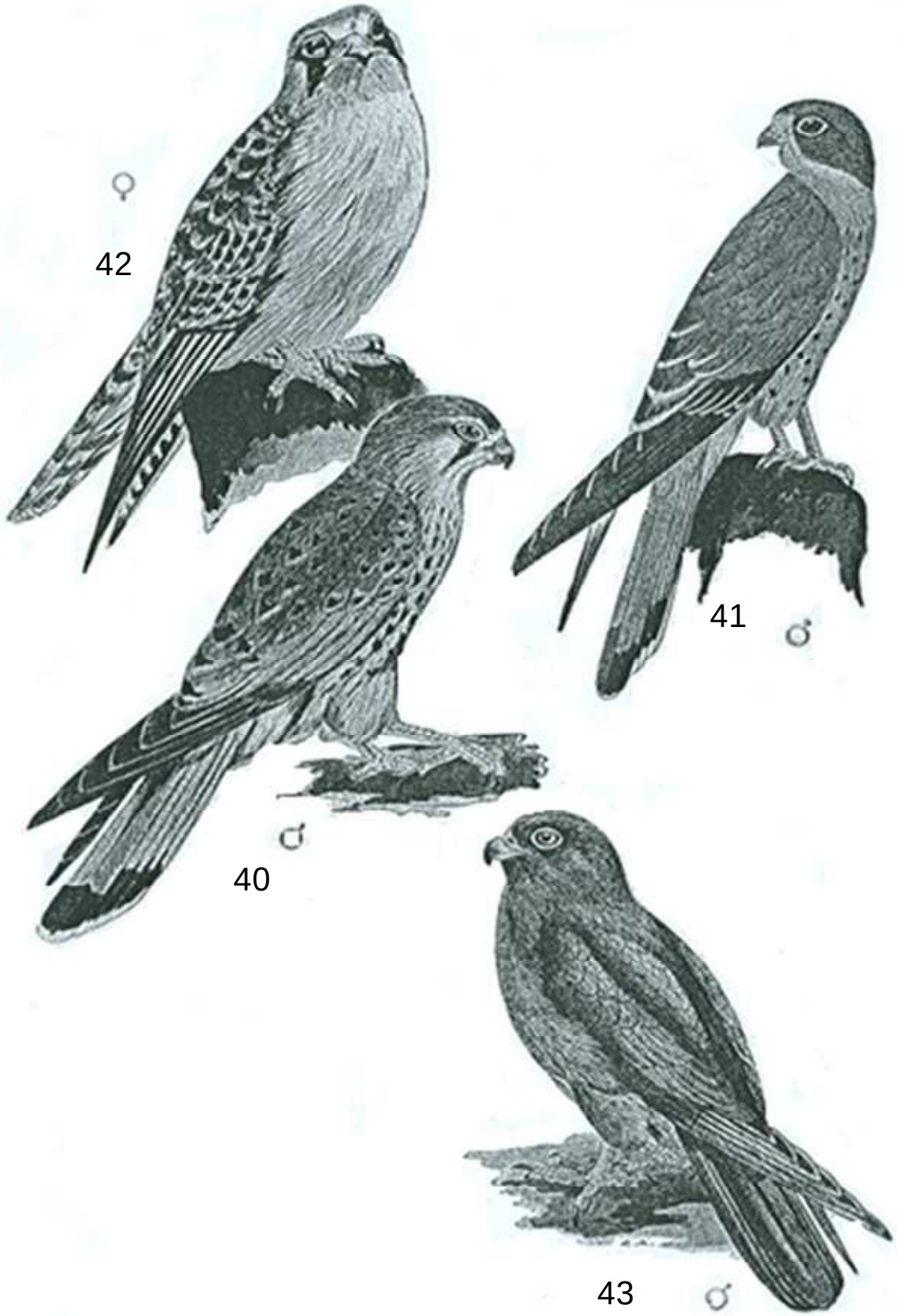
25) Doğan, 26) Delice Doğan, 27-28) Kaya Doğanı, 29) Bıyıklı Doğan, 30) Ulu Doğan, 31) Step Doğanı, 32) Çayır Doğanı, 33) Mavi Doğan, 34) Kırmızı Doğan, 35) Güvercin Doğanı



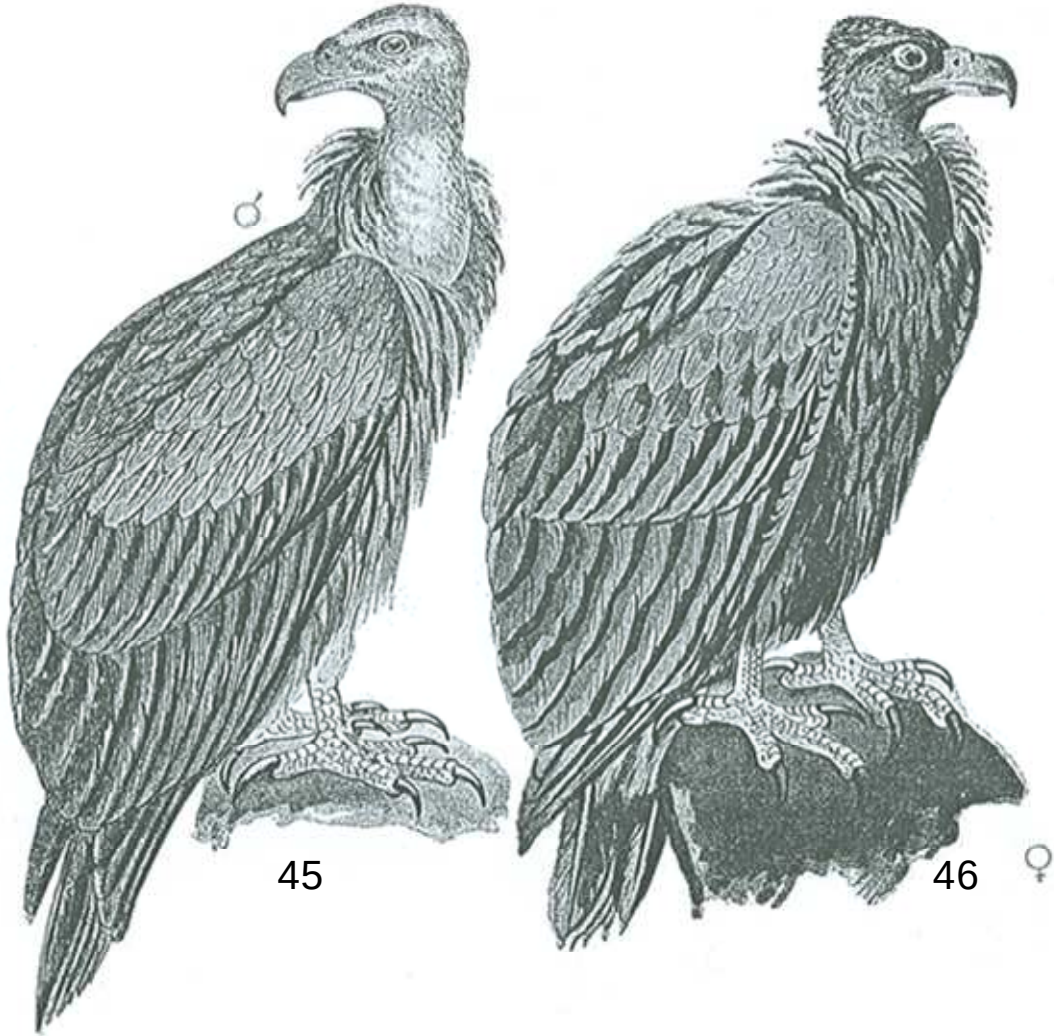
Res. 36: Somçağ 2005, s.114, Çaylak



Res.37-39:Ergene 1945, Tab.46/4, 49/5, 53/1
37)Siyah Çaylak, 38)Kırmızı Çaylak, 39) Anı Yiyen Çaylak



Res.40-43: Ergene 1945, Tab 51/1-4
40)Kerkenez, 41) Küçük Kerkenez, 42-43)Kırmızı Ayaklı Kerkenez



Res. 44-46: Ergene 1945, Tab.55
44) Mısır Akbabası, 45)Kızıl Akbaba, 46)Rahip Akbaba



47

♂



48

♂

Res. 47:Ergene 1945,Tab.53/2, Kuzu Kuşu

Res. 48: Ergene 1945, Tab.53/2, Çakır Kuşu



49

♂



50



51

♂



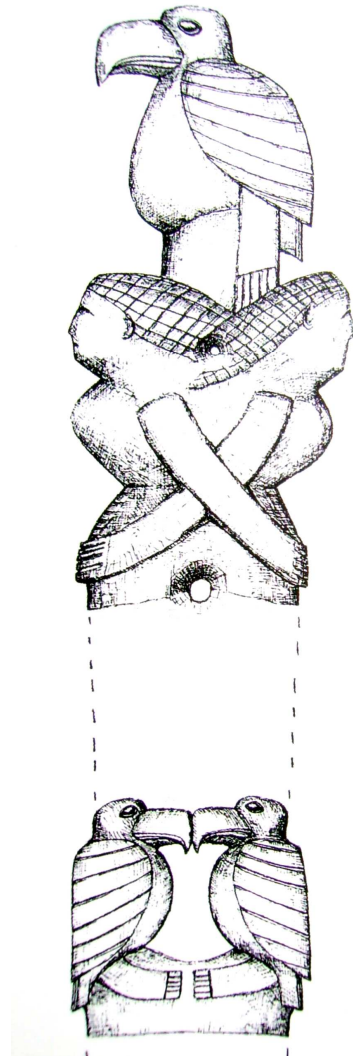
52

♀

Res. 49-52: Ergene 1945, Tab.57, Baykuş



a



b

1



2



3



1



2





1



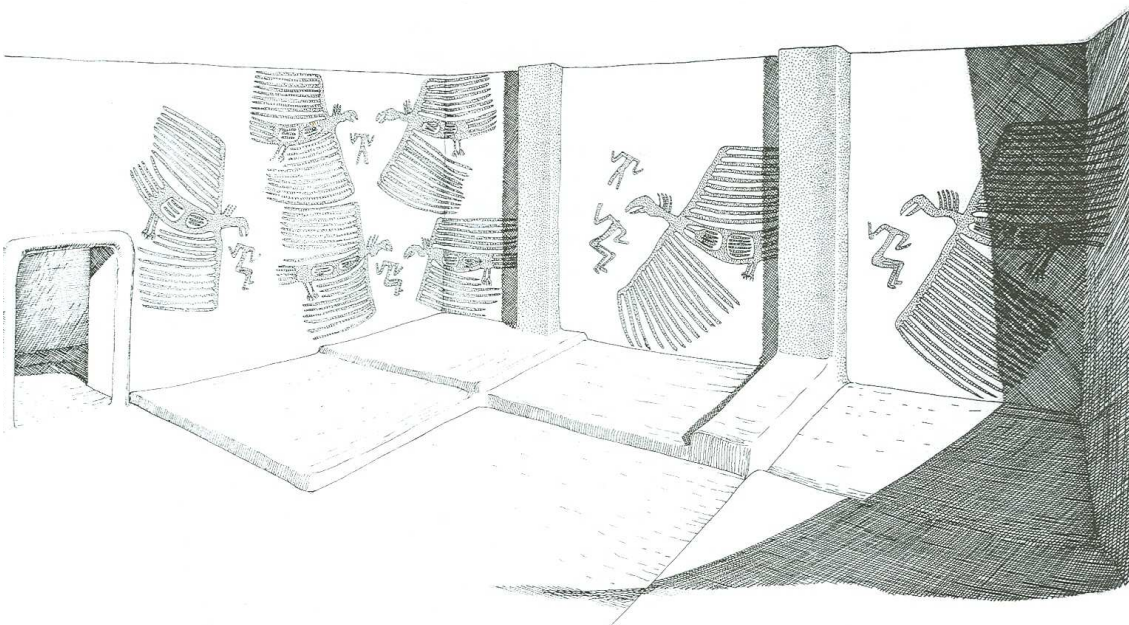
2



3



1



2

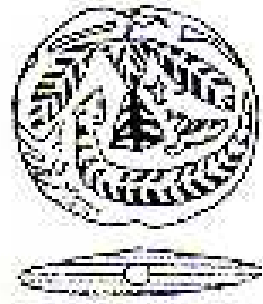


a



b

1



c



a

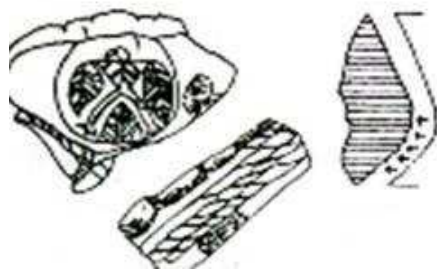


b

2

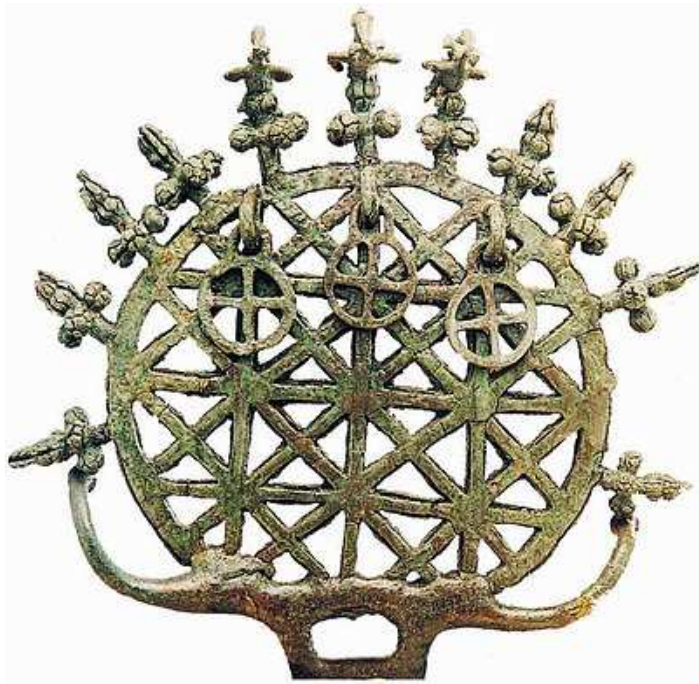


a

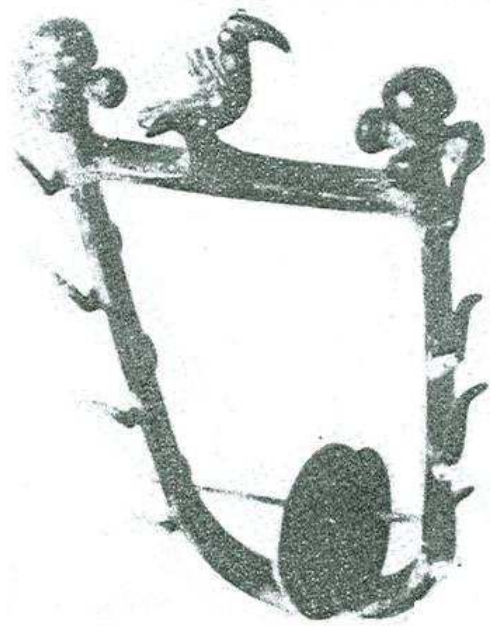


b

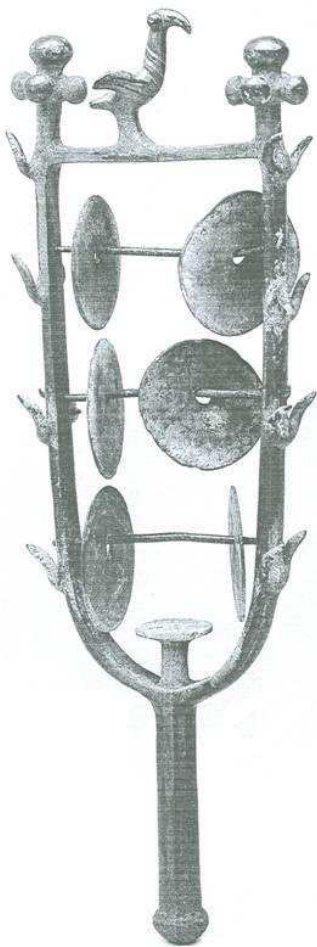
3



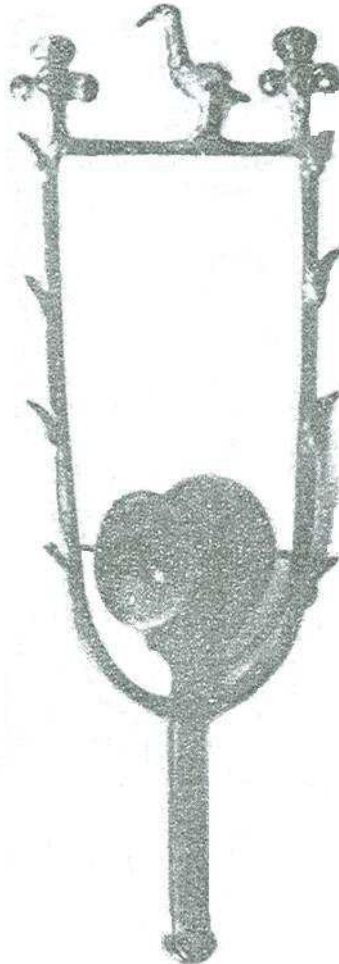
1



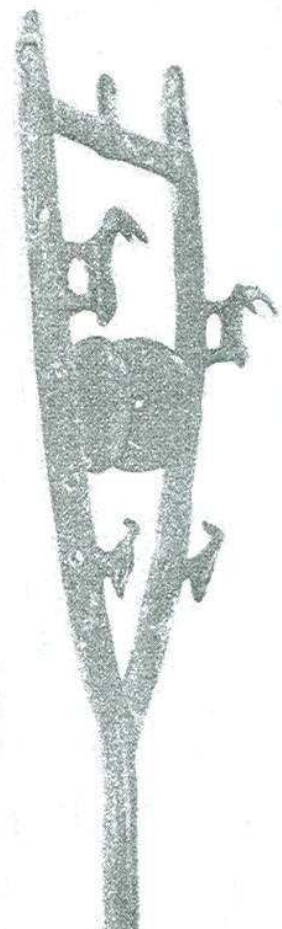
2



3



4



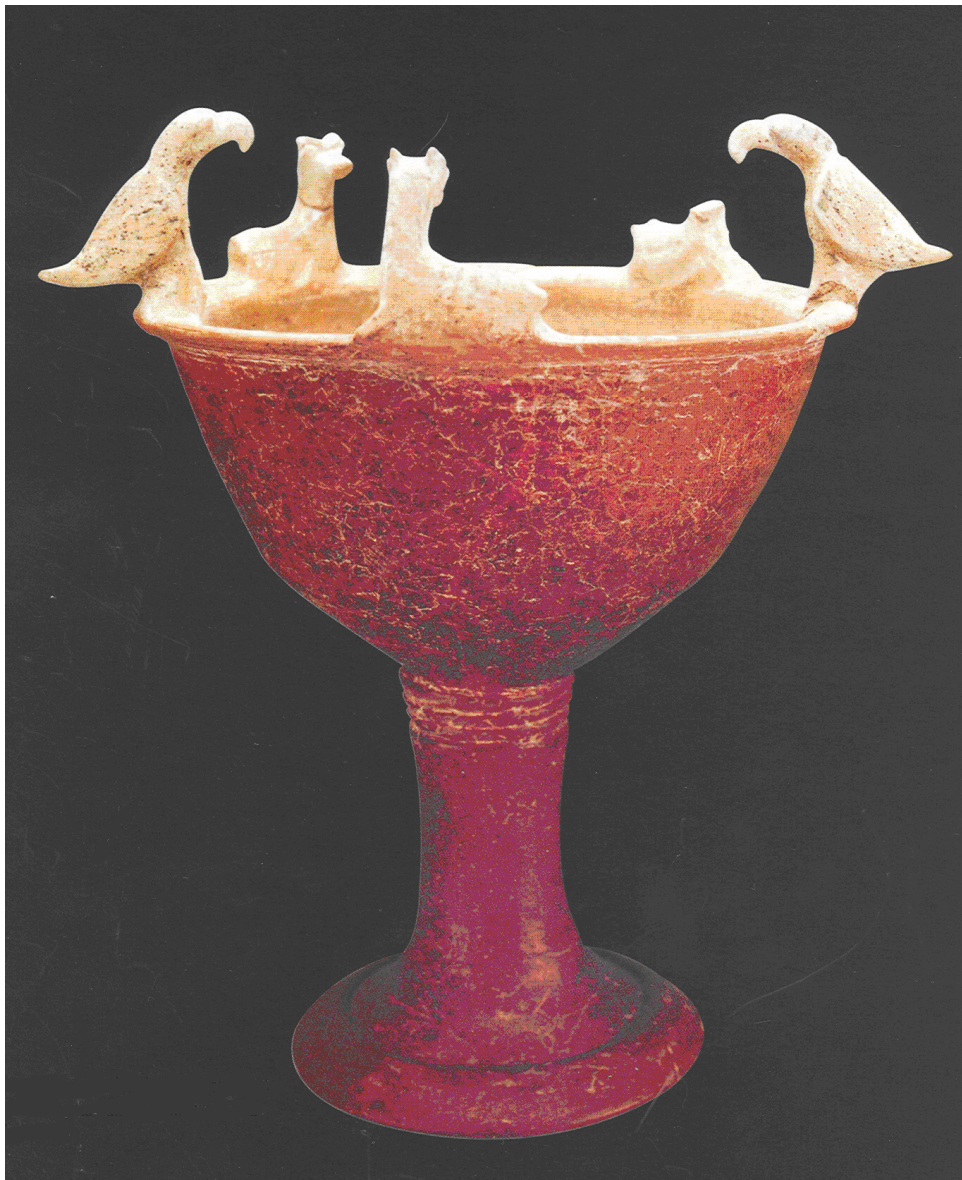
5



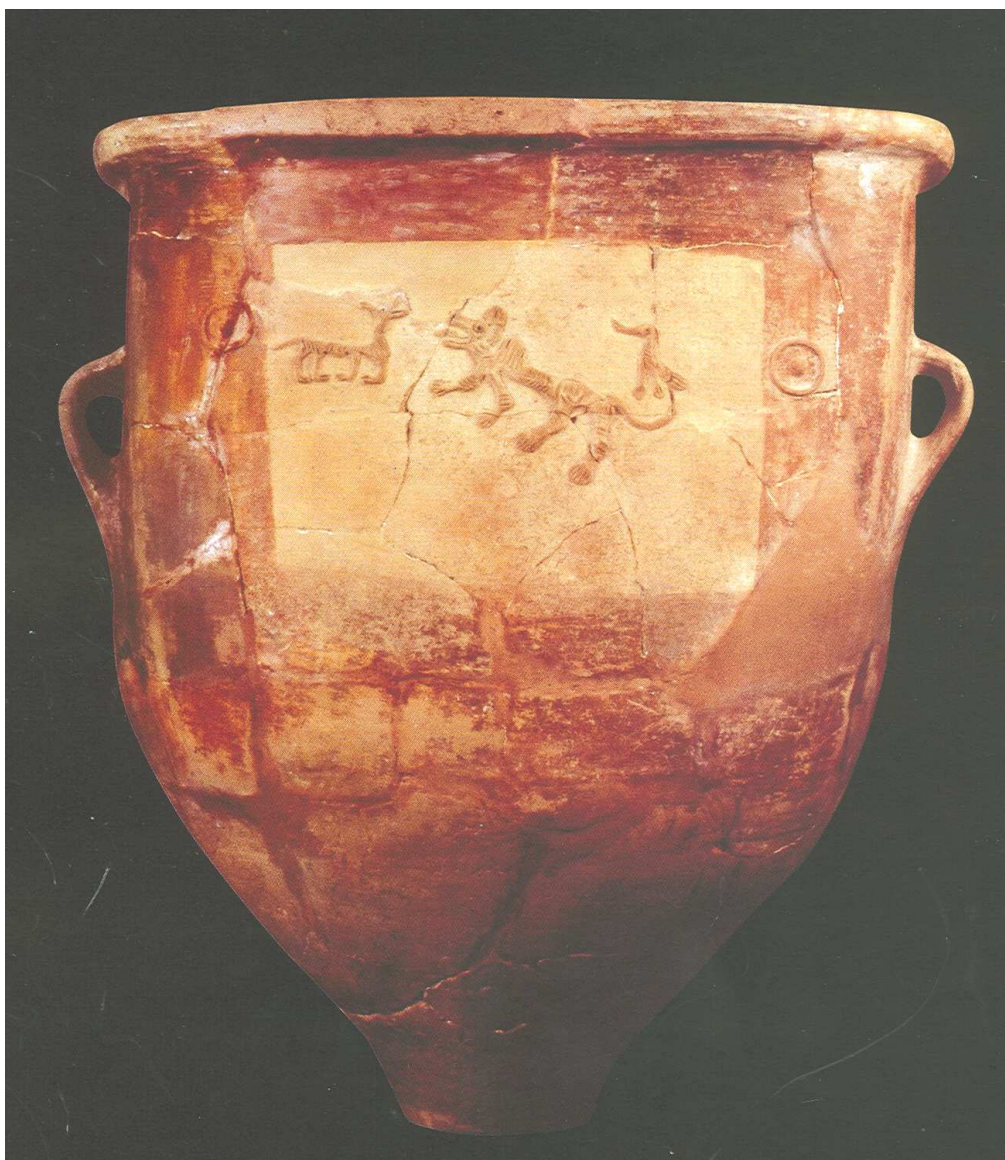
1



2



3



a



b



1

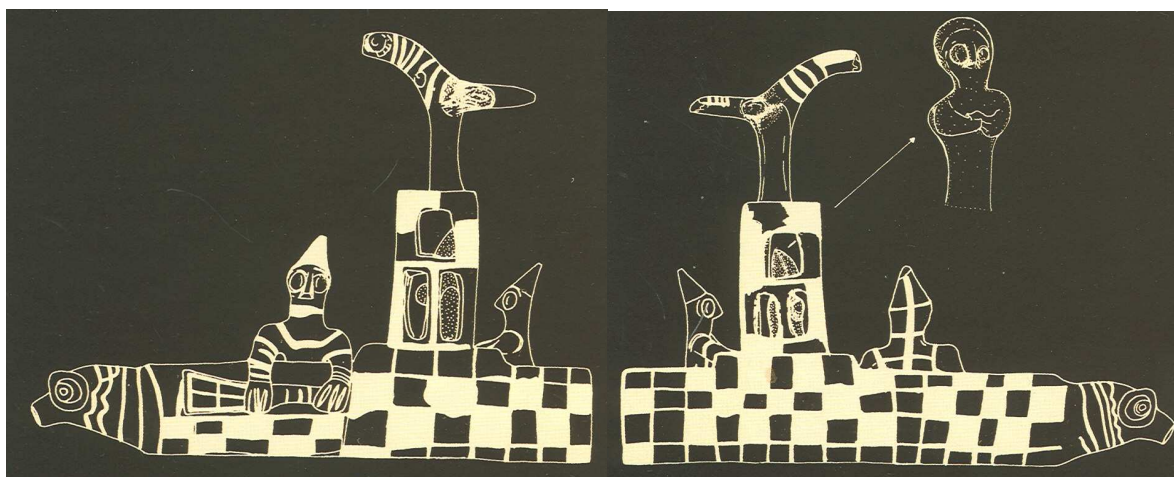


a

2



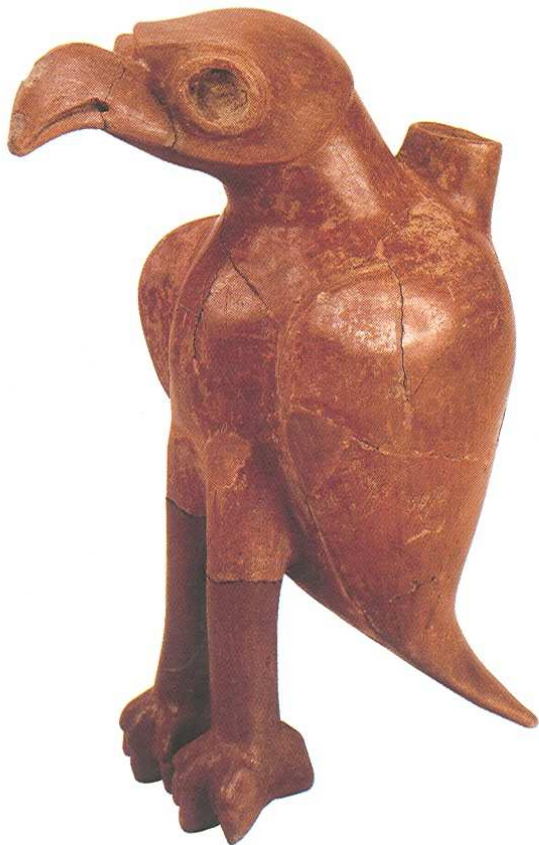
b



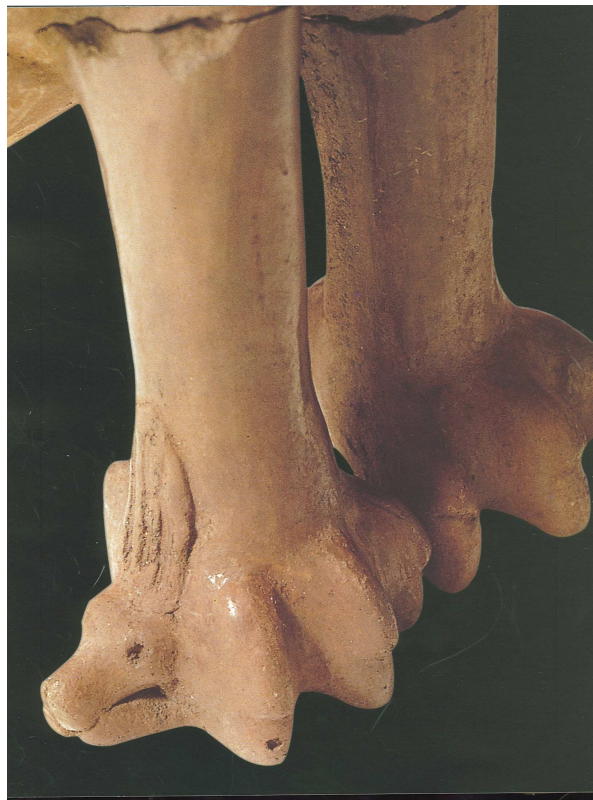
c



1



a



b

2



1



2



3



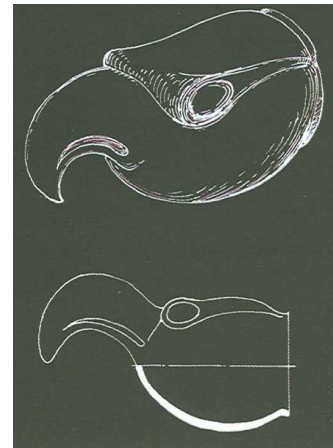
4



1

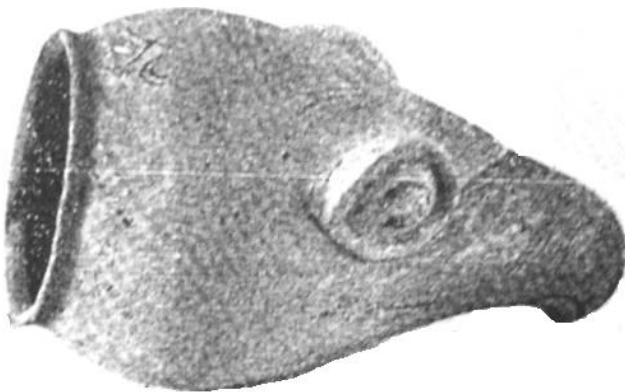


a



b c

2



a

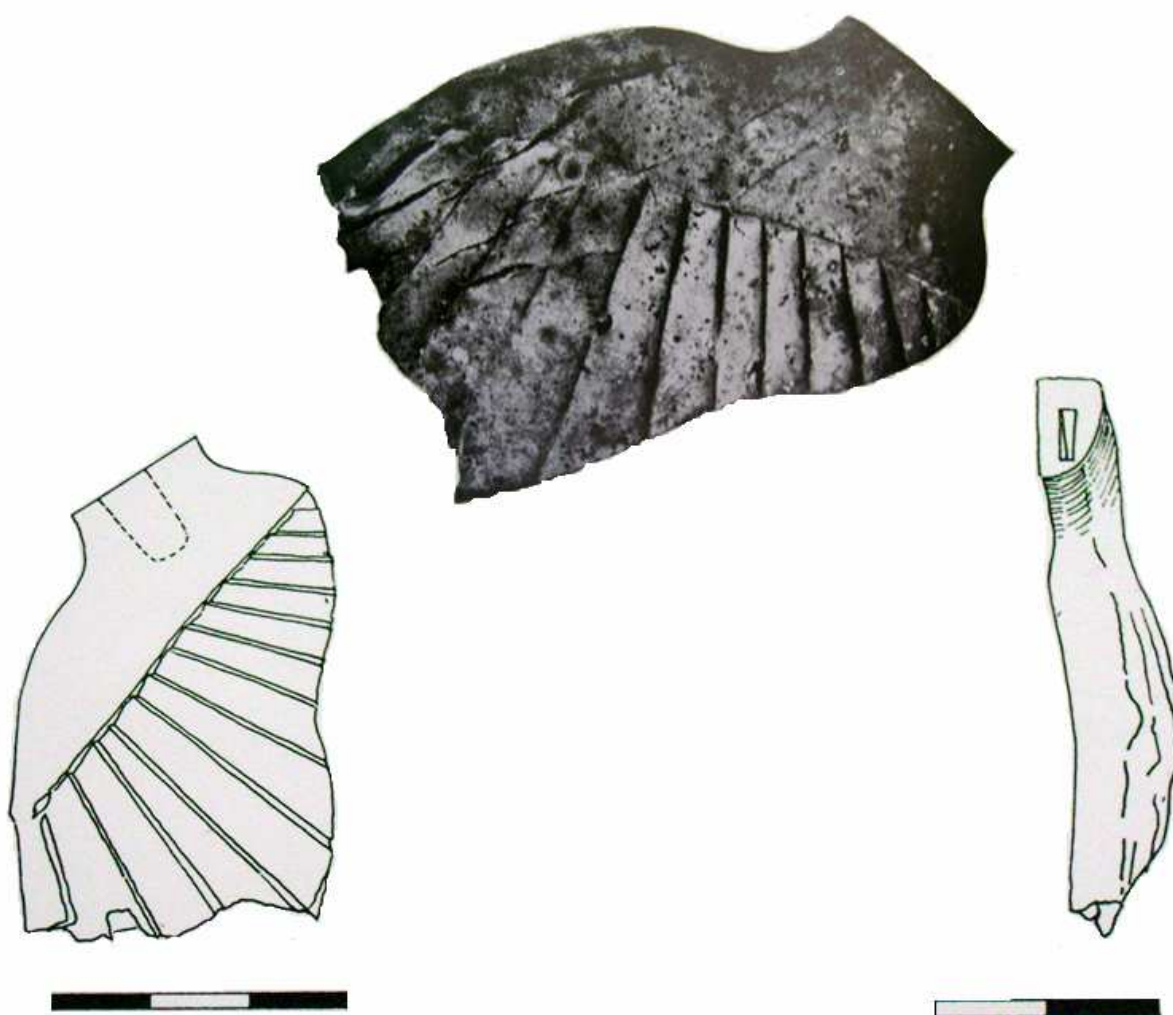


b

3

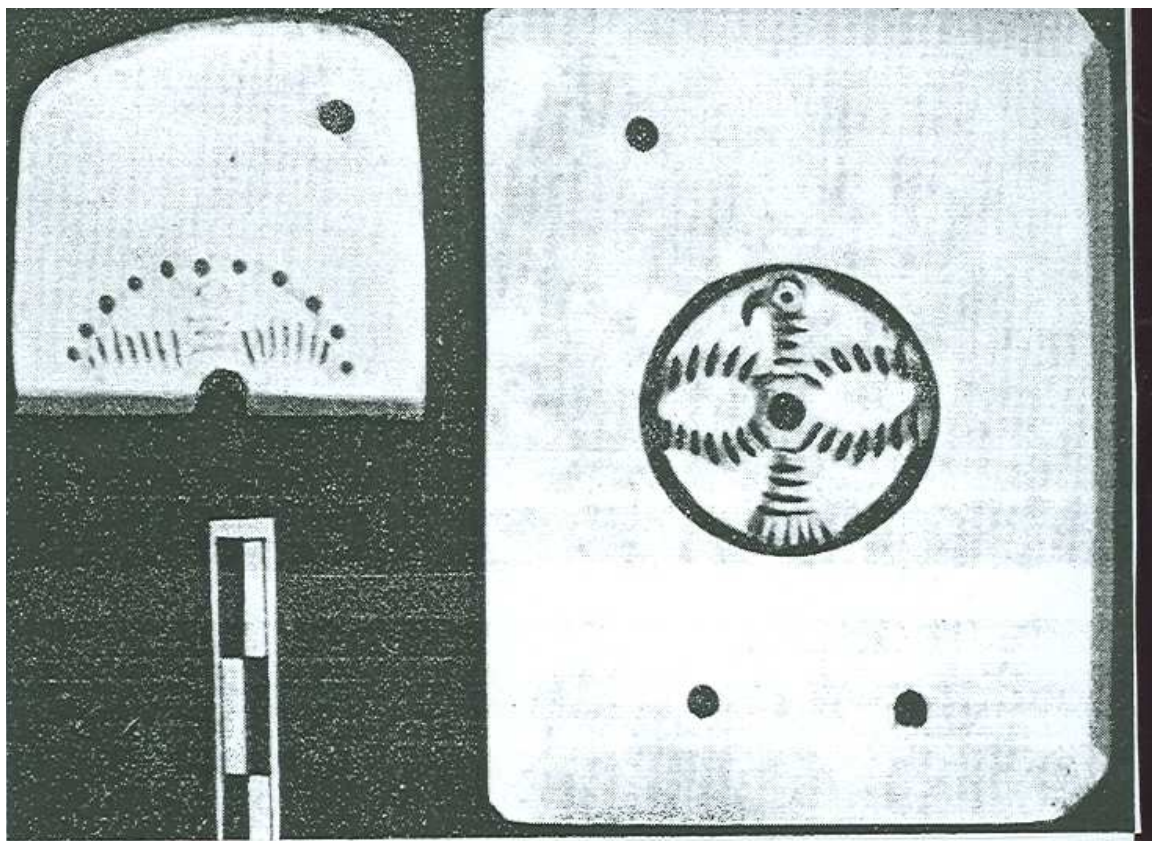


1



2

XIV

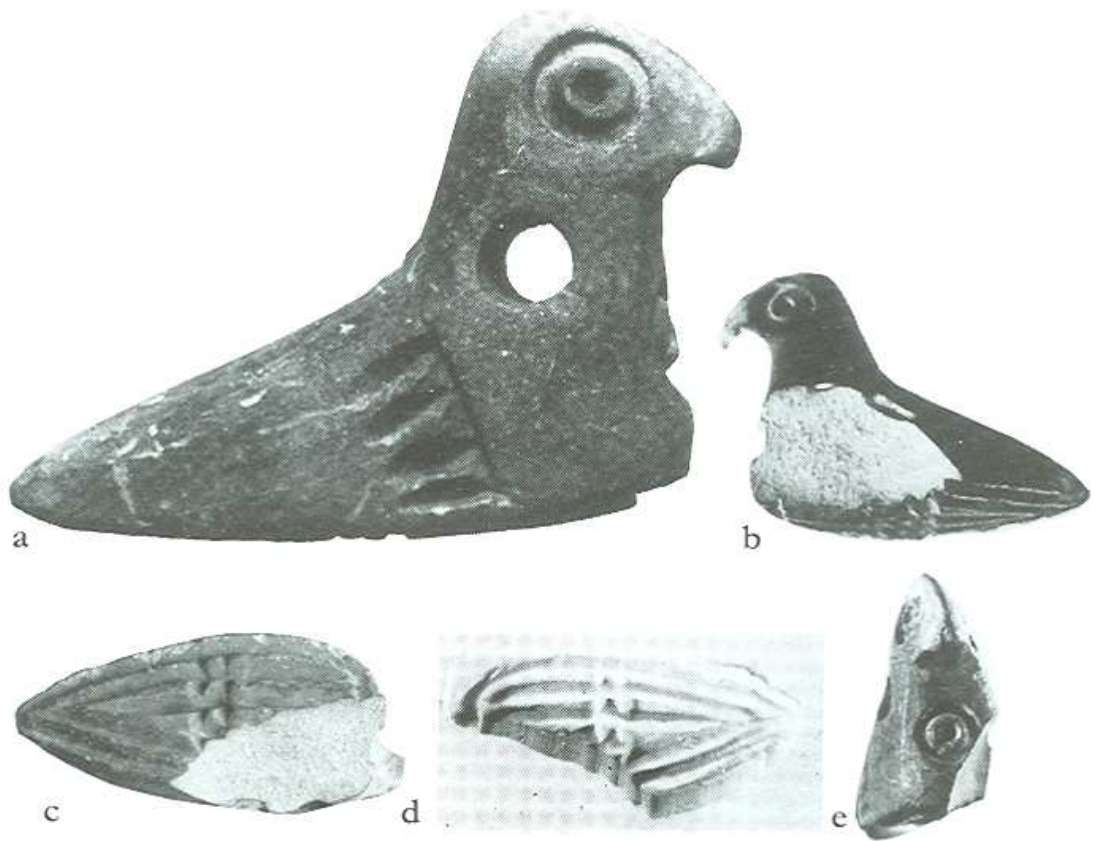


1

2



3



1



a



b

2



a



b

3



a



b



c



d

1



a



b



c



d

2



a



b

3



a



b

1



c



d



a



b

2



3

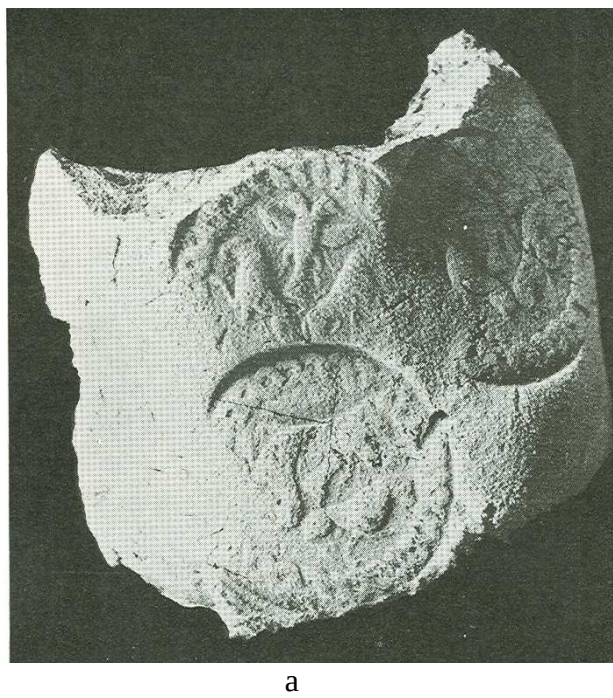
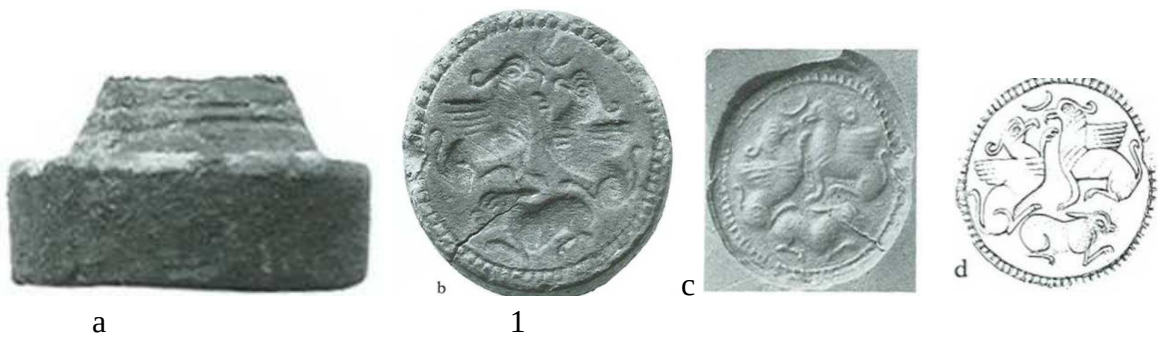


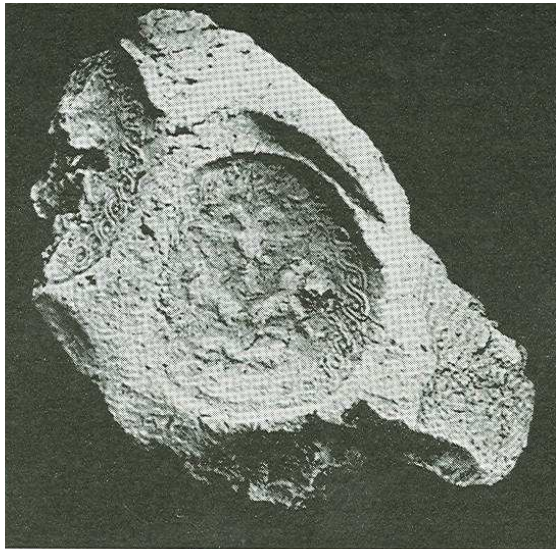
a



b

4





a



b

1



a



b

2



3



a



b



c

4



a



b



c



d

1



a



b

2



a



b

3



a



b

1



2



3



a



b

4



a



b

1



a



b

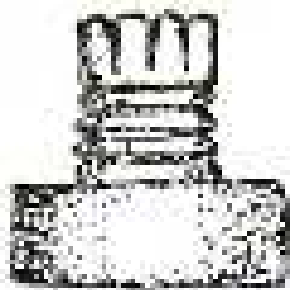
2



3



4



a



b



c

1



a

2



b



3

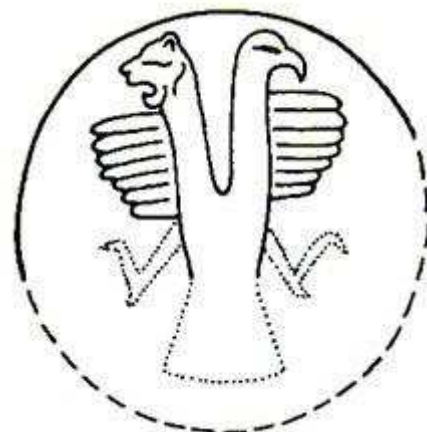


a



4

b



5

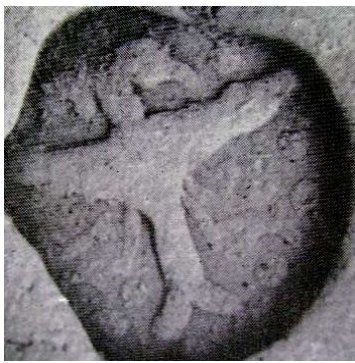


a



b

1



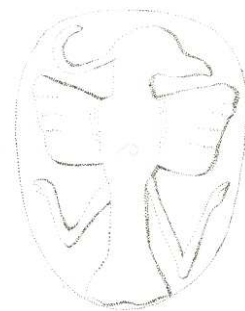
2



3



a

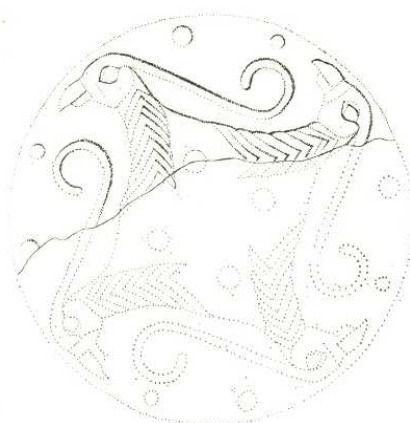


b

4



a



b

1



2



3



4



1



2



3



4



a



b

5



a



b

6



1a



2a



3a



1b



2b



3b



1a



2a



3a



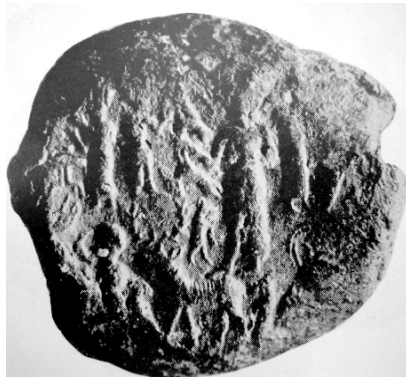
1b



2b



3b



1a



2a



3a



1b



2b



3b



1a



2a



3a



1b



2b



3b



1



2



3



1



2



3



1



a

2



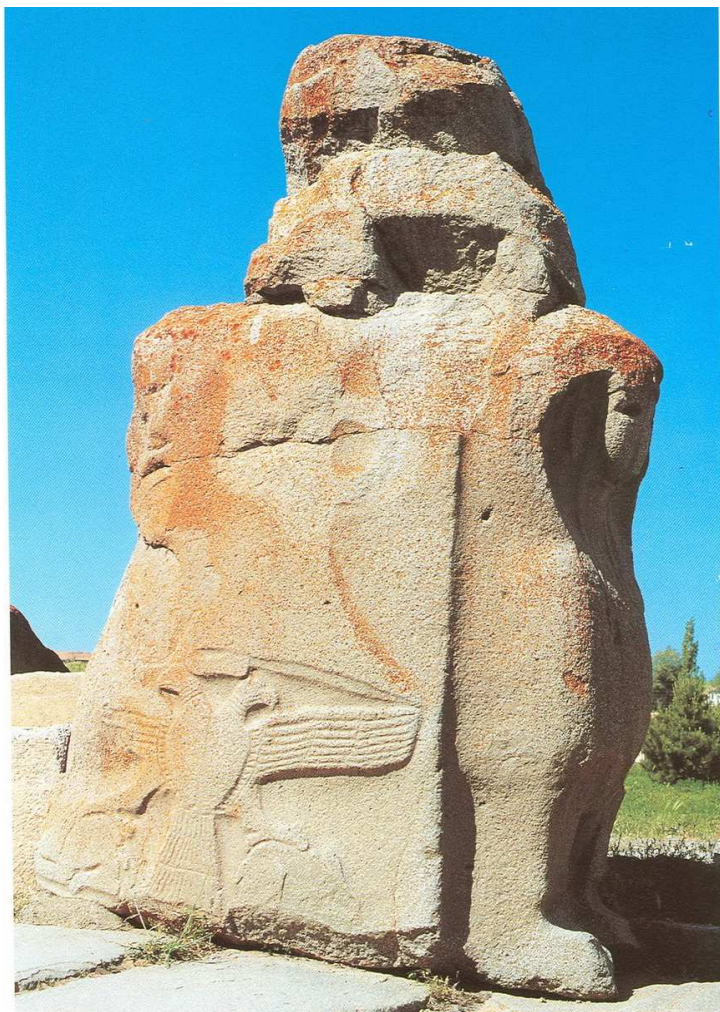
b



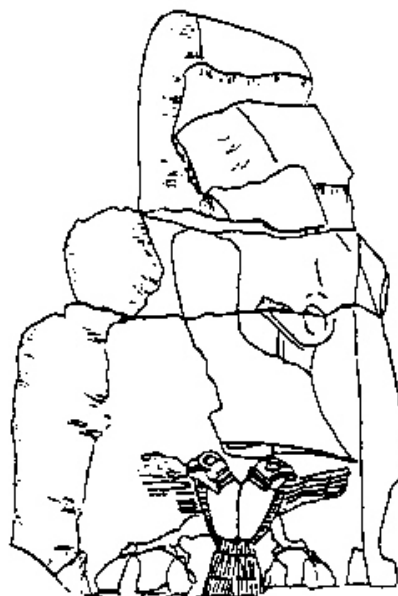
3



4



a



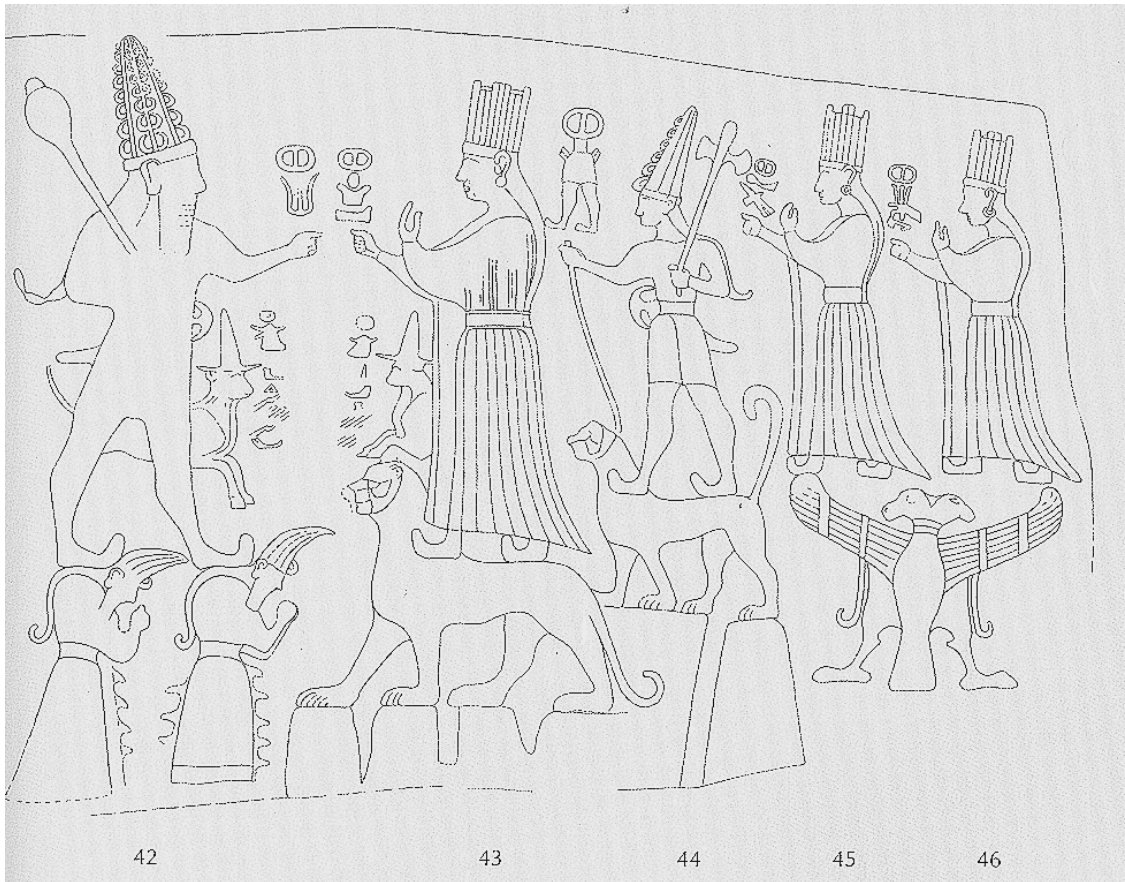
b



c



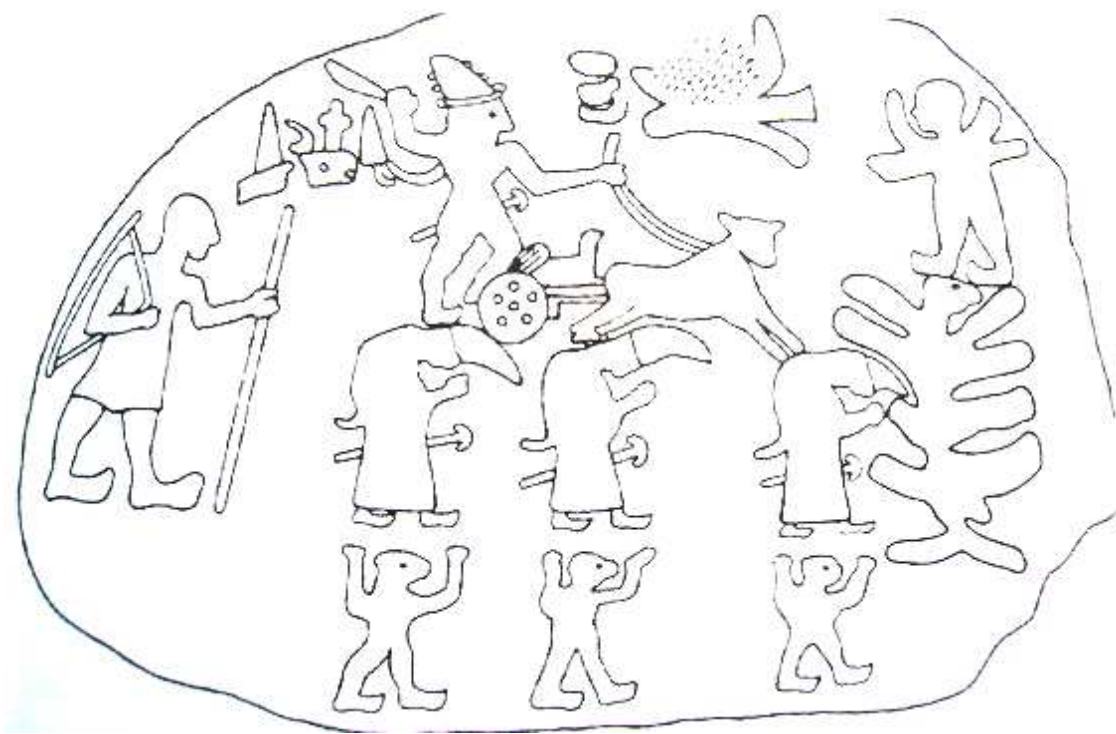
a



b



a



b



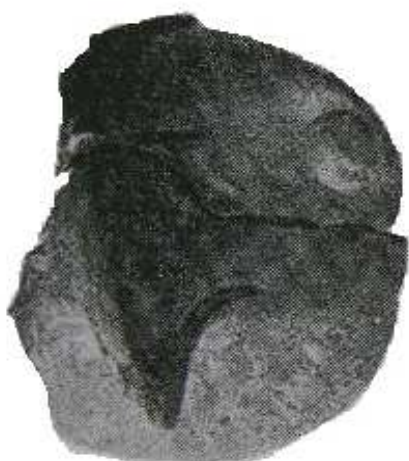


a



b

1



a

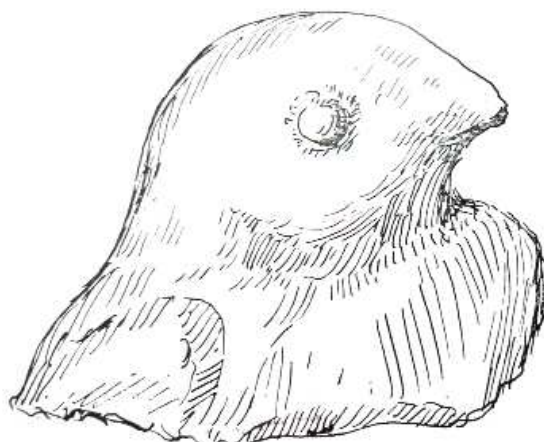


b

2



a



b

3



1



a



b

2



3



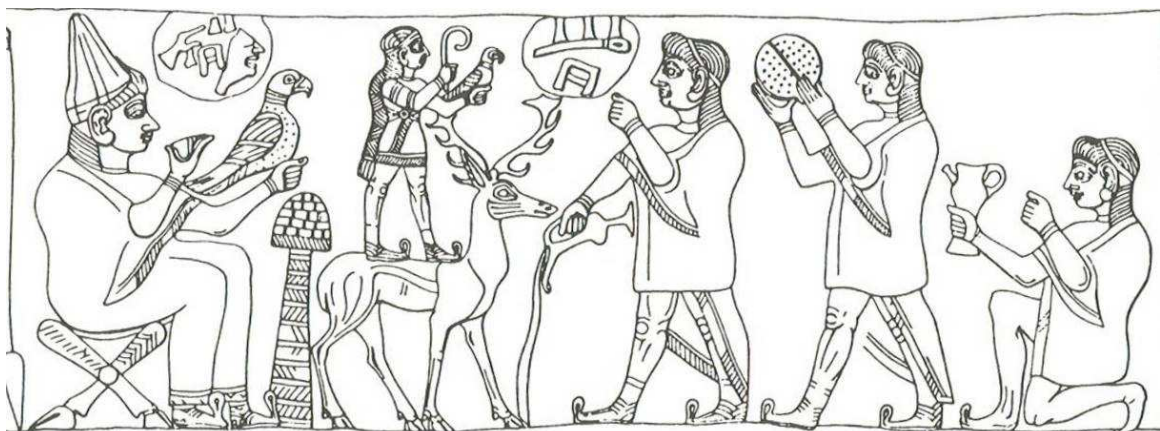
a



b



c

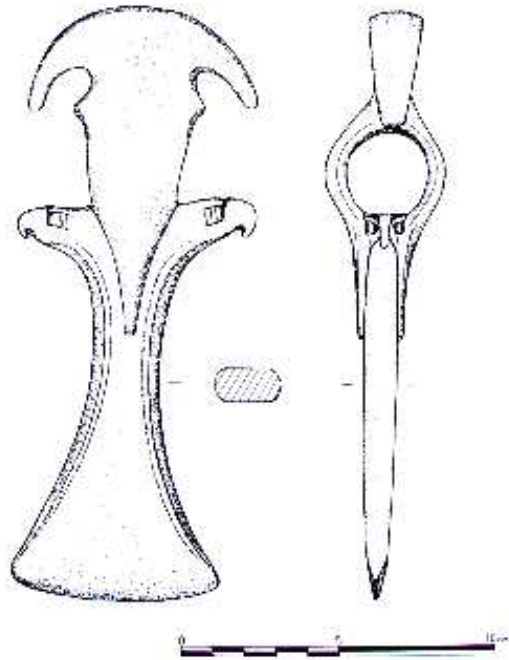


d





a



b

1



a

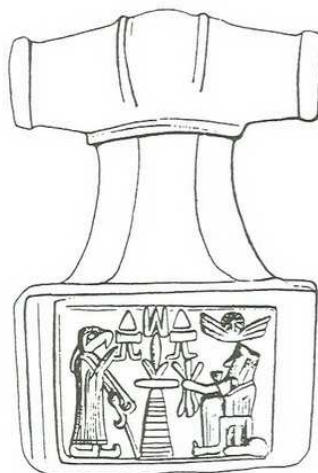


b

2



a



b



c d



1



a



b

2



3



ARNUVANDAI

4



a



b

1



c



a



b

2



c



a



b

3



c



a



b

4



c



a



b

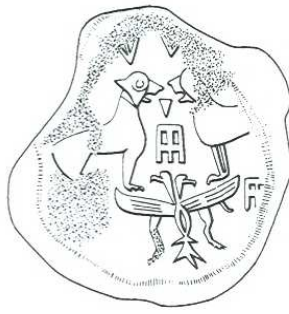
1



c



a



b

2



c



a



b

3



c



a



b

4



a

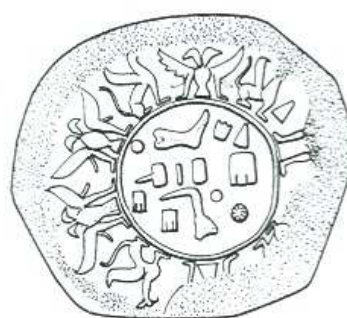


b

1



a



b

2



a



b

3



a



b

4